Књига сажетака / Book of abstracts

БАЊАЛУЧКИ НОВЕМБАРСКИ СУСРЕТИ

XXVII НАУЧНИ СКУП

БАЊАЛУЧКИ НОВЕМБАРСКИ СУСРЕТИ 2026
27. научни скуп

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Бања Лука, 13. новембар 2026.

BANJA LUKA NOVEMBER MEETINGS 2026
27th Scientific Conference

University of Banja Luka
Faculty of Philosophy
Banja Luka, 13 November 2026

Књига сажетака / Book of Abstracts

Бањалучки новембарски сусрети 2026
Banja Luka November Meetings 2026

Издавач / Publisher
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

Уредник / Editor
Светлана Бојевић / Svetlana Borojević

Лектура и коректура / Language editing and proofreading
Драган Драгомировић / Dragan Dragomirović

Графички дизајн корица / Cover design
Небојша Ђумић / Nebojša Đumić

Припрема за штампу / Print preparation
Небојша Ђумић / Nebojša Đumić

Бања Лука / Banja Luka
2026

О скупу / About the conference

Научни скуп „Бањалучки новембарски сусрети“ у континуитету се одржава од 2000. године. На двадесет седмом скупу биће изложено 57 саопштења распоређених у четири радне секције: Филозофија, Историја, Педагошке науке и Психологија. Скуп ће бити отворен пленарним предавањем Марине Видаковић, ванредне професорице Свеучилишта у Задру, на тему „Ментално здравље студената: од индивидуалних изазова до заједничке одговорности академске заједнице“.

The scientific conference Banja Luka November Meetings has been held continuously since 2000. The twenty-seventh conference will feature 57 presentations organised into four thematic sections: Philosophy, History, Educational Sciences and Psychology. The conference will open with a plenary lecture by Marina Vidaković, Associate Professor at the University of Zadar, entitled “Student Mental Health: From Individual Challenges to the Shared Responsibility of the Academic Community”.

Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
13. новембар 2026.

Faculty of Philosophy, University of Banja Luka
13 November 2026

Научно-програмски одбор / Scientific Programme Committee

др Светлана Боројевић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Svetlana Borojević, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Милан Балабан, Tomas Bata University in Zlín
Dr Milan Balaban, Tomas Bata University in Zlín

др Горан Васин, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Dr Goran Vasin, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

др Ненад Нинковић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Dr Nenad Ninković, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

др Славојка Бештић-Бронза, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Slavojka Beštić-Bronza, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Александра Костадиновић Рачић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Aleksandra Kostadinović Račić, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Зринка Милеуснић, Факултет за хуманистичке студије, Универзитет Приморска, Копар
Dr Zrinka Mileusnić, Faculty of Humanities, University of Primorska, Koper

др Љиљана Јерковић, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Dr Ljiljana Jerković, University of Banja Luka, Faculty of Philosophy

др Драган Партало, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Dr Dragan Partalo, University of Banja Luka, Faculty of Philosophy

др Жана Бојовић, Педагошки факултет у Ужицу Универзитета у Крагујевцу
Dr Žana Bojović, Faculty of Education in Užice, University of Kragujevac

др Tatiana Razuvaeva, Penza State University, Russian Federation
Dr Tatiana Razuvaeva, Penza State University, Russian Federation

др Konstantinos Giakoumis, LOGOS University College, Faculty of Humanities and Linguistic Communication, Tirana, Албанија
Dr Konstantinos Giakoumis, LOGOS University College, Faculty of Humanities and Linguistic Communication, Tirana, Albania

др Ирис Жежељ, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Dr Iris Žeželj, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

др Ana Fritzhand, "Ss. Cyril and Methodius" University in Skopje (North Macedonia)
Dr Ana Fritzhand, "Ss. Cyril and Methodius" University in Skopje (North Macedonia)

др Anja Podlesek, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenia
Dr Anja Podlesek, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenia

др Синиша Лакић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Siniša Lakić, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Милијана Сладојевић Малеш, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Milijana Sladojević Maleš, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Саша Лакета, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
Dr Saša Laketa, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

др Ева Камерер, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Dr Eva Kamerer, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

др Владимир Милисављевић, Институт друштвених наука у Београду
Dr Vladimir Milisavljević, Institute of Social Sciences, Belgrade

Дејан Кантар, ма, секретар Програмског одбора и редакције Зборника
Dejan Kantar, MA, Secretary of the Programme Committee and the Proceedings Editorial Board

Организациони одбор / Organising Committee

Александра Симановић, секретар Организационог одбора
Aleksandra Simanović, Secretary of the Organising Committee

Проф. др Срђан Душанић
Prof. Dr Srđan Dušanić

Проф. др Александра Хаџић
Prof. Dr Aleksandra Hadžić

Проф. др Ивана Зечевић
Prof. Dr Ivana Zečević

Доц. др Тања Глишић
Assist. Prof. Dr Tanja Glišić

Доц. др Стојанка Лужија
Assist. Prof. Dr Stojanka Lužija

Доц. др Радован Субић
Assist. Prof. Dr Radovan Subić

Немања Вукановић
Nemanja Vukanović

Жељко Шарић, ма
Željko Šarić, MA

Мирослав Галић, ма
Miroslav Galić, MA

Садржај / Contents

ПЛЕНАРНО ПРЕДАВАЊЕ / PLENARY LECTURE 12

МЕНТАЛНО ЗДРАВЉЕ СТУДЕНАТА: ОД ИНДИВИДУАЛНИХ ИЗАЗОВА ДО ЗАЈЕДНИЧКЕ ОДГОВОРНОСТИ АКАДЕМСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ
STUDENT MENTAL HEALTH: FROM INDIVIDUAL CHALLENGES TO THE SHARED RESPONSIBILITY OF THE ACADEMIC COMMUNITY 13

ФИЛОЗОФИЈА / PHILOSOPHY 17

СУД КАО ПРЕТПОСТАВКА ПРЕУЗИМАЊА ОДГОВОРНОСТИ У БРАНДОМОВОМ ЧИТАЊУ КАНТА
JUDGMENT AS A PRECONDITION FOR ASSUMING RESPONSIBILITY IN BRANDOM'S READING OF KANT 18

ВОЉА ЗА ОБРАЗОВАЊЕМ: ЗАШТО ДЈЕЦА НЕ ЖЕЛЕ УЧИТИ?
THE WILL TO LEARN: WHY DON'T CHILDREN WANT TO LEARN? 22

МАТЕРИЈАЛИСТИЧКА ДИЈАЛЕКТИКА МОРАЛА У ФИЛОЗОФИЈИ МАРКСА И ЕНГЕЛСА
THE MATERIALIST DIALECTIC OF MORALITY IN THE PHILOSOPHY OF MARX AND ENGELS 24

ЕПИСТЕМИЧКИ ЕКСТЕРНАЛИЗАМ У САВРЕМЕНОМ ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ
EPISTEMIC EXTERNALISM IN THE CONTEMPORARY DIGITAL ENVIRONMENT 28

УНИВЕРЗАЛНА КИСЕЛИНА: ДАРВИНИЗАМ И СУДБИНА СМИСЛА У НАТУРАЛИСТИЧКОМ СВИЈЕТУ
UNIVERSAL ACID: DARWINISM AND THE FATE OF MEANING IN A NATURALISTIC WORLD 32

ИНТЕРПРЕТАТИВНА ВРЕДНОСТ СТУДЕНТСКИХ БЕЛЕЖАКА СА КАНТОВИХ ПРЕДАВАЊА
THE INTERPRETATIVE VALUE OF STUDENTS' NOTES FROM KANT'S LECTURES 36

АРХАЈСКА ПРЕДСТАВА ARETĒ
THE ARCHAIC CONCEPTION OF ARETĒ 40

ДИГИТАЛНО ОКРУЖЕЊЕ И ТРАНСФОРМАЦИЈА ИНТЕРСУБЈЕКТИВНОСТИ: СУБЈЕКТИВНОСТ, ТЕХНИЧКА МЕДИЈАЦИЈА И ПЕРФОРМАТИВНОСТ
THE DIGITAL ENVIRONMENT AND THE TRANSFORMATION OF INTERSUBJECTIVITY: SUBJECTIVITY, TECHNICAL MEDIATION, AND PERFORMATIVITY. 42

ПАКЛЕНА ТЕХНИКА: СЛУЧАЈ ЕЛИЛ И КАЗИНСКИ
INFERNAL TECHNIQUE: THE CASE OF ELLUL AND KACZYNSKI 46

ПРОТИВ КОЈЕ ТРАДИЦИЈЕ? ХОБС И НАСЛИЈЕЂЕНИ ПОЛИТИЧКИ ЈЕЗИК
AGAINST WHICH TRADITION? HOBBES AND INHERITED POLITICAL LANGUAGE. 48

СВЈЕТЛО ОНОГА »НИШТА« - BERNHARD WELTE И ГРАНИЦА РЕЛИГИОЗНОГ ИСКУСТВА
THE LIGHT OF "NOTHING": BERNHARD WELTE AND THE LIMIT OF RELIGIOUS EXPERIENCE 50

ИСТОРИЈА / HISTORY 54

СРПСКЕ ЕЛИТЕ У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ И ИСТОЧНО ПИТАЊЕ 1860–1868.
SERBIAN ELITES IN THE HABSBURG MONARCHY AND THE EASTERN QUESTION, 1860–1868. 55

ШАЈКАШКА У ОПИСИМА ПУКОВНИКА ЈОВАНА ТРУМИЋА
ŠAJKAŠKA IN THE DESCRIPTIONS OF COLONEL JOVAN TRUMIĆ 59

ПРАВА И ПОЛОЖАЈ КАЛУЂЕРА У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ КРОЗ ПРИЗМУ ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА
THE RIGHTS AND POSITION OF MONKS IN DUŠAN'S CODE THROUGH THE PRISM OF PREVIOUS RESEARCH. 61

ЧОВЕК ИЗМЕЂУ ЗДРАВСТВЕНИХ УСТАНОВА И ЛЕЧИЛИШТА: ЗДРАВСТВО У ПЕЋКОМ СРЕЗУ 1918—1941. ГОДИНЕ
MAN BETWEEN HEALTHCARE INSTITUTIONS AND HEALTH RESORTS: HEALTHCARE IN THE PEĆ DISTRICT, 1918–1941 64

УЗГОЈ ПШЕНИЦЕ У ВРБАСКОЈ БАНОВИНИ
WHEAT CULTIVATION IN THE VRBAS BANOVINA. 68

РЕЧИ У КАМЕНУ: ФУНКЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈА МАЈАНСКИХ МОНУМЕНТАЛНИХ НАТПИСА
WORDS IN STONE: THE FUNCTIONS AND COMMUNICATION OF MAYA MONUMENTAL INSCRIPTIONS. 71

МАТЕЈ СТЕФАН - (НЕ)ПОЗНАТИ ВЛАДАР СРЕДЊОВЈЕКОВНЕ БОСНЕ?
MATEJ STEFAN: A (LITTLE-)KNOWN RULER OF MEDIEVAL BOSNIA? 75

ТАЈНИ ЛЕТ РУДОЛФА ХЕСА У ВЕЛИКУ БРИТАНИЈУ 1941. ГОДИНЕ: ПОГЛЕД ИЗ БЕОГРАДСКЕ КОЛАБОРАЦИОНИСТИЧКЕ ШТАМПЕ
RUDOLF HESS'S SECRET FLIGHT TO GREAT BRITAIN IN 1941: A VIEW FROM BELGRADE'S COLLABORATIONIST PRESS 77

СРПСКЕ ДИПЛОМАТЕ У ЈУЖНОЈ АМЕРИЦИ У ПРВОЈ ДЕЦЕНИЈИ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА
SERBIAN DIPLOMATS IN SOUTH AMERICA IN THE FIRST DECADE AFTER THE SECOND WORLD WAR. 81

О НЕОПХОДНОСТИ НАСТАВКА РАДА НА ИЗРАДИ СРПСКОГ ДИПЛОМАТАРА
ON THE NECESSITY OF CONTINUING WORK ON THE SERBIAN DIPLOMATARIUM 84

БЕЧКА САТИРИЧНА ШТАМПА О БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ТОКОМ 1878. ГОДИНЕ
THE VIENNESE SATIRICAL PRESS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1878. 86

ПЕДАГОШКЕ НАУКЕ / EDUCATIONAL SCIENCES 90

ОСНАЖИВАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА УЧИТЕЉА ЗА УПОТРЕБУ ИНОВАТИВНИХ НАСТАВНИХ СИСТЕМА
STRENGTHENING PRIMARY SCHOOL TEACHERS' COMPETENCIES FOR IMPLEMENTING INNOVATIVE INSTRUCTIONAL APPROACHES 91

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ФИЛМА „ИДЕМО ДАЉЕ" ЗДРАВКА ШОТРЕ
PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FILM LET'S MOVE ON BY ZDRAVKO ŠOTRA 95

ДИГИТАЛНА ПРИСТУПАЧНОСТ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ: ИЗМЕЂУ ДОСТУПНОСТИ И СТВАРНЕ ИНКЛУЗИЈЕ
DIGITAL ACCESSIBILITY OF CULTURAL HERITAGE IN SERBIA: BETWEEN AVAILABILITY AND MEANINGFUL INCLUSION 99

РАЗВИЈЕНОСТ ИНТЕРПЕРСОНАЛНИХ ВЈЕШТИНА СТУДЕНАТА С ОБЗИРОМ НА СОЦИОДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ
DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL SKILLS WITH REGARD TO SOCIODEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS 103

РАНА МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ И ПРИПРЕМЉЕНОСТ УЧЕНИКА ЗА ПОЧЕТНУ НАСТАВУ МАТЕМАТИКЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УЧИТЕЉА
EARLY MATHEMATICAL LITERACY AND PUPILS' READINESS FOR INITIAL MATHEMATICS INSTRUCTION FROM TEACHERS' PERSPECTIVES 108

АНАЛИЗА САДРЖАЈА УЏБЕНИКА ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У КОНТЕКСТУ ПОДСТИЦАЊА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОГ РАДА УЧЕНИКА
CONTENT ANALYSIS OF NATURE AND SOCIETY TEXTBOOKS IN THE CONTEXT OF ENCOURAGING STUDENTS' EXPERIMENTAL WORK. 111

ВАСПИТНИ СТИЛОВИ РОДИТЕЉА И ПЕДАГОШКА ПОДРШКА ПОРОДИЦИ: ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА РАЗВОЈ ПРОГРАМА ПОДРШКЕ РОДИТЕЉСТВУ
PARENTING STYLES AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES: IMPLICATIONS FOR PARENTING SUPPORT PROGRAMME DEVELOPMENT 113

СТАВОВИ И НАСТАВНА ПРАКСА НАСТАВНИКА ОСНОВНИХ И СРЕДЊИХ ШКОЛА У КОРИШЋЕЊУ YOUTUBE ПЛАТФОРМЕ
PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES AND TEACHING PRACTICES REGARDING THE USE OF YOUTUBE 117

ОД ДИГИТАЛНИХ ИЗВОРА ДО КРИТИЧКОГ РАЗУМЕВАЊА: УЛОГА НАСТАВНИКА У САВРЕМЕНОЈ НАСТАВИ

FROM DIGITAL SOURCES TO CRITICAL UNDERSTANDING: THE ROLE OF TEACHERS IN CONTEMPORARY TEACHING 121

КРИТИЧКА АНАЛИЗА ПРИМЈЕНЕ ПРОЈЕКТИВНИХ ТЕХНИКА У ПЕДАГОШКОЈ ПРАКСИ
A CRITICAL ANALYSIS OF THE USE OF PROJECTIVE TECHNIQUES IN EDUCATIONAL PRACTICE 125

ПЕРСПЕКТИВЕ НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА О МЕЂУСОБНОЈ ИНТЕРАКЦИЈИ У ШКОЛСКОМ КОНТЕКСТУ
TEACHERS' AND STUDENTS' PERSPECTIVES ON THEIR MUTUAL INTERACTION IN THE SCHOOL CONTEXT 129

ИМПЛИЦИТНЕ ПОРУКЕ У ПОЕЗИЈИ ДУШКА РАДОВИЋА: МОГУЋНОСТИ ТУМАЧЕЊА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ САВРЕМЕНЕ НАСТАВЕ
IMPLICIT MESSAGES IN THE POETRY OF DUŠKO RADOVIĆ: POSSIBILITIES FOR INTERPRETATION FROM THE PERSPECTIVE OF CONTEMPORARY TEACHING 133

ТРАДИЦИОНАЛНИ НАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ У НАСТАВИ: МЕТОДИЧКИ ПОСТУПЦИ У УЧЕЊУ СВИРАЊА И ИЗВОЂАЧКА ПРАКСА СТУДЕНАТА
TRADITIONAL FOLK INSTRUMENTS IN TEACHING: METHODS FOR LEARNING TO PLAY AND STUDENTS' PERFORMANCE PRACTICE 137

ПРОЦЕНЕ БУДУЋИХ УЧИТЕЉА О ОБИМУ НАСТАВЕ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ НА УЧИТЕЉСКИМ СТУДИЈАМА И ПЕРЦИПИРАНИМ ТЕШКОЋАМА У ИЗВОЂЕЊУ НАСТАВЕ МУЗИКЕ
PRE-SERVICE PRIMARY TEACHERS' ASSESSMENTS OF THE ADEQUACY OF MUSIC INSTRUCTION AND PERCEIVED DIFFICULTIES IN TEACHING IT IN SERBIA 141

ИНОВАЦИЈЕ У ВИСОКОШКОЛСКОЈ НАСТАВИ ПОДРЖАНЕ НОВИМ ТЕХНОЛОГИЈАМА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА У ОКВИРУ ЕРАЗМУС+ ПРОЈЕКТА DILANEDU-WB
INNOVATIONS IN HIGHER EDUCATION TEACHING SUPPORTED BY NEW TECHNOLOGIES: A CASE STUDY WITHIN THE ERASMUS+ DILANEDU-WB PROJECT 144

ИЗАЗОВНА ПОНАШАЊА ДЈЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА И ПЕДАГОШКЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА
CHALLENGING BEHAVIOURS OF PRESCHOOL CHILDREN AND PEDAGOGICAL INTERVENTIONS: A CASE STUDY 148

МОЗАИК КУЛТУРНОГ НАСЉЕЂА
A MOSAIC OF CULTURAL HERITAGE 152

ЕТНОЛОШКА ФОТОГРАФИЈА У ФУНКЦИЈИ ИСТРАЖИВАЧКОГ И ЛИКОВНОГ РАДА БУДУЋИХ УЧИТЕЉА
ETHNOLOGICAL PHOTOGRAPHY AS A TOOL FOR RESEARCH AND ARTISTIC WORK OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS 156

ПСИХОЛОГИЈА / PSYCHOLOGY 160

РАШОВА АНАЛИЗА СКАЛЕ СВРСИСХОДНОСТИ ШКОЛОВАЊА ПРИМЈЕНОМ МОДЕЛА ПАРЦИЈАЛНИХ КРЕДИТА
RASCH ANALYSIS OF THE PURPOSEFULNESS OF SCHOOLING SCALE USING THE PARTIAL CREDIT MODEL. 161

ПРЕДИКТОРИ МЕЂУГРУПНОГ ОПРАШТАЊА МЕЂУ СТАНОВНИЦИМА СРЕБРЕНИЦЕ: ДОПРИНОС РЕХУМАНИЗАЦИЈЕ, САРАДЊЕ, ПОВЈЕРЕЊА, КОСМОПОЛИТИЗМА И ТРАУМАТСКИХ СИМПТОМА
PREDICTORS OF INTERGROUP FORGIVENESS AMONG RESIDENTS OF SREBRENICA: THE CONTRIBUTION OF REHUMANIZATION, COOPERATION, TRUST, COSMOPOLITANISM, AND TRAUMA SYMPTOMS. 165

ДИГИТАЛНО НАСИЉЕ МЕЂУ УЧЕНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ
CYBERBULLYING AMONG STUDENTS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA. 169

АЛТРУИЗАМ МЛАДИХ КОЈИ СЕ ОБРАЗУЈУ ЗА ЗАНИМАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИ СЛУЖБЕНИК
ALTRUISM OF YOUNG PEOPLE WHO ARE BEING EDUCATED FOR THE PROFESSION OF POLICE OFFICER 172

ПОВЕЗАНОСТ СОЦИОДЕМОГРАФСКИХ КАРАКТЕРИСТИКА И СИНДРОМА ПРОФЕСИОНАЛНОГ САГОРИЈЕВАЊА КОД МЕДИЦИНСКИХ СЕСТАРА И ТЕХНИЧАРА
THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIODEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND BURNOUT SYNDROME AMONG NURSES AND MEDICAL TECHNICIANS 176

ОПШТА САМОЕФИКАСНОСТ МЛАДИХ КОЈИ СЕ ОБРАЗУЈУ ЗА ЗАНИМАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИ СЛУЖБЕНИК
GENERAL SELF-EFFICACY AMONG YOUNG PEOPLE TRAINING TO BECOME POLICE OFFICERS 180

ВЕЛИКИ ЈЕЗИЧКИ МОДЕЛИ КАО СИМУЛИРАНИ ИСПИТАНИЦИ: МОГУ ЛИ LLM-ОВИ СИМУЛИРАТИ ИНДИВИДУАЛНЕ ОБРАСЦЕ МОРАЛНОГ РАСУЂИВАЊА?
LARGE LANGUAGE MODELS AS SIMULATED PARTICIPANTS: CAN LLMS SIMULATE INDIVIDUAL PATTERNS OF MORAL REASONING? 184

ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ ИЗ МОДЕЛА ВЕЛИКИХ ПЕТ КАО ПРЕДИКТОРИ СИНДРОМА САГОРИЈЕВАЊА НА РАДУ И РАДНЕ АНГАЖОВАНОСТИ КОД ЗАПОСЛЕНИХ
BIG FIVE PERSONALITY TRAITS AS PREDICTORS OF JOB BURNOUT AND WORK ENGAGEMENT AMONG EMPLOYEES. 188

ПРОФЕСИОНАЛНЕ БАРИЈЕРЕ И МЈЕРЕ УНАПРЈЕЂЕЊА УСЛУГА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ МЕНТАЛНОГ ЗДРАВЉА ДЈЕЦЕ И МЛАДИХ: СТАВОВИ ПРОФЕСИОНАЛАЦА ЗАПОСЛЕНИХ У CZMZ-ОВИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ
PROFESSIONAL BARRIERS AND MEASURES FOR IMPROVING CHILD AND ADOLESCENT MENTAL HEALTH SERVICES: VIEWS OF PROFESSIONALS EMPLOYED AT MENTAL HEALTH CENTERS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 192

АНКСИОЗНОСТ И ДЕПРЕСИВНОСТ КОД СТУДЕНАТА: ОСНОВНЕ ПСИХОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ И МЕДИЈАЦИЈСКА УЛОГА СУБЈЕКТИВНЕ ВИТАЛНОСТИ
ANXIETY AND DEPRESSION AMONG STUDENTS: BASIC PSYCHOLOGICAL NEEDS AND THE MEDIATING ROLE OF SUBJECTIVE VITALITY 196

РЕЛАЦИЈЕ АФЕКТИВНЕ ВЕЗАНОСТИ СА КВАНТИТЕТОМ И КВАЛИТЕТОМ ПОРОДИЧНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ
THE RELATIONSHIP BETWEEN ATTACHMENT AND THE QUANTITY AND QUALITY OF FAMILY INTERACTIONS. 200

АФЕКТИВНА ВЕЗАНОСТ, ПСИХОЛОШКА ФЛЕКСИБИЛНОСТ, ДЕПРЕСИВНОСТ, АНКСИОЗНОСТ И СТРЕС КАО КОРЕЛАТИ УСАМЉЕНОСТИ
ATTACHMENT, PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY, DEPRESSION, ANXIETY, AND STRESS AS CORRELATES OF LONELINESS 204

ПОВЕЗАНОСТ КОГНИТИВНОГ СТИЛА ОБРАДЕ СА ПОДЛОЖНОШЋУ НАСЕДАЊУ НА ИНТЕРНЕТ ПРЕВАРЕ
THE RELATIONSHIP BETWEEN COGNITIVE PROCESSING STYLE AND SUSCEPTIBILITY TO ONLINE SCAMS 208

A SYSTEMATIC REVIEW OF THE RELATIONSHIP BETWEEN IDEOLOGICAL AND AFFECTIVE POLARIZATION
СИСТЕМАТСКИ ПРЕГЛЕД ОДНОСА ИДЕОЛОШКЕ И АФЕКТИВНЕ ПОЛАРИЗАЦИЈЕ. 212

LIFE SATISFACTION AMONG CROATIAN INFORMAL CAREGIVERS: THE ROLE OF THE RELATIONSHIP TO THE CARE RECIPIENT
ЗАДОВОЉСТВО ЖИВОТОМ НЕФОРМАЛНИХ ЊЕГОВАТЕЉА У ХРВАТСКОЈ: УЛОГА ОДНОСА СА ОСОБОМ КОЈОЈ ПРУЖАЈУ ЊЕГУ 216

THE ATTACHMENT PROJECT – ATTACHMENT AT WORK SCALE IN BOSNIA: PSYCHOMETRIC PROPERTIES AND COMPARISON WITH COUNTRIES OF THE REGION
СКАЛА АФЕКТИВНЕ ВЕЗАНОСТИ НА РАДУ ПРОЈЕКТА THE ATTACHMENT PROJECT У БОСНИ: ПСИХОМЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ПОРЕЂЕЊЕ СА ЗЕМЉАМА РЕГИОНА. 220

ПРЕЛИМИНАРНА АНАЛИЗА УПИТНИКА ЗА ПРОЦЈЕНУ ОСОБИНА МАЧАКА FELINE FIVE И ОДНОС ОСОБИНА МАЧАКА СА ОСОБИНАМА ЊИХОВИХ ВЛАСНИКА
A PRELIMINARY EVALUATION OF THE FELINE FIVE QUESTIONNAIRE AND ASSOCIATIONS BETWEEN THE PERSONALITY TRAITS OF CATS AND THEIR OWNERS 224

Пленарно предавање
Plenary Lecture

Ментално здравље студената: од индивидуалних изазова до заједничке одговорности академске заједнице

Марина Видаковић

Одјел за психологију Свеучилишта у Задру

Студентско савјетовалиште Свеучилишта у Задру

Брига о менталном здрављу младих, а особито студената, представља један од важних изазова сувременог високог образовања. Тијеком студирања млади се суочавају с бројним особним, развојним и академским изазовима, попут прилагодбе на студиј, академског стреса, несигурности и проблема у интерперсоналним односима. Уз наведено, дио студената суочава се и с тешкоћама менталног здравља, међу којима се посебно истичу анксиозност и депресивност. Тешкоће менталног здравља могу неповољно утјецати на добробит студената и њихово академско функционирање. У првом дијелу предавања позорност ће бити усмјерена на ментално здравље младих, с посебним нагласком на изазове с којима се студенти суочавају тијеком студирања. На темељу досадашњих истраживања и праксе Студентског савјетовалишта Свеучилишта у Задру размотрит ће се најчешће тешкоће менталног здравља студената, њихов однос према тражењу стручне помоћи те важност доступности психолошког савјетовања и академских прилагодби. Посебна позорност посветит ће се наставницима, који се у свакодневном раду сусрећу с изазовима пружања подршке студентима с тешкоћама менталног здравља, особито када је ријеч о препознавању тешкоћа, примјереној комуникацији и професионалним границама. У том контексту представит ће се резултати истраживања Координације Правобранитеља за особе с инвалидитетом

за подручје високог образовања у РХ, који пружају увид у искуства и потребе високошколских наставника у раду са студентима с тешкоћама менталног здравља. На темељу тих налаза, као и искустава проведбе едукацијских активности, размотрит ће се важност оснаживања наставника, развоја њихових компетенција те осигуравања јасних институционалних смјерница и доступних облика стручне подршке. Закључно, истакнут ће се важност цјеловитог приступа менталном здрављу студената који надилази индивидуалну психолошку подршку и подразумијева активно укључивање наставника и институције у стварање потицајног и укључивог академског окружења. Нагласак ће бити на развоју културе подршке у којој се ментално здравље препознаје као важан чимбеник академског функционирања, а брига о добробити студената као заједничка одговорност свих судионика високог образовања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: ментално здравље студената, психолошка подршка, оснаживање наставника, високо образовање

Student mental health: from individual challenges to the shared responsibility of the academic community

ENGLISH ABSTRACT

Supporting the mental health of young people, particularly university students, represents one of the important challenges of contemporary higher education. During their studies, young people face numerous personal, developmental, and academic challenges, including adjustment to university life, academic stress, insecurity, and difficulties in interpersonal relationships. In addition, some students experience mental health difficulties, particularly anxiety and depressive symptoms. Mental health difficulties can adversely affect students' well-being and academic functioning. The first part of the presentation will focus on young people's mental health, with particular emphasis on the challenges students face during their university studies. Drawing on previous research and the professional practice of the Student Counseling Center at the University of Zadar, the presentation will address the most common mental health difficulties experienced by students, their attitudes toward seeking professional help, and the importance of access to psychological counseling and academic accommodations. Particular attention will also be given to academic staff, who face challenges in supporting students experiencing mental health difficulties, especially regarding the recognition of such difficulties, appropriate communication, and professional boundaries. In this context, findings from a study conducted by the Coordination of the Ombudsperson for Persons with Disabilities in Higher Education in the Republic of Croatia will be presented, providing insight into the experiences and needs of academic staff working with students experiencing mental health difficulties. Drawing on these findings and experiences from educational activities, the presentation will address the importance

of strengthening academic staff competencies, establishing clear institutional guidelines, and ensuring access to professional support. Finally, the presentation will emphasize the importance of a comprehensive approach to student mental health that extends beyond individual psychological support and involves both academic staff and institutions in creating a supportive and inclusive academic environment. Particular emphasis will be placed on fostering a culture of support in which mental health is recognized as an important factor in academic functioning and student well-being as a shared responsibility of the entire academic community.

KEYWORDS: student mental health, psychological support, academic staff empowerment, higher education

Филозофија / Philosophy

Суд као претпоставка преузимања одговорности у Брандомовом читању Канта

Омар Махмутовић
асистент на Одсјеку за филозофију
ФФУНСА
omar2210997@gmail.com

У овом раду експлицирамо нормативно читање Канта које инференцијализам изводи у два корака и испитује какви су потенцијални резултати такве реинтерпретације Кантовог појма суда. Sellars Кантову трансценденталну логику преводи у трансценденталну лингвистику и претпоставља да се методом тачкастих наводника може апстрахирати семантички језичка улога, а не значење у конвенционалном смислу, чиме категорије постају инференцијалне улоге (Sellars, 1968). Brandom тај потез проширује тврдњом да је суд најмања јединица за коју се преузима одговорност, а синтетичко јединство аперцепције обавеза интегрирања садржаја (Brandom, 2009). Истраживачко питање гласи: на који се начин може мислити Брандомов нормативистички приступ Кантовој филозофији? Методолошки, рад комбинира концептуалну реконструкцију с генеалогијом појма, од Кантовог одређења разума као моћи правила (Kant, 1993), преко Селарсове функционалне семантике, до Брандомовог «жељезног трокута нормативности», инференцијализма и прагматизма. Анализа даје три резултата. Прво, Брандомов концепт прагматичких метавокабулара, с полазиштем у појмовима обавезивања и овлаштења, протеже се и на његову интерпретацију Кантовог спознајног процеса: спознаја се артикулира као приписивање и преузимање нормативних статуса, дакле sub specie normae. Друго, Брандомово тумачење аутономије, према којем рационална бића успостављају нормативни статус тиме што себе сматрају одговорнима (Brandom, 2019), отвара питање пред ким се тај статус успоставља,

будући да предмет оправдања остаје чин тврђења, односно, према Селаровој формулацији, justificatio actionis (Sellars, 1980). Треће, универзалност категоричког императива показује се као интерсубјективна категорија, јер питање о властитој максими као општем закону претпоставља друге законодавце, док евиденција о туђим обавезама остаје увјет тежине властитих (Brandom, 1994). Закључак јесте да одговорност за суд функционира као деонтолошка категорија која претпоставља онога пред ким се одговара, што се у раду артикулира уз захтјев λόγον διδόναι, давања рачуна о тврдњама. Импликација је да Кантова аутономија и интерсубјективност стоје као два слоја исте структуре, чији траг стоји већ у Фихтеовом појму Aufforderung zur freien Selbsttätigkeit (Fichte, 2000).

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Кант, Brandom, трансцендентална лингвистика, аутономија, одговорност

Judgment as a precondition for assuming responsibility in Brandom's reading of Kant

ENGLISH ABSTRACT

The paper reconstructs the normative reading of Kant that inferentialism carries out in two steps and examines the potential results of that reinterpretation of judgment. Sellars translates Kant's transcendental logic into transcendental linguistics, assuming that dot-quotes abstract the semantic linguistic role rather than meaning in the conventional sense, so categories become inferential roles (Sellars, 1968). Brandom extends it: judgment is the smallest unit for which responsibility is taken, the synthetic unity of apperception an obligation to integrate content (Brandom, 2009). The research question runs: in what way can Brandom's normativist approach to Kant be thought? Methodologically, the paper combines conceptual reconstruction with a genealogy of the concept, from Kant's faculty of rules (Kant, 1993), through Sellars's functional semantics, to Brandom's iron triangle of normativity, inferentialism and pragmatism. Three results follow. First, Brandom's concept of pragmatic metavocabularies, starting from commitment and entitlement, extends to his reading of Kant's account of cognition, articulated as the attribution and undertaking of normative statuses, hence sub specie normae. Second, Brandom's account of autonomy, on which rational beings institute normative status by taking themselves to be responsible (Brandom, 2019), raises the question before whom it is instituted, since the object of justification remains the act of asserting, a justificatio actionis in Sellars's terms (Sellars, 1980). Third, the universality of the categorical imperative appears as an intersubjective category, since one's maxim as universal law presupposes other legislators, while scorekeeping on others' commitments conditions the weight of one's own (Brandom, 1994). The conclusion is that responsibility for judgment functions as a deontological category presupposing the one before whom one answers, articulated through the principle of preserving reasons and the demand of

λόγον διδόναι. Kantian autonomy and intersubjectivity thus stand as two layers of one structure, whose trace stands already in Fichte's Aufforderung zur freien Selbsttätigkeit (Fichte, 2000).

KEYWORDS: Kant, Brandom, transcendental linguistics, autonomy, responsibility

Воља за образовањем: зашто дјеца не желе учити?

Ана Галић
независни истраживач
ana.galic.bl@gmail.com

У овом раду теоријски пропитујемо због чега долази до изостанка воље за образовањем, те да ли су тренутно доступни методи рада и наставна средства и помагала адекватни да се поврати жеља за учењем међу носиоцима наставног процеса. У раду ћемо користити до сада остварене резултате у теоријама филозофије образовања, посебно се осврнувши на едукацијске системе Дјуија, Спенсера, Фреиреа, Дусача, односно њихов утицај, понуђена рјешења и могућу примјењивост данас.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Воља за образовањем, ученици, образовни систем, знање

The will to learn: why don't children want to learn?

ENGLISH ABSTRACT

This paper offers a theoretical examination of the reasons behind the lack of motivation for education and considers whether currently available teaching methods, resources, and aids are adequate to rekindle the desire to learn among those involved in the educational process. Drawing on existing contributions to the philosophy of education, the paper focuses particularly on the educational systems of Dewey, Spencer, Freire, and Dusacc, examining their influence, proposed solutions, and potential applicability today.

KEYWORDS: Will for education, students, education system, knowledge

Материјалистичка дијалектика морала у филозофији Маркса и Енгелса

Немања Тубоњић
мастер филозофије
nemanja55a@gmail.com

Рад испитује проблем противрјечности моралних норми које су, како тврди Engels, кроз историју врло често ишле једне против других, а често су и саме себи противријечиле. Други проблем јесте покушај филозофске мисли да утврди шта је добро, па и да одреди апсолутно добро. И ту се, међутим, појавио низ противрјечности. Оне су показале да такве норме не одолијевају ни зубу времена ни промјени материјалних услова живота. Појам добра често се манифестовао као добро за некога или за нешто, док се у другим случајевима испољавао као неповољан услов за начин живота оних чији су интереси другачији. Једна филозофска замка састојала се у томе да се добро прогласи неспознатљивим и препусти метафизичким категоријама божанства и сличним тврдњама које је немогуће доказати. Друга је била формирање категоричког императива, који се сломио чим је из апстрактног сишао на поље конкретног. Филозофија Маркса и Енгелса не полази од идеје добра, него од материјалне људске егзистенције као основа сваког даљњег функционисања. Према њиховом становишту, начин производње одређује природно дате и друштвено произведене интересе појединаца и заједница, све до нивоа човјечанства као врсте. Рад зато поставља питање да ли је историја етике добро схватала једнострано, као монистичку и непромјенљиву категорију, умјесто као противрјечан однос у којем добро и зло нису одвојене суштине, него супротстављени моменти истих историјских процеса. Ти се моменти, с развојем начина

производње, дијалектички крећу од појединачног ка општем интересу и ка објективном сазнању свијета као цјелине, укључујући и сазнање људске природе. Рад отуда објашњава да се етика једино може разумјети из материјалне основе, како бисмо препознали нужности које нас условљавају. Полазећи од Енгелсове одредбе слободе као увида у нужност, рад показује да тек кад сазнате нужности буду материјално измијењене, та измјена отвара нове облике слободе у којима постају могући другачији облици морала и етике.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: добро, интерес, материјализам, дијалектика, историјски материјализам

The materialist dialectic of morality in the philosophy of Marx and Engels

ENGLISH ABSTRACT

The paper examines the contradictoriness of moral norms which, as Engels argues, have historically very often run counter to one another and frequently contradicted themselves. A second problem is philosophy's attempt to establish what the good is, even an absolute good. Here too contradictions emerged: such norms withstand neither the test of time nor changes in the material conditions of life. The good often appeared as good for someone or something, and elsewhere as an unfavourable condition for those whose interests differ. One philosophical trap was to declare the good unknowable and leave it to metaphysical categories of the divine and unprovable claims. Another was the categorical imperative, which broke down as soon as it descended from the abstract to the concrete. Marx and Engels start not from the idea of the good, but from material human existence as the basis of all further functioning. On their view, the mode of production determines the naturally given and socially produced interests of individuals, communities and humankind as a species. The paper therefore asks whether the history of ethics has understood the good one-sidedly, as a monistic and immutable category, rather than as a contradictory relation in which good and evil are not separate essences but opposing moments of the same historical processes. With the development of production these moments move dialectically from particular to general interest and towards objective knowledge of the world as a whole, human nature included. The paper thus explains that ethics can only be understood from the material base, in order to recognise the necessities that condition us. Drawing on Engels's definition of freedom as insight into necessity, the paper shows that only when recognised necessities are materially transformed does this transforma-

tion open new forms of freedom in which different forms of morality and ethics become possible.

KEYWORDS: the good, interest, materialism, dialectics, historical materialism

Епистемички екстернализам у савременом дигиталном окружењу

Адам Недељковић
Институт за филозофију, Филозофски факултет у Београду
nedamned@hotmail.com

Јелена Павличић Церовић
Институт за филозофију, Филозофски факултет у Београду
pavlicicsjelena@gmail.com

Савремено дигитално окружење (СДО), које обухвата претраживаче, друштвене мреже, вештачку интелигенцију, као и рачунарско-програмске архитектуре, одликује се изузетном сложеношћу која надилази сазнајне капацитете појединачних сазнајних субјеката, па и друштва у целини. Истовремено, СДО представља незаменљив извор информација релевантних за свакодневни живот. Премда се од епистемички одговорног субјекта захтева да поседује оправдана веровања, субјекат не може остварити увид у процесе путем којих информације путују и бивају обрађене у СДО, како би одредио њихову поузданост. Решење ове тензије, према постулатима епистемичког екстернализма, своди се на то да се услови, који чине субјектово веровање оправданим, ставе изван његове свести. Довољно је да веровање које субјекат усваја буде производ актуално поузданих процеса унутар СДО или да на исправан начин представља стање ствари на које се односи (cf. Lazović, 1994, 65-70). Субјекат не мора да зна да су поменути услови остварени. Уколико комплексни технолошки системи учествују у процесима формирања субјектових веровања, њихове карактеристике постају релевантне за процену поузданости тих процеса. Велика сложеност СДО у којем се веровања формирају, онемогућује субјекту процену свих фактора који утичу на епистемички

статус његових веровања. Тако, теорије екстерналистичке концепције оправдања, могу пружити одговарајући оквир за идентификовање спољашњих чинилаца од којих може зависити епистемички статус веровања која се формирају у таквом окружењу. Ипак, чињеница да технологија представља релевантан део процеса формирања веровања не имплицира да јој се мора приписати крајња епистемичка улога. Насупрот позицијама које епистемичку нормативност или саму сазнајну праксу настоје да сведу на својства и функције технолошких система, у овом раду заступамо становиште да технолошко посредовање сазнајних процеса треба уважити као епистемолошки релевантно, а да се притом технолошким системима не приписује коначна одговорност за епистемички статус веровања која њиховим посредовањем и употребом настају. Разликовање између епистемичке релевантности технологије и коначне епистемичке одговорности омогућава адекватан опис улоге СДО-а у савременим процесима формирања веровања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: екстернализам, оправдање, интернет

Epistemic externalism in the contemporary digital environment

ENGLISH ABSTRACT

The contemporary digital environment (CDE), encompassing search engines, social media, artificial intelligence, and computer and software architectures, is characterized by a complexity that exceeds the cognitive capacities of individual epistemic agents and society as a whole. At the same time, the CDE is an indispensable source of information relevant to everyday life. Although epistemically responsible agents are required to hold justified beliefs, they cannot fully access the processes through which information is transmitted and processed within the CDE in order to assess its reliability. According to epistemic externalism, this tension can be resolved by locating the conditions that justify a belief outside the agent's awareness. It is sufficient that a belief be produced by currently reliable processes within the CDE or accurately represent the state of affairs to which it refers (cf. Lazović, 1994, 65–70). The agent need not know that these conditions are satisfied. When complex technological systems participate in belief formation, their characteristics become relevant to assessing the reliability of these processes. The complexity of the CDE prevents agents from evaluating all factors affecting the epistemic status of their beliefs. Externalist theories of justification can therefore provide an appropriate framework for identifying the external factors on which the epistemic status of beliefs formed in such an environment may depend. However, the epistemic relevance of technology does not entail that technology has an ultimate epistemic role. Against approaches that reduce epistemic normativity or cognitive practice to the properties and functions of technological systems, this paper argues that technological mediation should be recognized as epistemologically relevant without attributing final responsibility for the epistemic status of beliefs to technological systems. Distinguishing between the epistemic relevance

of technology and ultimate epistemic responsibility enables an adequate account of the CDE's role in contemporary belief formation.

KEYWORDS: externalism, justification, internet

Универзална киселина: дарвинизам и судбина смисла у натуралистичком свијету

Жељко Шарић

Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци

zeljko.saric@ff.unibl.org

Данијел Денет је Дарвинову идеју назвао „универзалном киселином“ - мишљу која нагриза традиционалне појмове сврхе, смисла, ума и вриједности и за собом оставља преображен поглед на свијет. Рад испитује докле та киселина сеже: да ли дарвинистички натурализам, растварајући класичну телеологију, нужно води у нихилизам, или се смисао може одржати и унутар натуралистичке слике свијета. Проблем је утолико оштрији што је човјек, по егзистенцијалистичком увиду, биће које тражи смисао у свијету који му га не пружа. Рад се служи концептуалном анализом и критичком реконструкцијом појмова. Полази од Денетовог одређења универзалног дарвинизма као супстратно-неутралног алгоритма (варијација-селекција-ретенција) и од његовог појма телеономије, те их доводи у однос с егзистенцијалистичком традицијом (Ками) и с класичним приговорима натурализму (редукционизам; натуралистички промашај, Мур). Показује се, прво, да дарвинизам укида сврху као унапријед задати космички циљ, али не и сврховитост као емергентни производ слијепе еволуције; друго, да разлика између поријекла и вриједности неког феномена обара закључак да еволуцијско поријекло ума и вриједности то двоје обезвређује; треће, да се привидна телеономија досљедно може разликовати од збиљске телеологије, чиме се избјегава приговор нихилизма, али и супротни приговор прикривеног финализма. Закључује се да универзална киселина не уништава смисао него га премјешта — из природе у

егзистенцију, из задатости у задатак. Тиме се дарвинистички натурализам и егзистенцијализам показују као савезници, а не противници: „Дарвинова опасна идеја“ није пораз смисла, него позив да се смисао схвати као људско дјело, а не космички дар. Импликација је да натурализована филозофија може задржати снажан појам људског смисла и достојанства без позивања на космичку сврху, чиме се отвара простор за натуралистичку етику смисла.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: дарвинизам, натурализам, смисао, телеономија, егзистенцијализам

Universal acid: Darwinism and the fate of meaning in a naturalistic world

ENGLISH ABSTRACT

Daniel Dennett called Darwin's idea a «universal acid»: a thought that corrodes the traditional concepts of purpose, meaning, mind, and value, leaving a transformed view of the world in its wake. This paper asks how far that acid reaches: does Darwinian naturalism, by dissolving classical teleology, necessarily lead to nihilism, or can meaning survive within a naturalistic picture of the world? The problem is sharpened by the existentialist insight that the human being seeks meaning in a world that does not supply it. The paper proceeds through conceptual analysis and critical reconstruction. It begins from Dennett's account of universal Darwinism as a substrate-neutral algorithm (variation–selection–retention) and from his notion of teleonomy, placing them in relation to the existentialist tradition (Camus) and to classical objections to naturalism (reductionism; the naturalistic fallacy, Moore). Three results are established. First, Darwinism abolishes purpose as a pre-given cosmic goal, but not purposiveness as an emergent product of blind evolution. Second, the distinction between the origin and the value of a phenomenon defeats the inference that the evolutionary origin of mind and value devalues them. Third, apparent teleonomy can be consistently distinguished from genuine teleology, which disarms both the charge of nihilism and the opposite charge of covert finalism. The paper concludes that the universal acid does not destroy meaning but relocates it—from nature to existence, from the given to the task. Darwinian naturalism and existentialism thus prove to be allies rather than opponents: «Darwin's dangerous idea» is not the defeat of meaning but an invitation to understand meaning as a human accomplishment rather than a cosmic gift. The implication is that a naturalized

philosophy can retain a robust conception of human meaning and dignity without appeal to cosmic purpose.

KEYWORDS: Darwinism, naturalism, meaning, teleonomy, existentialism

Интерпретативна вредност студентских бележака са Кантових предавања

Јелена Говедарица
научна сарадница на Институту за филозофију
Филозофског факултета Универзитета у Београду
govedarica_jelena@yahoo.co.uk

Милица Смајевић Рољић
доценткиња на Одељењу за филозофију
Филозофског факултета Универзитета у Београду
smajevicmilica@yahoo.com

Студентске белешке са Кантових предавања представљају важан, али методолошки проблематичан извор за тумачење његове филозофије. Питање њихове поузданости добија посебан значај у савременим расправама о Кантовим ставовима о раси и женама, у којима се неке од најоштријих интерпретативних оцена ослањају управо на изјаве сачуване у овим записима. Процена њихове доказне снаге захтева разматрање начина на који је Кант припремао и изводио наставу, као и околности у којима су белешке настајале, преписиване и биле у оптицају. У овом излагању размотрићемо под којим условима студентске белешке могу имати интерпретативну вредност и какав доказни статус им треба приписати. Кант није читао унапред припремљен текст, већ је прописане уџбенике користио као оквир за своја тумачења, критичке коментаре и дигресије. Сачуване белешке нису стенографски записи, већ студентске реконструкције усменог излагања, па између Кантових изговорених речи и текста којим данас располажемо постоји интерпретативно посредовање слушалаца. Њихову поузданост ограничавају способности и претходно образовање студената, тешкоће записивања предавања,

накнадно преписивање и умножавање, проблеми датирања, као и чињеница да Кант током предавања није увек јасно раздвајао властите ставове од ставова аутора чија је дела користио. Томе треба додати и саму природу усменог излагања, које може садржати непланиране дигресије и тврдње које не одражавају нужно коначан став предавача. Тврдићемо да се проблем поузданости не исцрпљује у питању верности записа, већ обухвата утврђивање порекла, контекста и филозофског статуса сачуваних исказа. Студентске белешке зато не могу имати исти доказни статус као дела која је Кант написао или одобрио за објављивање, нити могу саме по себи представљати довољан основ за приписивање одређеног става Канту без упоришта у његовим објављеним списима. То, међутим, не значи да су филозофски ирелевантне. Њихова интерпретативна вредност посебно долази до изражаја када разјашњавају или детаљније развијају идеје присутне у објављеним списима.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Кантова предавања, студентске белешке, поузданост извора, доказна снага бележака

The interpretative value of students' notes from Kant's lectures

ENGLISH ABSTRACT

Student notes from Kant's lectures are an important yet methodologically challenging source for interpreting his philosophy. Questions about their reliability have become particularly significant in contemporary debates over Kant's views on race and women, where some of the most critical assessments rely on statements preserved in these notes. Assessing the weight that should be given to such evidence requires us to consider both how Kant prepared and delivered his lectures and the circumstances in which the notes were taken, copied, and circulated. This paper examines the conditions under which student notes can be of interpretive value and the extent to which they can support claims about Kant's philosophical views. Kant did not lecture from a fully prepared text. Instead, he used prescribed textbooks as a framework for his own interpretations, critical remarks, and digressions. The surviving notes are not verbatim transcripts but students' reconstructions of what they heard in the lecture room. The texts available to us today are therefore mediated records of Kant's spoken words. Their reliability is affected by the students' abilities and prior education, the practical difficulties of taking notes during a lecture, subsequent copying and reproduction, uncertainties about dating, and the fact that Kant did not always clearly distinguish his own views from those of the authors whose works he used in his teaching. The nature of oral teaching itself introduces a further difficulty, since lectures may include spontaneous digressions and remarks that do not necessarily represent the lecturer's considered position. We will argue that the problem of reliability goes beyond the accuracy of the surviving notes and requires attention to the provenance, context, and philosophical status of the statements they preserve. Student notes should therefore not be treated as having the same evidential standing as works written by Kant or authorized by him for

publication. Nor, in the absence of support from his published writings, are they by themselves sufficient grounds for attributing a particular view to Kant. This does not make them philosophically irrelevant. On the contrary, they can be especially valuable when they clarify or elaborate on ideas found in Kant's published works.

KEYWORDS: Kant's lectures; student notes; source reliability; evidential value of lecture notes

Архајска представа aretē

Зорица Калуђеровић Мијартовић
zoricafil993@gmail.com

Аутор у раду истражује појаву односно архајску представу aretē, коју у датом контексту треба схватити као „изврсност“, каквом је приказана у „Херакловом избору“, у виду персонификације жене (богиње) у скромној гардероби која иде поред какие „неваљалштине“ која је приказана као разуздана жена. Овај део истраживања настао је на темељу Ксенофонтових Успомена о Сократу, односно Продиковог списа о Хераклу, у којима се назире да је aretē представљена као богиња. Пратећи еволуцију представе изврсности у истраживању се прелази на Хомера, који заснива читаву слику једне заједнице на обичајносној изврсности, за разлику од моралне врлине која се појављује тек са Сократом. Хомерова aretē је заснована на херојству код мушкараца и женској изврсности у контексту доброг управљања домаћинством. Она се односи на племство, насупрот Хесиода који објашњава изврсност код земљорадника који су живели изван зидина полиса. Код ова два аутора богови се још увек појављују у контексту aretē. Ауторов закључак је да је касније поимање моралне врлине ослобођено обичајносног система и у значајној мери богова, и по први пут је стављало појединца у средиште разматрања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: „Херак лов избор“, Хомер, Хесиод, обичајносна изврсност, морална aretē.

The archaic conception of aretē

ENGLISH ABSTRACT

This paper examines the archaic conception of aretē, understood in this context as "excellence," as depicted in "The Choice of Heracles." Aretē is personified as a modestly dressed woman (goddess), alongside Kakia ("vice"), portrayed as a wanton woman. This part of the study draws on Xenophon's Memorabilia, specifically its account of Prodicus' work on Heracles, in which aretē appears to be represented as a goddess. In tracing the development of the conception of excellence, the study turns to Homer, who grounds his entire portrayal of a community in excellence rooted in customary norms, in contrast to the moral virtue that emerges only with Socrates. Homeric aretē is based on heroism in men and on excellence in household management in women. It pertains to the nobility, whereas Hesiod describes excellence among farmers living outside the walls of the polis. In both authors, the gods remain associated with aretē. The author concludes that the later conception of moral virtue became independent of the system of customary norms and, to a considerable extent, of the gods, placing the individual at the centre of reflection for the first time.

KEYWORDS: "The Choice of Heracles," Homer, Hesiod, excellence rooted in customary norms, moral aretē.

Дигитално окружење и трансформација интерсубјективности: субјективност, техничка медијација и перформативност

Стефан Елезовић

докторанд социологије на Факултету политичких наука

Универзитета у Бањој Луци

los.ares62@gmail.com

Утицај дигиталне технологије на свакодневни живот доводи у питање традиционалне претпоставке интерсубјективности, усљед тешкоће разграничавања људског дјеловања и техничке медијације. Полазећи од природне упућености човјека ка Другом, рад се усмјерава ка анализи ефеката алгоритама и других нељудских актера на савремено друштво, односно друштвеност. Истраживање се темељи на теоријској анализи и критичкој интерпретацији филозофских, социолошких и интердисциплинарних приступа интерсубјективности, технолошкој медијацији и односу људског и нељудског. Примарно теоријска анализа почива на увидима Петера Слотердијка, Бруна Латура, Елизера Јудковског, Шери Теркл и Кетрин Хејлс. Анализа показује да се у дигиталном простору интерсубјективни однос све мање може посматрати независно од техничких система који одређују доступност или видљивост садржаја, те моделирају начине и могућности повезивања међу људима. Субјективност у дигиталном простору представља се кроз репрезентације – она је перформирана датост која уопште не мора одговарати стварним карактеристикама субјекта. Дигитална репрезентација субјекта постаје предмет трајног опажања и процјене других, с тим да дигитални трагови

дјеловања, различите репрезентације и варијације репрезентација субјекта почињу независно функционисати у дигиталном окружењу. Траг, који остаје као независна ознака живог субјекта, уопште не мора одговарати тренутним карактеристикама субјекта. Трагови који су у аналогном окружењу остајали као биографске биљешке (нпр. видео-снимци, фотографије, портрети) у дигиталном имају активну улогу, те се могу репродуковати, модификовати и умножавати од стране других, и то често без знања креатора садржаја. Када и под којим условима садржај постаје актуелан не зависи искључиво од људских учесника интеракције. Технологија, у дигиталном друштву, није тек неутрални посредник интеракције. Уз релативизацију просторних и временских одредница комуникације, технички системи интензивирају хибридизацију људског и нељудског. Судјелујући у дигиталној интеракцији, на коју дејство имају технички системи и софтверске уређивачке политике, долази до трансформације услова у којима се успоставља однос према Другом, и у којем се одвијају друштвени процеси.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: интерсубјективност, техничка медијација, перформативност, репрезентација, дигитално друштво

The digital environment and the transformation of intersubjectivity: subjectivity, technical mediation, and performativity

ENGLISH ABSTRACT

The impact of digital technologies on everyday life calls into question traditional assumptions concerning intersubjectivity, particularly as the distinction between human agency and technical mediation becomes increasingly difficult to sustain. Taking as its point of departure the human being's inherent orientation towards the Other, this paper examines the effects of algorithms and other non-human actors on contemporary society and forms of sociality. The study is based on theoretical analysis and critical interpretation of philosophical, sociological and interdisciplinary approaches to intersubjectivity, technological mediation, and the relationship between the human and the non-human. Its theoretical framework draws primarily on the work of Peter Sloterdijk, Bruno Latour, Eliezer Yudkowsky, Sherry Turkle and N. Katherine Hayles. The analysis demonstrates that, within digital environments, intersubjective relations can increasingly no longer be considered independently of technical systems that determine the accessibility and visibility of content and shape the modes and possibilities of human connection. Within digital environments, subjectivity is articulated through representations: it becomes a performed construct that need not correspond to the actual characteristics of the subject. The subject's digital representation becomes an object of continuous observation and evaluation by others, while digital traces of activity, representations and their variations begin to function independently within the digital environment. A trace, persisting as an autonomous marker of a living subject, need not correspond to that subject's present characteristics. Whereas traces in analogue

environments remained primarily as biographical records—for example, video recordings, photographs and portraits—in digital environments they acquire an active role: they can be reproduced, modified and multiplied by others, often without the knowledge of the original content creator. When, and under what conditions, particular content becomes salient does not depend exclusively upon the human participants in an interaction. Technology in digital society is therefore not merely a neutral mediator of interaction. Alongside the relativisation of the spatial and temporal coordinates of communication, technical systems intensify the hybridisation of the human and the non-human. Participation in digital interaction, itself shaped by technical systems and software-based editorial policies, consequently transforms the conditions under which relations with the Other are established and social processes unfold.

KEYWORDS: intersubjectivity, technical mediation, performativity, representation, digital society

Паклена техника: случај Елил и Казински

Никола Богићевић
ГДЦ Рес Публица, Прњавор
acousticnematogvise@gmail.com

У књизи «Технолошко друштво» (La Technique ou l'Enjeu du siècle), разрађујући концепт «техничког» путем којег човјек од слободног и самоодређујућег бића постаје роб система планирања, извршења и ефикасности, француски мислилац и анархистички хришћанин Жак Елил несвјесно је постао интелектуални отац најпознатијем савременом технопесимисти, Теодору Казинском, математичком генију и терористи, познатијем под именом Унабомбаш. Анализирајући ставове из Унабомбашевог манифеста и писма Елилу, демонстрираћемо невјероватну везу између двојице сличних а, испоставиће се, опет тако различитих умова, и критички испитати садржај Унабомбашевих идеја у контексту савремених технолошких тенденција, посебно у дигиталном свијету у којем доминирају друштвене мреже, алгоритамско мишљење и АИ алати.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: техника, технопесимизам, Елил, Унабомбаш, насиље.

Infernal technique: the case of Ellul and Kaczynski

ENGLISH ABSTRACT

In the book «Technological Society» (La Technique ou l'Enjeu du siècle), elaborating the concept of «technical» through which man, from a free and self-determining being, becomes a slave to a system of planning, execution and efficiency, the French thinker and anarchist Christian Jacques Ellul unwittingly became the intellectual father of the most famous contemporary techno-pessimist, Theodore Kaczynski, a mathematical genius and terrorist, better known as the Unabomber. By analyzing the positions in the the Unabomber's manifesto and the letter to Ellul, we will demonstrate the incredible connection between two similar and yet seemingly different minds, and critically examine the content of the Unabomber's ideas in the context of contemporary technological tendencies, especially in the digital world dominated by social networks, algorithmic thinking and AI tools.

KEYWORDS: technique, technopessimism, Ellul, Unabomber, violence

Против које традиције? Хобс и наслијеђени политички језик

Милијана Сладојевић-Малеш
Филозофски факултет у Бањој Луци
milijana.sladojevic-males@ff.unibl.org

Када је Томас Хобс у седамнаестом вијеку нападао „мјешовиту владавину", „слободу" или „древни устав", он се није сукобљавао само с појединачним доктринама, него са цијелим политичким вокабуларима који су имали дугу историју и у којима су појмови, ауторитети, наративи о прошлости и институције које су их преносиле и тумачиле били тијесно повезани. Рад испитује управо различите слојеве наслијеђеног политичког језика, као и начине на које Хобс преузима, преобликује или одбацује њихове појмове и мјеродавност. Анализа се ослања на контекстуалистички приступ и појмовну историју (Скинер, Покок, Козелек), а разматрају се класични, схоластички, хуманистички и реформацијски извори, као и политички језик Енглеске у доба Стјуарта. Показује се да су се ти слојеви преплитали као репертоари политичких појмова и аргумената који су античке узоре, правне преседане и библијска оправдања повезивали у различите обрасце легитимисања и оспоравања власти. Хобсов одговор на тај наслијеђени политички вокабулар није био једнообразан: поједине елементе преузима и преобликује, друге окреће против њихових заступника, неке своди на изразе страсти и интереса, док неке, опет, потпуно одбацује као некохерентне. У том смислу Хобсова критика није само просто одбацивање традиције, нити спор са појединачним учењима, него се може читати као свјестан захват у наслијеђени политички језик као такав.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Томас Хобс, политички вокабулар, наслијеђе, појмовна историја, Енглеска раног новог вијека

Against which tradition? Hobbes and inherited political language

ENGLISH ABSTRACT

When Thomas Hobbes attacked "mixed government," "liberty," or the "ancient constitution" in the seventeenth century, he was not merely confronting individual doctrines, but entire political vocabularies with long histories, in which concepts, authorities, narratives of the past, and the institutions that transmitted and interpreted them were closely intertwined. This paper examines the different layers of inherited political language, as well as the ways in which Hobbes appropriates, reshapes, or rejects their concepts and claims to authority. The analysis draws on the contextualist approach and conceptual history, particularly the work of Quentin Skinner, J. G. A. Pocock, and Reinhart Koselleck, and considers classical, scholastic, humanist, and Reformation sources, as well as the political language of Stuart England. It demonstrates that these layers intersected as repertoires of political concepts and arguments that brought together classical precedents, legal traditions, and biblical justifications in different configurations for legitimizing and contesting political authority. Hobbes's response to this inherited political vocabulary was not uniform: he appropriates and reshapes some elements, turns others against their proponents, reduces some to expressions of passion and interest, while rejecting still others altogether as incoherent. In this sense, Hobbes's critique is not simply a rejection of tradition, nor merely a dispute with individual doctrines; rather, it can be understood as a deliberate intervention in inherited political language as such.

KEYWORDS: Thomas Hobbes, political vocabulary, political heritage; conceptual history; early modern England

Свјетло онога »ништа« - Bernhard Welte и граница религиозног искуства

Suzana Maslać

Католички богословни факултет у Ђакову

suzana.maslac@gmail.com

„Бог је мртав" – Ничеова дијагноза модерне не означава само губитак традиционалне религиозне слике свијета, него и искуство дубоке кризе смисла. Ондје гдје се појављује »Ништа«, међутим, не мора бити досегнута посљедња граница искуства. Напротив, у филозофији Бернхарда Велтеа »Ништа« постаје мјесто на којему се питање трансценденције показује у својој крајњој радикалности. Полазећи од дјела Das Licht des Nichts, ово излагање истражује могућност религиозног искуства на граници смисла и Ништа. У средишту је Велтеово одређење искуства као непосредне даности онога што се у искуству даје. Таква непосредност притом не значи одсутност свакога посредовања, јер је људско искуство увијек урођено у језик, повијест и коначност људскога постојања. Ипак, оно што се у искуству даје није напросто произведено субјектом нити исцрпљено објективном спознајом. Управо се на тој граници отвара темељно питање овога излагања: може ли се оно што се човјеку даје у искуству мислити и онда када га није могуће одредити као објект? Велтеова анализа води према религиозном искуству као граничном искуству трансценденције. Оно не значи посједовање Бога као предмета спознаје, него искуство у којему се човјек сусреће с властитом коначношћу, бива изложен »Ништа« те се управо тиме отвара ономе што га надилази. Теза излагања јест да »Ништа« код Велтеа није тек искуство губитка смисла, него граница на којој се само искуство показује отвореним према трансценденцији. Свјетло онога »Ништа« стога упућује на парадокс према којему суочавање с одсутношћу, коначношћу и границом не води нужно према затварању

у »Ништа«, него може отворити простор за оно што се не појављује као објект спознаје, него као оно што се човјеку даје. Трансценденција се тако не успоставља изван искуства, него се наслућује у његовој крајњој граници.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Bernhard Welte; »Ништа«; религиозно искуство; трансценденција; граница искуства

The light of “nothing”: Bernhard Welte and the limit of religious experience

ENGLISH ABSTRACT

„God is dead” - Nietzsche’s diagnosis of modernity signifies not merely the loss of the traditional religious worldview, but also a profound crisis of meaning. Yet the emergence of »Nothingness« need not mark the ultimate limit of experience. On the contrary, in the philosophy of Bernhard Welte, »Nothingness« becomes the site at which the question of transcendence emerges in its utmost radicality. Drawing primarily on Welte’s Das Licht des Nichts, this paper examines the possibility of religious experience at the boundary of meaning and Nothingness. At the heart of the inquiry is Welte’s understanding of experience as the immediate givenness of that which gives itself in experience. Such immediacy does not imply the absence of mediation, since human experience is always situated within language, history, and the finitude of human existence. Nevertheless, what is given in experience is neither simply constituted by the subject nor exhausted by objective cognition. It is precisely at this boundary that the paper raises its central question: can that which is given to the human being in experience be thought even when it cannot be apprehended as an object? Welte’s analysis points toward religious experience as a limit-experience of transcendence. Such experience does not entail possessing God as an object of cognition; rather, it describes an encounter in which the human being confronts his or her own finitude, is exposed to »Nothingness«, and, precisely through this exposure, becomes open to that which transcends the human being. The central thesis is that, for Welte, »Nothingness« is not merely an experience of the loss of meaning, but a boundary at which experience itself reveals its openness to transcendence. The light of »Nothingness« thus discloses a paradox: confronting absence, finitude, and limitation does not necessarily result in closure within »Nothingness«, but may instead open a space for that which does not appear as an object

of cognition, but rather as that which gives itself to the human being. Transcendence, therefore, is not posited outside experience; rather, it becomes perceptible precisely at the limit of experience.

KEYWORDS: Bernhard Welte; »Nothingness«; religious experience; transcendence; the limit of experience

Историја
History

Српске елите у Хабзбуршкој монархији и Источно питање 1860–1868.

Горан Васин

Филозофски факултет Нови Сад

goran.vasin@ff.uns.ac.rs

Рад анализира однос српских политичких, црквених и интелектуалних елита у Хабзбуршкој монархији према Источном питању у периоду од 1860. до 1868. године. Обнова уставног и политичког живота после пада неоапсолутизма отворила је простор за ново формулисање српских националних и политичких захтева, али је истовремено поставила питање односа између лојалности Хабзбуршкој монархији, положаја Срба у Угарској и политичких процеса на Балкану. Благовештенски сабор 1861, развој српског либералног покрета и деловање Светозара Милетића били су важне етапе у обликовању нове генерације српске политичке елите. Посебна пажња посвећена је утицају кризе Османског царства, положаја хришћанских народа на Балкану, политике Кнежевине Србије и идеје националног ослобођења на политичко позиционирање Срба у Монархији. Источно питање није представљало искључиво спољнополитички проблем, већ је непосредно утицало на унутрашње политичке расправе, однос према Бечу, Пешти и Београду, као и на питања националних права и институционалне аутономије. Рад полази од тезе да се политика српских елита шездесетих година XIX века не може свести на једноставну супротност између империјалне лојалности и национализма. Она је подразумевала истовремено деловање унутар хабзбуршког институционалног простора и све снажније интересовање за српско и Источно питање. Аустроугарска нагодба 1867. и убиство кнеза Михаила Обреновића 1868. означили су крај једне политичке фазе и почетак новог периода у коме

ће национална интеграција, политички реализам и балканске кризе добити још већи значај.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: српске елите; Хабзбуршка монархија; Источно питање; Светозар Милетић; Кнежевина Србија.

Serbian elites in the Habsburg Monarchy and the Eastern Question, 1860–1868

ENGLISH ABSTRACT

This article examines the attitudes of Serbian political, ecclesiastical, and intellectual elites in the Habsburg Monarchy towards the Eastern Question between 1860 and 1868. The restoration of constitutional and political life after the decline of neo-absolutism created new opportunities for the articulation of Serbian national and political demands, while at the same time raising the question of the relationship between loyalty to the Habsburg Monarchy, the position of the Serbs in Hungary, and political developments in the Balkans. The Annunciation Assembly of 1861, the rise of the Serbian liberal movement, and the political activity of Svetozar Miletić were important stages in the formation of a new generation of Serbian political elites. Particular attention is devoted to the impact of the crisis of the Ottoman Empire, the position of Christian populations in the Balkans, the policies of the Principality of Serbia, and the idea of national liberation on Serbian political thinking within the Monarchy. The Eastern Question was not merely a matter of foreign policy; it directly shaped internal political debates, attitudes towards Vienna, Pest, and Belgrade, and discussions concerning national rights and institutional autonomy. The article argues that the politics of Serbian elites in the 1860s cannot be reduced to a simple opposition between imperial loyalty and nationalism. Their strategies combined participation in the institutional and political structures of the Habsburg Monarchy with an increasing engagement with the Serbian national question and the wider Eastern Question. The Austro-Hungarian Compromise of 1867 and the assassination of Prince Mihailo Obrenović in 1868 marked the end of one political phase and the beginning of a new period in which national

integration, political realism, and successive Balkan crises would acquire even greater importance.

KEYWORDS: Serbian elites; Habsburg Monarchy; Eastern Question; Svetozar Miletić; Principality of Serbia.

Шајкашка у описима пуковника Јована Трумића

Владан Гавриловић

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

v.gavrilovic@ff.uns.ac.rs; gavra1@yahoo.com

О знаменитој Шајкашкој области средње Бачке смештене између Дунава и Тисе и њеним храбрим, неустрашивим становницима, војницима, граничарима, шајкашима писано је много и они су сагледавани из различитих аспеката, историјских, социолошких, књижевних. Увек и изнова проучавајући шајкашки период може се открити нешто ново или подсетити на већ постојеће и тако попунити, али не и испунити већ умногоме богат шајкашки мозаик. Такав вид рукописа је и Опис Шајкашке (Шајкаши - Die Tschaikisten) шајкашког пуковника Јована Трумића, који је писао овај рукопис између 1844. и 1847. године, при својој дугогодишњој служби у Шајкашком батаљону. У овом раду ћемо презентовати поједине делове тог рукописа, који се односе на свакодневни живот шајкаша.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Хабзбуршка монархија, XIX век, Шајкашка, Јован Трумић, Срби

Šajkaška in the descriptions of colonel Jovan Trumić

ENGLISH ABSTRACT

The Šajkaški Battalion, founded in 1763, consisted of 12 locations, several border guard companies, and several thousand active soldiers. The customs of the local inhabitants, their way of life, religious beliefs, culture, and many other aspects were described by Šajkaški Captain Jovan Trumić in his now-forgotten work written in 1844–1847. In our paper, we present Trumić's descriptions of the Šajkaški way of life, or its various aspects, such as: the formation of the Šajkaški Battalion, military divisions within the Battalion, the origins of the Šajkaši, the position of the Military Frontier, its climate, and its terrain. We paid particular attention to the sections in Trumić's manuscript that describe the population, religion, language, lifestyle, and the character of the Šajkaši. We hope that, with this small contribution to the description of the Šajkaška of the 19th century, by Šajkaški Captain Jovan Trumić, we have further contributed to piecing together the mosaic known as Šajkaška, which has inspired us for more than 250 years since its inception.

KEYWORDS: Habsburg monarchy, Šajkaška, XIX century, Jovan Trumić, Serbs.

Права и положај калуђера у Душановом законику кроз призму досадашњих истраживања

Александра Костадиновић-Рачић

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Катедра за историју

aleksandra.kostadinovic-racic@ff.unibl.org

У раду ће бити ријечи о правном и друштвеном положају калуђера у Душановом законику посматраном кроз призму старијих и новијих научних резултата, који се односе на наведену проблематику. Сходно томе, предмет истраживања биће законске одредбе у којима се, директно или индиректно, помињу калуђери (чланови 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 29, 30, 36, 37, 45, 95, 160 и 196) и њихово регулисање унутрашњег живота манастира, економских обавеза, као и строго условљавање „просторне“ и завјетне дисциплине. Указаће се и на механизме државног и црквеног надзора над калуђерима, са посебним освртом на репресивне мјере попут казне тамнице за «збацивање расе» – монашке одјеће (члан 19) и обавезног изгнанства из приватних домова (чланови 17 и 29). Такође, анализираће се, између осталог, и социо-економски аспект кроз прописану сразмјеру броја калуђера и манастирских посједа (члан 16), затим однос свјетовних власти према црквеним лицима (члан 30), „киновијски“ живот монаха (члан 36), те на који начин су монаси били заштићени не само од псовке и од насиља (члан 95), већ и од напада разбојника приликом путовања (члан 160). Циљ рада је да покаже како Душанов законик није био само инструмент свјетовне власти, већ и кључни кодификатор који је тежио очувању строгог «киновијског» поретка, спрјечавању секуларизације

монаштва и заштити ауторитета Српске православне цркве у феудалном друштву. На основу нормативне анализе и историјско-компаративног метода, уочава се да је статус калуђера у Законику одражавао дубоку «симбиозу» државе и цркве, гдје је правни систем директно штитио духовна лица, ради стабилности цијелог Царства.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Душанов законик, калуђер, монаштво, манастир, српско средњовјековно право

The rights and position of monks in Dušan's Code through the prism of previous research

ENGLISH ABSTRACT

This scientific work examines the legal and social status of monks under Dušan's Code, viewed through the lens of both earlier and recent scholarly findings on the subject. Accordingly, the research focuses on legal provisions that directly or indirectly mention monks (Articles 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 29, 30, 36, 37, 45, 95, 160, and 196), specifically addressing the regulation of monastic life and economic obligations, as well as strict requirements regarding spatial and vow-related discipline. Attention is also drawn to mechanisms of state and ecclesiastical oversight, with particular emphasis on punitive measures such as imprisonment „for discarding the monastic habit" (Article 19) and mandatory expulsion from private homes (Articles 17 and 29). Furthermore, the scientific work analyzes socio-economic aspects, including the prescribed ratio between the number of monks and monastic estates (Article 16), the attitude of secular authorities toward clergy (Article 30), and the „cenobitic" lifestyle (Article 36), as well as the protections afforded to monks against verbal abuse and violence (Article 95) and attacks by bandits during travel (Article 160). The aim of this scientific work is to demonstrate that Dušan's Code was not merely an instrument of secular authority but also a crucial codifying document that sought to preserve the strict „cenobitic" order, prevent the secularization of monasticism, and safeguard the authority of the Serbian Orthodox Church within feudal society. Through normative analysis and the historical-comparative method, it becomes evident that the status of monks within the Code reflected a profound «symbiosis» between state and church, in which the legal system directly protected the clergy to ensure the stability of the entire Empire.

KEYWORDS: Dušan's Code, monk, monasticism, monastery, Serbian medieval law

Човек између здравствених установа и лечилишта: здравство у Пећком срезу 1918—1941. године

Јелена Мемаровић

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,

Филозофски факултет,

jelena.memarovic@pr.ac.rs

Период 1918–1941. године представљао је раздобље обнове и постепеног напретка на различитим пољима друштвеног живота, међу којима је значајно место заузимало здравство. Током овог периода здравствене прилике у Пећком срезу биле су условљене не само распрострањеношћу заразних обољења и слабо развијеном здравственом инфраструктуром, већ и односом самог становништва према болести и лечењу. Упркос постепеном развијању здравствених установа, традиционални обрасци лечења и склоност ка самолечењу имали су своје место у свакодневици ових људи. Однос становништва према здравственим установама огледао се у склоности људи да, поред лечења у болницама, прибегавају различитим лечилиштима – за људе у Метохији, поготово у Пећи и њеној околини, од посебног значаја била је бања „Илица“. Међутим, међу водећим проблемима ове бање издвајали су се потпуно одсуство медицинског кадра и лоши хигијенски услови, што је у великој мери утицало на погоршање здравственог стања болесника. Управо тај облик ванболничког лечења умногоме је допринео на успорен напредак здравства у целини, откривајући сложен однос традиционалних уверења о здрављу, савремене медицине и разних могућности које су становништву биле доступне. Насупрот томе, опоравилиште у Високим Дечанима представљало

је пример организованијег облика здравствене заштите, будући да се његов рад одвијао под надзором медицинског особља и да је давао добре резултате у самом опоравку болесника. Посматрање здравствених прилика у Пећком срезу показује да је унапређење здравства био постепен процес, који није обухватао искључиво развој здравствених установа, већ и промену односа становништва према болести и лечењу. Здравствено просвећивање становништва зато је представљало један од важних предуслова за постепено прихватање савремене медицине.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Пећки срез, здравствене прилике, међуратни период, самолечење.

Man between healthcare institutions and health resorts: healthcare in the Peć district, 1918–1941

ENGLISH ABSTRACT

The period from 1918 to 1941 represented a period of recovery and gradual progress in various areas of social life, among which healthcare held an important place. During this period, the health conditions in the Peć District were influenced not only by the prevalence of infectious diseases and poorly developed healthcare infrastructure, but also by the population's attitudes toward illness and treatment. Despite the gradual development of healthcare institutions, traditional patterns of treatment and a tendency toward self-medication continued to play a role in the everyday lives of the people. The population's attitude toward healthcare institutions was reflected in the tendency to seek treatment not only in hospitals but also in various health resorts. For the people of Metohija, particularly those in Peć and its surrounding area, the "Ilidža" spa was of particular importance. However, among the spa's major problems were the complete absence of medical personnel and poor hygienic conditions, which significantly contributed to the deterioration of patients' health. This form of outpatient treatment considerably hindered the overall development of healthcare, revealing the complex relationship between traditional beliefs about health, modern medicine, and the various treatment options available to the population. In contrast, the convalescent facility in Visoki Dečani represented a more organized form of healthcare, as its operation was supervised by medical personnel and it achieved good results in the recovery of patients. The examination of healthcare conditions in the Peć District shows that the improvement of healthcare was a gradual process that involved not only the development of healthcare institutions but also a change in the population's attitudes toward illness and treatment.

Health education among the population therefore represented one of the important prerequisites for the gradual acceptance of modern medicine.

KEYWORDS: Peć District, health conditions, interwar period, self-medication.

Узгој пшенице у Врбаској бановини

Жељко Савановић

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Катедра за историју

zeljko.savanovic@ff.unibl.org

Пшеница се убраја међу најстарије пољопривредне културе. У пољопривредној производњи Краљевине Југославије и Врбаске бановине по сјетвеним површинама била је на другом мјесту, одмах послије кукуруза. Просјечан принос пшенице у земљи између два свјетска рата био је око једанаест метричких центи по хектару што је било мање него у другим државама. Послије подмиривања потреба земље вишак је извожен, а количина за извоз зависила је од укупног приноса. У готово свим крајевима јавља се тенденција повећања производње, због повећања броја становника и све веће потрошње пшеничног хљеба, нарочито у растућим градовима. Сијане су озима и јара пшеница, али јара у мањој мјери јер се у пракси показало да су њени приноси мањи. У земљи је скоро сваки крај имао своју врсту пшенице. Најбоља је била потиска, затим кумановска, овчепољска и скопска. За овим пшеницама по квалитету долазиле су: бачка, сремска и славонска. У срезовима Врбаске бановине углавном су гајене домаће врсте пшенице бркуља и шишуља. Најзначајнији произвођач пшенице у Југославији била је Дунавска бановина. Њени укупни приноси у појединим годинама били су већи него приноси свих осталих бановина заједно. Највеће засијане површине пшеницом у Врбаској бановини имали су срезови: Прњаворски, Крупски, Градачачки, Градишки, Бањалучки, Цазински и Дервентски. Циљ рада је да се анализирају врсте пшенице карактеристичне за поједине дијелове земље, упореде сјетвене

површине и принос по хектару у појединим бановинама и срезовима Врбаске бановине, те изведу закључци.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: пшеница, Краљевина Југославија, Врбаска бановина

Wheat cultivation in the Vrbas Banovina

ENGLISH ABSTRACT

Wheat is one of the oldest cultivated crops. In the agricultural production of the Kingdom of Yugoslavia and the Vrbas Banovina, it ranked second in terms of area under cultivation, after maize. During the interwar period, the country's average wheat yield was approximately eleven metric quintals per hectare, lower than in other countries. Once domestic needs had been met, surplus wheat was exported, with export volumes depending on total output. Production tended to increase in almost all regions, driven by population growth and rising consumption of wheat bread, particularly in expanding towns and cities. Both winter and spring wheat were cultivated, although spring wheat was grown to a lesser extent because experience had shown that it produced lower yields. Almost every region of the country had its own wheat variety. Wheat from the Tisa region was considered the best, followed by varieties from Kumanovo, Ovče Polje, and Skopje. Next in quality were varieties from Bačka, Srem, and Slavonia. In the districts of the Vrbas Banovina, the local varieties brkulja and šišulja predominated. The Danube Banovina was Yugoslavia's leading wheat producer. In some years, its total output exceeded that of all the other banovinas combined. Within the Vrbas Banovina, the districts with the largest areas under wheat cultivation were Prnjavor, Krupa, Gradačac, Gradiška, Banja Luka, Cazin, and Derventa. This paper aims to analyse the wheat varieties characteristic of different parts of the country, compare the areas under cultivation and yields per hectare across individual banovinas and districts of the Vrbas Banovina, and draw conclusions from these comparisons.

KEYWORDS: wheat, Kingdom of Yugoslavia, Vrbas Banovina

Речи у камену: функције и комуникација мајанских монументалних натписа

Łukasz Byrski (Лукаш Бирски)
Историјски факултет, Јагелонски универзитет у Кракову (Пољска)
lukasz.byrski@student.uj.edu.pl

Западна наука је поново открила цивилизацију Маја средином 19. века, иако је она у почетку тумачена кроз идеализовану призму као мирољубиво, теократско друштво којим су управљали свештеници, првенствено посвећени астрономији, календарским прорачунима и интелектуалном раду. Овакво схватање додатно је учврстила немогућност дешифровања хијероглифског писма Маја. Више од једног века, научни покушаји тумачења натписа сачуваних на каменим споменицима, керамици и рукописима на папиру (кодексима) остајали су углавном неуспешни. Прекретница се догодила 1952. године, када је руски лингвиста Јурij В. Кнорозов доказао постојање фонетских принципа у основи система писања Маја, чиме је темељно изменио проучавање њихове историје и културе. Каснији напредак у дешифровању открио је сложеност политичког, друштвеног и верског живота Маја. Ова студија разматра функције монументалних натписа у древном друштву Маја и предлаже њихову класификацију према садржају и комуникативној намени. Анализа се заснива на претходно објављеним примерима из корпуса хијероглифских натписа Маја. Могу се издвојити три основне категорије: (1) натписи који се односе на ратовање и заробљавање непријатеља; (2) натписи везани за оснивање и текстови који бележе династичку историју; и (3) натписи који се тичу митологије и ритуалних пракси. Ове категорије се међусобно не искључују, будући да поједини споменици могу обједињавати више функција. Анализа показује да писмо Маја представља јединствен систем комуникације који се не

може у потпуности тумачити путем концепата изведених из традиција алфабетског писма. Његов неалфабетски, логофонетски карактер омогућавао је писарима да искористе визуелне и материјалне димензије писања. Текст и сликовни прикази често су били интегрисани, док су облик, положај и архитектонски контекст натписа доприносили њиховом значењу. Стога монументални натписи нису служили само као записи историјских или верских података, већ и као сложени визуелни и материјални инструменти путем којих су се артикулисали политички ауторитет, династичко сећање, ритуално знање и културни идентитет.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: системи писања; Мезоамерика; Маје; хијероглифи; монументални натписи; дешифровање

Words in stone: the functions and communication of Maya monumental inscriptions

ENGLISH ABSTRACT

The Maya civilization was rediscovered by Western scholarship in the mid-nineteenth century, although it was initially interpreted through an idealized paradigm as a peaceful, theocratic society governed by priests primarily concerned with astronomy, calendrical calculations, and intellectual pursuits. This perception was reinforced by the inability to decipher Maya hieroglyphic writing. For more than a century, scholarly attempts to interpret the inscriptions preserved on stone monuments, ceramics, and paper codices remained largely unsuccessful. A decisive breakthrough came in 1952, when the Russian linguist Yuri V. Knorozov demonstrated the phonetic principles underlying the Maya writing system, fundamentally transforming the study of Maya history and culture. Subsequent advances in decipherment have revealed the complexity of Maya political, social, and religious life. The present study examines the functions of monumental inscriptions in ancient Maya society and proposes their classification according to content and communicative purpose. The analysis is based on previously published examples from the corpus of Maya hieroglyphic inscriptions. Three principal categories can be identified: (1) inscriptions concerning warfare and the capture of prisoners; (2) foundation inscriptions and texts documenting dynastic history; and (3) inscriptions relating to mythology and ritual practices. These categories are not mutually exclusive, as individual monuments may combine several functions. The analysis demonstrates that Maya writing represents a distinctive system of communication that cannot be fully interpreted through concepts derived from alphabetic writing traditions. Its non-alphabetic, logophonetic character enabled scribes to exploit the visual and material dimensions of writing. Text and imagery were frequently integrated, while the form, placement, and architectural context of inscriptions contributed to their meaning. Mon-

umental inscriptions therefore functioned not merely as records of historical or religious information, but as complex visual and material instruments through which political authority, dynastic memory, ritual knowledge, and cultural identity were articulated.

KEYWORDS: writing systems; Mesoamerica; Maya; hieroglyphs; monumental inscriptions; decipherment

Матеј Стефан - (не)познати владар средњовјековне Босне?

Дејан Дошлић

Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци

Катедра за историју

dejan.doslic@ff.unibl.org

Тема овог рада посвећена је питању идентитета ауктора повеље упућене Дубровчанима 1250. године, који се у самом документу јавља под именом Матеј Стјепан. У досадашњим истраживањима у овој личности најчешће је препознаван велики бан босански Матеј Нинослав, познат владар средњовјековне Босне из прве половине XIII вијека. Један од важнијих аргумената за такво поистовјећивање представља печат којим је исправа овјерена, а који је припадао бану Матеју Ниславу. Ипак, само име издавача повеље и други елементи у самом документу, остављају простор за поновно преиспитивање овог питања. Циљ овог рада није само разматрање дипломатичког проблема, већ и утврђивање да ли расположиви извори омогућавају сигурно поистовјећивање Матеја Стјепана и Матеја Нинослава. Истовремено ће бити размотрена могућност да се иза овог имена крије друга личност из владарског рода, можда Нислављев син или сродник, која је могла преузети престо послије банове смрти. На тај начин питање идентитета Матеја Стјепана може допринијети ширем разумијевању династичких односа, структуре власти и политичких прилика у средњовјековној Босни средином XIII вијека.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Средњовјековна Босна, босански бан, Матеј Нинослав, Матеј Стефан

Matej Stefan: a (little-)known ruler of medieval Bosnia?

ENGLISH ABSTRACT

This paper examines the identity of the issuer of a charter granted to Dubrovnik in 1250, who is named in the document as Matej Stjepan. Previous scholarship has most often identified him with Matej Ninoslav, the great ban of Bosnia and a prominent ruler of medieval Bosnia in the first half of the thirteenth century. One of the principal arguments in support of this identification is the seal used to authenticate the charter, which belonged to Ban Matej Ninoslav. Nevertheless, the name of the issuer, together with other features of the document itself, leaves room for a reconsideration of this identification. The aim of this paper is not merely to revisit a problem of diplomatics, but to determine whether the surviving evidence permits a secure identification of Matej Stjepan with Matej Ninoslav. It also considers the possibility that Matej Stjepan was another member of the ruling family, perhaps Ninoslav's son or a close relative, who may have succeeded him after his death. Reconsidering the identity of Matej Stjepan may therefore contribute to a broader understanding of dynastic relations, the structure of power, and the political circumstances in Bosnia in the mid-thirteenth century.

KEYWORDS: Medieval Bosnia, Bosnian ban, Matej Ninoslav, Matej Stefan

Тајни лет Рудолфа Хеса у Велику Британију 1941. године: поглед из београдске колаборационистичке штампе

Радосав Туцовић
научни сарадник
Институт за савремену историју,
radosav.tucovic@gmail.com

Питање тајног лета Рудолфа Хеса у Енглеску истовремено је изазвало читав низ контроверзи на обе ратне стране. Политички врх Велике Британије био је изненађен прагматичним заокретом и веома смелим авионским подухватом једног од најближих Хитлерових сарадника, али такође и тренутно збуњен недостатком стратегије како да овај догађај надаље искористи за сопствене ратне напоре. Са друге стране, врх Трећег рајха доживео је потпуно изненађење променом смера деловања веома политички важне личности. Такође је преовладавао и несигуран став како да се пре свега пропагандно објасни и колико је то могуће оправда овакав облик политичке катарзе. У том смислу догађај који се налази у средишту овог истраживања недељама је био предмет писања медија на обе зараћене стране. Британски медији су у томе тражили пукотине спољa веома кохерентне политичке организације, док је Трећи рајх у првом налету Рудолфа Хеса јавности представио као ментално нестабилну личност, чудних одлука. То је наравно у Немачкој продубило кризу у веома осетљивом тренутку, с обзиром на то да се све догађало у јеку завршних припрема за Операцију „Барбароса“, а с обзиром на то да се јавност питала како је таква личност дошла на сам врх положаја нацистичке Немачке. У том смислу, интересантан је поглед београдске штампе. Односно,

с обзиром на то да је то изузетно рана фаза окупације Србије, активан је под сталном цензуром био једино лист Општинске новине из Београда, који се најпре такође несигурно поставио, избегавајући да се потпуно одреди према овом догађају. Убрзо затим, ове новине су пратиле централну линију немачких агенција, које су креирале јавно мњење. Ипак, на крају су вести о овом објективно великом скандалу и по Трећи рајх веома штетном догађају ишчезле из домаће штампе, препуштајући своје место увек по Немачку позитивним вестима са фронта, као и локалним београдским вестима.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Рудолф Хес, Пропаганда, Општинске новине, Трећи рајх, Велика Британија

Rudolf Hess's secret flight to Great Britain in 1941: a view from Belgrade's collaborationist press

ENGLISH ABSTRACT

The question of Rudolf Hess's secret flight to Great Britain generated a wave of simultaneous controversies on both sides of the conflict. The political leadership of Great Britain was surprised by the pragmatic shift and the remarkably daring aerial venture of one of Hitler's closest associates, yet simultaneously perplexed by the lack of a strategy on how to leverage this event to advance its own war effort. On the other hand, the leadership of the Third Reich was caught completely unawares by the radical shift in direction taken by such a politically prominent figure. Furthermore, an uncertain posture prevailed regarding how to explain, and, as far as possible, justify this form of political catharsis, particularly through propaganda channels. In this context, the event at the center of this research dominated media coverage on both belligerent sides for weeks. The British press sought to expose cracks in an outwardly highly coherent political organization, while the Third Reich initially presented Rudolf Hess to the public as a mentally unstable individual given to erratic decisions. Naturally, this deepened the crisis within Germany at a highly sensitive juncture, as it occurred amidst final preparations for Operation Barbarossa, prompting the public to question how such an individual had ascended to the highest echelon of leadership in Nazi Germany. In this regard, the perspective of the Belgrade press offers an intriguing point of analysis. Given that this transpired during an exceptionally early phase of the occupation of Serbia, the only active periodical operating under constant censorship was Opštinske novine from Belgrade. Initially, the publication adopted a hesitant stance, refraining from committing fully to a definitive narrative. Soon thereafter, however, the newspaper aligned with

the central line of German news agencies tasked with shaping public opinion. Ultimately, news regarding this objectively major scandal, and an event deeply detrimental to the Third Reich, faded from the domestic press, yielding its place to consistently favorable German front-line reports and local Belgrade news.

KEYWORDS: Rudolf Hess, Propaganda, Opštinske novine, Third Reich, Great Britain

Српске дипломате у Јужној Америци у првој деценији након Другог светског рата

Бојан Симић
научни саветник
Институт за новију историју Србије, Београд,
escapist77@gmail.com

У раду се на основу необјављене архивске грађе из Дипломатског архива Министарства иностраних послова Републике Србије и Архива Југославије, као и референтне литературе, анализира деловање српских дипломата у служби социјалистичке Југославије на територији Јужне Америке до средине педесетих година. Са три највеће државе овог континента (Бразил, Аргентина, Чиле) ФНР Југославија је успоставила дипломатске везе у другој половини 1946. године. У наведеним земљама то је било лакше учинити јер су и пре рата постојала дипломатска представништва. Одмах након поновног успостављања дипломатских веза из земље су почеле да пристижу дипломате које су преузеле југословенска посланства у тим државама. Неки од њих били су партијски кадрови без ранијег искуства, док је било и некомуниста који су раније службовали у дипломатији. Међу њима било је представника већине народа који су чинили Југославију а одређени проценат представљали су и Срби. У овом раду биће реч о неколико најистакнутијих српских дипломата односно о онима који су били на челу дипломатских представништава друге Југославије на територији Јужне Америке. Реч је пре свега о амбасадорима и посланицима Рајку Ђермановићу и Радошу Јовановићу (Бразил), Славољубу Ђери Петровићу (Аргентина) и Лазару Лилићу (Чиле). С једне стране у фокусу ће бити њихова делатност у сфери међудржавних односа са земљом домаћина, а с друге њихов однос према југословенској и пре свега српској емиграцији на терену. Анализираће се и њихов однос према претпостављенима у

Београду, партији, српству и југословенству. У завршном делу рада дужна пажња биће дата и доприносу наведених дипломата развоју међудржавних односа и на другим пољима као што су култура и спорт.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Југославија, Јужна Америка, дипломатија

Serbian diplomats in South America in the first decade after the Second World War

ENGLISH ABSTRACT

Based on unpublished archival sources from the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia and the Archive of Yugoslavia, as well as literature, the paper analyzes the activities of Serbian diplomats serving socialist Yugoslavia in South America until the mid-1950s. Yugoslavia established diplomatic relations with the three largest countries on this continent (Brazil, Argentina, Chile) during the second half of 1946. It was easier to do so in the aforementioned countries, because there had been diplomatic missions before. Right after restoring diplomatic relations, diplomats started arriving from the homeland to take over the Yugoslav missions in those states. Some of them were party cadres without prior experience, while there were also non-communists who had previously served in diplomacy. Among them were representatives of most of the Yugoslav nations. Some of them were Serbs. This paper will discuss several of the most prominent Serbian diplomats, specifically those who headed the diplomatic missions of the Second Yugoslavia in South America. It mainly concerns ambassadors and envoys Rajko Djermanović and Radoš Jovanović (Brazil), Slavoljub Đera Petrović (Argentina), and Lazar Lilić (Chile). On one hand, the focus will be on their activities in the field of interstate relations with the host country, and on the other, their relations with the Yugoslav and especially Serbian emigration on the ground. Their relationships with their superiors in Belgrade, the party, Serbian and Yugoslav identity will also be analyzed. In the final part of the paper, attention will be given to the contributions of these diplomats to the development of interstate relations in other areas such as culture and sports.

KEYWORDS: Yugoslavia, South America, Diplomacy

О неопходности наставка рада на изради српског дипломатара

Аранђел Смиљанић
Филозофски факултет
Универзитет у Бањој Луци
arandjel.smiljanic@ff.unibl.org

У првим годинама овог вијека започео је рад на изради Српског дипломатара. Најприје је покренут часопис „Стари српски архив“ у Београду, а неколико година касније и „Грађа о прошлости Босне“ у Бањој Луци. Планирано је да критичка издања докумената (средњовјековне повеље и писма) из ових часописа нађу своје мјесто у будућем Дипломатару. На тај начин би се остварила давнашња идеја неколико истакнутих медиевиста, који су у својим радовима наглашавали да тај рад сигурно неће бити ни брз ни лаган, већ да ће захтијевати ангажовање већег броја стручњака, те да ће трајати деценијама. У почетку је све било идилично: квалитетни радови који су излазили једном годишње. Касније су се појавили проблеми (људски и финансијски) који су комплетан пројекат успорили, а затим и окончали (надамо се привремено). Зашто је овај пројекат важан? Зашто га неки сматрају најважнијим научним пројектом на српском духовном простору? Како би се проблеми могли превладати? На који начин би било могуће наставити рад на пројекту и евентуално га убрзати? На ова, али и друга питања, аутор рада ће дати конкретне одговоре.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Српски дипломатар, наставак рада, пројекат.

On the necessity of continuing work on the Serbian Diplomatarium

ENGLISH ABSTRACT

Work on the compilation of the Serbian Diplomatarium began in the first years of this century. First, the journal Stari srpski arhiv (Old Serbian Archive) was launched in Belgrade, followed several years later by Građa o prošlosti Bosne (Materials on the History of Bosnia) in Banja Luka. It was envisaged that critical editions of documents (medieval charters and letters) published in these journals would eventually be incorporated into the future Diplomatarium. In this way, a long-standing idea of several prominent medievalists would be realized. In their works, they emphasized that this undertaking would certainly be neither quick nor easy, but would require the engagement of a larger number of specialists and would take decades to complete. At the beginning, everything seemed ideal: high-quality contributions were published once a year. Later, however, various problems—both human and financial—emerged, slowing down the entire project and eventually bringing it to a halt (hopefully only temporarily). Why is this project important? Why do some consider it the most important scholarly project in the Serbian cultural and intellectual sphere? How could these problems be overcome? In what way could work on the project be resumed and possibly accelerated? The author of this paper will provide concrete answers to these and other questions.

KEYWORDS: Serbian Diplomatarium, continuation of work, project.

Бечка сатирична штампа о Босни и Херцеговини током 1878. године

Стојанка Лужија
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
stojanka.luzija@ff.unibl.org

Упоредо са интензивнијим развојем новинарства крајем 19. вијека и сатирична штампа почиње да добија на популарности и значају. Временом она постаје важан историјски извор који пружа потпуно другачији поглед на познате историјске процесе, догађаје и личности. Кроз сатиру она критички пропитује важна друштвена питања, понекад служећи и као средство за обликовање јавног мњења. У овом раду ми ћемо управо кроз анализу карикатура листова Kikeriki и Die Bombe пратити њихова разматрања о статусу Босне и Херцеговине током 1878. године, односно, прије, у току, и након саме окупације покрајина од стране Аустроугарске. Циљ овог рада је да се посредством поменутих сатиричних листова покуша пружити што бољи увид у став аустријског јавног мњења о Босни и Херцеговини и њеном становништву. Анализом садржаја смо увидјели да се број вијести, а самим тим и карикатура са тематиком Босне и Херцеговине повећава тек од средине 1878. године. Што је и разумљиво, јер су тада на Берлинском конгресу донијете важне одлуке за судбину ових области. Запазили смо да су оба сатирична листа била изузетно критички настројена према аустроугарском запосједању Босне и Херцеговине, видећи у томе, прије свега, само велике финансијске издатке. Стога се нису либили да отворено исмијавају аустроугарске политичке представнике, нарочито министра спољних послова Ђулу Андрашија. У карикатурама окупација је чешће портретисана као санитарно-здравствена мисија, него војна акција. При опису босанскохерцеговачког становништва сатирични листови су користили већ присутни шаблон стереотипног типизирања. Некадашње осман-

ске поданике су приказивали као дивље, припросте и сиромашне људе, који живе у крајњој оскудици.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Kikeriki, Die Bombe, Босна и Херцеговина, Аустроугарска монархија.

The Viennese satirical press on Bosnia and Herzegovina in 1878

ENGLISH ABSTRACT

Alongside the intensified development of journalism in the late 19th century, the satirical press began to gain popularity and significance. Over time, it became an important historical source, offering a completely different perspective on well-known historical processes, events, and figures. Through satire, it critically examines important social issues, sometimes even serving as a tool for shaping public opinion. In this paper, through an analysis of caricatures from the periodicals Kikeriki and Die Bombe, we will examine their perspectives on the status of Bosnia and Herzegovina during 1878—specifically, before, during, and after the Austro-Hungarian occupation of the provinces. The aim of this study is to provide—by means of these satirical publications—the best possible insight into the attitude of Austrian public opinion regarding Bosnia and Herzegovina and its population. A content analysis revealed that the number of news items—and consequently, the number of caricatures—focusing on Bosnia and Herzegovina began to rise only from mid-1878. This is understandable, given that pivotal decisions regarding the fate of these territories were reached at the Congress of Berlin around that time. We observed that both satirical publications were highly critical of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina, viewing it primarily as a source of immense financial expense. Consequently, they did not hesitate to openly ridicule Austro-Hungarian political figures, particularly Foreign Minister Gyula Andrássy. In caricatures, the occupation was more often portrayed as a sanitary-health mission than as a military action. When describing the population of Bosnia and Herzegovina, satirical journals employed an existing template of stereotypical characterization. They portrayed

the former Ottoman subjects as wild, simple, and impoverished people living in extreme destitution.

KEYWORDS: Kikeriki, Die Bombe, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungarian Monarchy.

Педагошке науке
Educational sciences

Оснаживање компетенција учитеља за употребу иновативних наставних система

Хаџи Живорад М. Миленовић

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици,

Учитељски факултет

hadzi.zivorad.milenovic@pr.ac.rs

https://orcid.org/0009-0009-4453-565X

Проблем овог истраживања фокусиран је на компетенције учитеља за примену иновативних наставних система. Пошло се од опште претпоставке да ови системи значајно унапређују ефекте наставе, учења и партиципације ученика млађег школског узраста, али да су недовољно заступљени у пракси. Такође, хипотетички је постављено да ће се издвојити фактори који указују на потребу за оснаживањем наведених компетенција, те да на процене учитеља неће значајно утицати њихов ниво образовања и професионално искуство. Истраживање је реализовано у другој половини школске 2025/2026. на узорку од 104 учитеља из основних школа Мачванског округа (Република Србија). Подаци су прикупљени Скалом оснаживања компетенција учитеља за употребу иновативних наставних система (Скалер - ОКУ-УИНС, α = 0,794), а обрађени су факторском анализом, Ман-Витнијевим У тестом и анализом варијансе. Факторском анализом су издвојена два доминантна чиниоца која су дистрактори примене иновативних наставних система: недовољна обученост учитеља и недовољна подршка учитељима који укупно објашњавају 90,243% заједничке варијансе. Насупрот претпоставкама, Ман-Витнијев У тест је показао да академско образовање учитеља има умерени утицај на њихове ставове: U = 961,000, p = 0,013, r = 0,400. Са друге стране, анали-

за варијансе је потврдила да професионално искуство нема статистички значајан утицај на процене о потреби за оснаживањем компетенција: $F(3, 100) = 1{,}895$, $p = 0{,}135$, $\eta^2 = 0{,}054$. На основу добијених резултата, препоручује се креирање системске подршке школама и учитељима, реформа иницијалног образовања, као и интензивирање стручног усавршавања у овој области. Коначно, наглашена је потреба за спровођењем додатних емпиријских и компаративних истраживања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: иновативност у настави, иновативни наставни системи, компетенције учитеља, учење и учешће ученика у настави, темељна знања

Strengthening primary school teachers' competencies for implementing innovative instructional approaches

ENGLISH ABSTRACT

This study examined primary school teachers' competencies for implementing innovative instructional approaches. It was guided by the general assumption that these approaches substantially enhance teaching effectiveness, learning outcomes, and pupil participation in the early years of primary education, yet remain underused in practice. It was further hypothesised that distinct factors would emerge indicating a need to strengthen these competencies and that teachers' assessments would not differ significantly according to their educational attainment or professional experience. The study was conducted in the second half of the 2025/2026 school year with a sample of 104 primary school teachers from the Mačva District, Republic of Serbia. Data were collected using the Scale for Strengthening Teachers' Competencies for Implementing Innovative Instructional Approaches (OKU-UINS; $\alpha = .794$) and analysed using factor analysis, the Mann–Whitney U test, and analysis of variance. Factor analysis identified two dominant factors representing barriers to the implementation of innovative instructional approaches: insufficient teacher training and inadequate support for teachers. Together, these factors accounted for 90.243% of the common variance. Contrary to expectations, the Mann–Whitney U test revealed a statistically significant difference in teachers' attitudes according to educational attainment, with a moderate effect size ($U = 961.000$, $p = .013$, $r = .400$). In contrast, analysis of variance revealed no statistically significant differences in assessments of the need to strengthen competencies according to professional experience, $F(3, 100) = 1.895$, $p = .135$, $\eta^2 = .054$. Based on these findings, the study recommends establishing systematic

support for schools and teachers, reforming initial teacher education, and expanding continuing professional development in this area. Finally, the need for further empirical and comparative research is emphasised.

KEYWORDS: innovation in teaching, innovative instructional approaches, teacher competencies, pupil learning and classroom participation, foundational knowledge

Педагошки аспекти филма „Идемо даље“ Здравка Шотре

Слободан Јовић
самостални истраживач
slobodjov@gmail.com

Култура и умјетност су важан сегмент идентитета савременог човјека. Интересовања савремене педагошке науке превазилазе границе школских институција, наставних програма, и уско схваћеног академизма. Умјетност и култура су важан медиј посредством којег се остварују васпитни и образовни утицаји. Циљ истраживања је сагледавање и откривање педагошких аспеката филма „Идемо даље“ Здравка Шотре. Проблем истраживања је анализа и проналажење главних значењских аспеката поменутог филма, те покушај њиховог разумијевања у контексту педагошке науке. Истраживачко питање гласи: Које поруке, експлицитно или имплицитно исказане и умјетнички посредоване у филму „Идемо даље“, могу имати педагошко значење и бити релевантне за савремену педагошку теорију? Извор истраживања био је филм „Идемо даље“ у режији Здравка Шотре. Филм омогућава интерпретацију из угла педагошке теорије. Радња филма смјештена је у Београду, након ослобађања града 1944. године. Радња се одвија у импровизованој школи и око ње. Главни лик је партизански учитељ Милош, који упркос идеолошким принципима које тежи да спроведе, у васпитању слиједи принцип љубави, по узору на Песталоција и Толстоја. Исказује несвакидашње пожртвовање у наставном раду, трудећи се да ученике заштити од трауматичног окружења, колико је то могуће. Наслов филма је у духу педагошког оптимизма, који је био обиљежје васпитања у периоду комунизма и социјализма. Резултати истраживања могу бити драгоцјени за педагошку теорију, јер указују на феномен

васпитања у сфери умјетности и културе, и могу бити подстицајни за друга сродна истраживања и промишљања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: филм, васпитање, умјетност, култура.

Pedagogical aspects of the film Let's Move On by Zdravko Šotra

ENGLISH ABSTRACT

Culture and art are important aspects of contemporary identity. The interests of contemporary pedagogical science transcend the boundaries of school institutions, curricula, and narrowly understood academicism. Art and culture represent important media through which educational and formative influences are realized. The aim of this research is to examine and reveal the pedagogical aspects of the film Let's Move On, directed by Zdravko Šotra. The research problem concerns the analysis and identification of the main semantic aspects of the aforementioned film, as well as an attempt to understand them within the context of pedagogical science. The research question is: Which messages, expressed explicitly or implicitly and artistically conveyed in Let's Move On, may have pedagogical significance and be relevant to contemporary pedagogical theory? The research employed the methods of theoretical analysis and synthesis, as well as content analysis, through which the scenes and shots of the film were analyzed. In our understanding, this film allows for an interpretation from the perspective of pedagogical theory. The film is set in Belgrade after the city's liberation in 1944. The plot unfolds in an improvised school and its surrounding environment. The main character is Miloš, a partisan teacher who, despite the ideological principles he seeks to implement, follows the principle of love in education, drawing on the examples of Pestalozzi and Tolstoy. He demonstrates extraordinary dedication to his teaching, striving to protect his pupils, as far as possible, from the traumatic surroundings. The title of the film reflects the spirit of pedagogical optimism that characterized education during the period of communism and socialism. The results of the findings may inform pedagogical theory by drawing attention to the phenomenon of education within the sphere of art and culture. They may also encourage

further related research and reflection.

KEYWORDS: film, education, art, culture.

Дигитална приступачност културног наслеђа у Србији: између доступности и стварне инклузије

Наталија Вуликић Масликовић
Музеј Војводине, Нови Сад, Србија

Дејан Масликовић
Институт друштвених наука, Београд, Србија
dmaslikovic@idn.org.rs

Дигитализација културног наслеђа проширила је могућности приступа музејским, библиотечким, архивским и другим културним садржајима, али технолошка доступност не подразумева и њихову стварну приступачност свим корисницима. Предмет рада су препреке које ограничавају равноправно коришћење дигиталног културног наслеђа у Србији, са посебним освртом на положај особа са инвалидитетом. Циљ рада је да идентификује и систематизује кључне димензије дигиталне приступачности и да, на основу постојећих сазнања, формулише смернице за инклузивнију дигиталну трансформацију културних институција. Рад је теоријско-аналитичког карактера. Примењен је преглед и тематска анализа налаза ранијих истраживања и релевантних стручних приступа приступачности, уз разматрање информационо-садржајне и програмске димензије дигиталног учешћа. Није спроведено сопствено емпиријско испитивање корисника нити непосредна процена конкретних веб-сајтова и платформи културних институција. Синтеза разматране литературе издваја као значајне изазове неприлагођен дизајн дигиталних садржаја, недостатак титлова и аудиодескрипције, ограничену употребу једноставног језика, недовољну вишејезичност и разлике у

дигиталним компетенцијама корисника. Ови изазови показују да приступачност треба посматрати шире од саме могућности приступа дигиталној платформи, укључујући разумљивост садржаја и могућност активног учешћа. Посебан значај имају примена принципа универзалног дизајна и укључивање особа са инвалидитетом у осмишљавање и вредновање дигиталних културних програма. Закључује се да дигитализација може допринети демократизацији културе само ако се приступачност интегрише у планирање, израду и представљање дигиталних садржаја. Рад нуди аналитичке смернице за институционалну праксу, али не изводи закључке о степену приступачности појединачних институција без њиховог непосредног испитивања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дигитално културно наслеђе, друштвена инклузија, особе са инвалидитетом, приступачност, универзални дизајн

Digital accessibility of cultural heritage in Serbia: between availability and meaningful inclusion

ENGLISH ABSTRACT

The digitization of cultural heritage has expanded opportunities to access museum, library, archival, and other cultural resources. However, technological availability does not necessarily ensure accessibility for all users. This paper examines barriers that limit equitable access to and use of digital cultural heritage in Serbia, with particular attention to persons with disabilities. Its aim is to identify and systematize the key dimensions of digital accessibility and, drawing on existing knowledge, formulate guidelines for a more inclusive digital transformation of cultural institutions. The paper adopts a theoretical and analytical approach. It employs a review and thematic analysis of findings from previous research and relevant professional approaches to accessibility, while considering the information, content, and programme dimensions of digital participation. No original empirical research involving users or direct assessment of specific cultural institutions' websites and platforms was conducted. The synthesis of the reviewed literature identifies inaccessible digital content design, a lack of captions and audio description, limited use of plain language, insufficient multilingual provision, and differences in users' digital competencies as significant challenges. These challenges demonstrate that accessibility should extend beyond the mere ability to access a digital platform to encompass content comprehensibility and opportunities for active participation. Particular emphasis is placed on applying universal design principles and involving persons with disabilities in the design and evaluation of digital cultural programmes. The paper concludes that digitization can contribute to the democratization of culture only if accessibility is integrated

into the planning, development, and presentation of digital content. It offers analytical guidelines for institutional practice but does not draw conclusions about the accessibility of individual institutions without directly examining them.

KEYWORDS: digital cultural heritage, social inclusion, persons with disabilities, accessibility, universal design

Развијеност интерперсоналних вјештина студената с обзиром на социодемографске карактеристике

Ранка Перућица

Медицински факултет Фоча, Универзитет у Источном Сарајеву

Катедра општеобразовних предмета

ranka.perucica@ues.rs.ba

Оливера Калајџић

Медицински факултет Фоча, Универзитет у Источном Сарајеву

Катедра општеобразовних предмета

olivera.kalajdzic@ues.rs.ba

Соња Каурин

Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву

Катедра за педагогију

sonja.kaurin@ff.ues.rs.ba

Биљана Сладоје Бошњак

Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву

Катедра за педагогију

biljana.sladoje.bosnjak@ff.eus.rs.ba

Интерперсоналне вјештине представљају један од кључних предуслова за успјешну професионалну комуникацију и пружање квалитетне здравствене његе, посебно у контексту образовања будућих здравствених радника. Циљ овог истраживања био је испитати ниво развијености интерперсоналних вјештина код студената медицинских наука и утврдити да ли постоје статистички значајне разлике у интерперсоналним вјештинама с обзиром на одабране социодемографске карактеристике: пол, годину студија и смјер студирања. У истраживању је учествовало 334 студента Медицинског факултета (смјерови: медицина, стоматологија, здравствена њега и дефектологија). За процјену интерперсоналних вјештина коришћен је Упитник за самопроцјену интерперсоналних вјештина (Interpersonal Skills Self-Assessment) са платформе Skills You Need,
који је преведен и прилагођен за потребе овог истраживања. Упитник обухвата четири димензије: слушање, вербалну комуникацију, емоционалну интелигенцију и комуникацију у групи. Поузданост упитника провјерена је Кронбаховим алфа коефицијентом (укупна скала $\alpha = 0,85$, субскале Комуникација у групи: $\alpha = 0,78$, Вербална комуникација: $\alpha = 0,67$, Слушање: $\alpha = 0,63$, Емоционална интелигенција: $\alpha = 0,54$).. Резултати показују да је највиша просјечна вриједност забиљежена на димензији емоционалне интелигенције ($M = 35,38$; $SD = 4,99$), а најнижа на димензији комуникације у групи ($M = 30,01$; $SD = 6,08$). Ман–Витнијевим У-тестом утврђене су статистички значајне разлике с обзиром на пол, студенткиње су постигле виши ниво укупних интерперсоналних вјештина, слушања и вербалне комуникације ($p < 0,05$). Крускал-Волисовим тестом утврђене су статистички значајне разлике с обзиром на смјер студија на укупној скали интерперсоналних вјештина ($\chi^2 = 15,45$, $df = 3$, $p = 0,001$) и на подскалама Слушање ($\chi^2 = 13,84$, $df = 3$, $p = 0,003$), Емоционална интелигенција ($\chi^2 = 9,36$, $df = 3$, $p = 0,025$) и Вербална комуникација ($\chi^2 = 9,93$, $df = 3$, $p = 0,019$). На подскали Комуникација у групи разлика није значајна ($\chi^2 = 2,77$, $df = 3$, $p = 0,429$). Пост хок поређења проведена су Дунновим тестом уз Бонферони корекцију за вишеструка поређења. На укупној скали студенти медицине ($p = 0,001$) и здравствене његе ($p = 0,014$) постижу значајно више резултате од студената дефектологије. На подскали Слушање студенти медицине ($p = 0,012$) и здравствене његе ($p = 0,006$) имају значајно више резултате од студената дефектологије. На подскали Емоционална интелигенција значајна је само разлика између студената

стоматологије и дефектологије (p = 0,027), а на подскали Вербална комуникација значајна је само разлика између студената медицине и дефектологије (p = 0,019). Остала поређења нису статистички значајна. Величина свих значајних ефеката је мала до умјерена (r = 0,19-0,34). Крускал-Волисовим тестом утврђена је статистички значајна разлика с обзиром на годину студија само на подскали Емоционална интелигенција (χ^2 = 10,88, df = 3, p = 0,012). Пост хок поређења Дунновим тестом уз Бонферони корекцију показала су да студенти друге године постижу значајно више резултате од студената прве године (p = 0,040; r = 0,20). Остале разлике нису статистички значајне. Добијени резултати указују да подршку студентима треба усмјерити првенствено на комуникацију у групи, кроз чешћи рад у малим групама, дискусије и усмене презентације у настави, као и кроз радионице за развој сигурности у јавном наступу. Уз то, студентима дефектологије потребне су додатне активности за развој вјештина слушања и вербалне комуникације.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: интерперсоналне вјештине, социодемографске карактеристике, слушање, вербална комуникација, емоционална интелигенција, комуникација у групи

Development of students' interpersonal skills with regard to sociodemographic characteristics

ENGLISH ABSTRACT

Interpersonal skills are one of the key prerequisites for successful professional communication and the provision of high-quality health care, particularly in the education of future health professionals. The aim of this study was to examine the level of interpersonal skills among medical science students and to determine whether there are statistically significant differences in interpersonal skills with regard to selected sociodemographic characteristics: gender, year of study, and study programme. The study included 334 students of the Faculty of Medicine (study programmes: medicine, dentistry, nursing, and special education and rehabilitation). Interpersonal skills were assessed using the Interpersonal Skills Self-Assessment questionnaire from the Skills You Need platform, which was translated and adapted for the purposes of this study. The questionnaire covers four dimensions: listening, verbal communication, emotional intelligence, and communication in groups. The reliability of the questionnaire was tested using Cronbach's alpha coefficient (total scale $\alpha = 0.85$; subscales: Communication in Groups $\alpha = 0.78$, Verbal Communication $\alpha = 0.67$, Listening $\alpha = 0.63$, Emotional Intelligence $\alpha = 0.54$). The results show that the highest mean score was recorded for emotional intelligence ($M = 35.38$; $SD = 4.99$) and the lowest for communication in groups ($M = 30.01$; $SD = 6.08$). The Mann–Whitney U test revealed statistically significant gender differences: female students achieved higher levels of overall interpersonal skills, listening, and verbal communication ($p < 0.05$). The Kruskal–Wallis test revealed statistically significant differences with regard to study programme on the total interpersonal skills scale ($\chi^2 = 15.45$, $df = 3$, $p = 0.001$) and on the Listening ($\chi^2 = 13.84$, $df = 3$, $p = 0.003$), Emotional

Intelligence ($\chi^2 = 9.36$, df = 3, p = 0.025), and Verbal Communication ($\chi^2 = 9.93$, df = 3, p = 0.019) subscales. The difference on the Communication in Groups subscale was not significant ($\chi^2 = 2.77$, df = 3, p = 0.429). Post hoc comparisons were performed using Dunn's test with Bonferroni correction for multiple comparisons. On the total scale, medicine (p = 0.001) and nursing (p = 0.014) students achieved significantly higher scores than special education and rehabilitation students. On the Listening subscale, medicine (p = 0.012) and nursing (p = 0.006) students scored significantly higher than special education and rehabilitation students. On the Emotional Intelligence subscale, the only significant difference was between dentistry and special education and rehabilitation students (p = 0.027), and on the Verbal Communication subscale, the only significant difference was between medicine and special education and rehabilitation students (p = 0.019). The remaining comparisons were not statistically significant. All significant effects were small to moderate (r = 0.19–0.34). The Kruskal–Wallis test revealed a statistically significant difference with regard to year of study only on the Emotional Intelligence subscale ($\chi^2 = 10.88$, df = 3, p = 0.012). Post hoc comparisons using Dunn's test with Bonferroni correction showed that second-year students scored significantly higher than first-year students (p = 0.040; r = 0.20). The remaining differences were not statistically significant. No significant differences with regard to year of study were found on the total scale ($\chi^2 = 7.59$, df = 3, p = 0.055) or on the Listening ($\chi^2 = 7.13$, df = 3, p = 0.068), Verbal Communication ($\chi^2 = 1.86$, df = 3, p = 0.602), and Communication in Groups ($\chi^2 = 1.84$, df = 3, p = 0.605) subscales. The findings indicate that student support should focus primarily on communication in groups, through more frequent small-group work, discussions, and oral presentations in teaching, as well as through workshops aimed at building confidence in public speaking. In addition, special education and rehabilitation students need additional activities to develop their listening and verbal communication skills.

KEYWORDS: interpersonal skills, sociodemographic characteristics, listening, verbal communication, emotional intelligence, communication in groups

Рана математичка писменост и припремљеност ученика за почетну наставу математике из перспективе учитеља

Славиша Јењић
Филозофски факултет Бања Лука
slavisa.jenjic@ff.unibl.org

Желимир Драгић
Филозофски факултет Бања Лука
zelimir.dragic@ff.unibl.org

Данило Васиљевић
ЈУ ОШ «Сутјеска» Модрича
danilovasiljevic@gmail.com

Активности којима се развија рана математичка писменост у вртићу представљају важну основу за успјешан почетак школовања. С тим у вези, аутори су реализовали истраживање, чији је основни циљ био испитати ставове учитеља о математичкој припремљености ученика при поласку у први разред. Истраживањем је обухваћено 300 учитеља, а испитивани су различити аспекти ране математичке писмености, укључујући геометријске и просторне појмове, бројање, бројевне односе и основна знања о бројевима. Резултати су показали да учитељи најповољније процјењују препознавање основних геометријских облика и разумијевање просторних релација, док су процјене неповољније у области сложенијих нумеричких знања, посебно разликовања јединица и десетица, те

читања и писања бројева. Добијени налази описују неуједначен ниво математичке припремљености ученика и потребу за систематичнијим развијањем различитих компонената ране математичке писмености прије поласка у школу. Истраживање је спроведено примјеном сервеј методе (прегледног истраживања) уз помоћ технике анкетирања, а подаци су прикупљени на основу креираног упитника.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: рана математичка писменост, математичка припремљеност, почетна настава математике

Early mathematical literacy and pupils' readiness for initial mathematics instruction from teachers' perspectives

ENGLISH ABSTRACT

Early mathematical literacy activities in preschool constitute an important foundation for a successful start to schooling. Accordingly, the authors conducted a study whose main objective was to examine teachers' views on students' mathematical readiness upon entering the first grade. The study included 300 teachers and examined various aspects of early mathematical literacy, including geometric and spatial concepts, counting, numerical relationships, and basic knowledge of numbers. The results showed that teachers rated the recognition of basic geometric shapes and understanding of spatial relations most favorably, while the ratings were less favorable in the area of more complex numerical knowledge, particularly distinguishing units and tens, as well as reading and writing numbers. The findings indicate an uneven level of students' mathematical readiness and point to the need for more systematic development of different components of early mathematical literacy before children enter school. The study was conducted using the survey research method and the questionnaire technique, with data collected via a custom-designed questionnaire.

KEYWORDS: early mathematical literacy, mathematical readiness, initial mathematics instruction

Анализа садржаја уџбеника природе и друштва у контексту подстицања експерименталног рада ученика

Марина Ковачевић
ЈУ ОШ «Данило Борковић» Градишка
marina.naric@student.ff.unibl.org

Главни циљ овог рада огледа се у утврђивању степена у којем садржаји актуелних уџбеника Природе и друштва за четврти и пети разред основне школе подстичу ученике на експериментални рад. У раду је примијењен поступак који је обухватио квалитативну и квантитативну анализу садржаја уџбеничких комплета. Кроз реализацију четири истраживачка задатка, у раду је успјешно извршена класификација експерименталних садржаја, чиме су у потпуности потврђене постављене хипотезе. Експериментални садржаји су прецизно категоризовани према социјалним облицима рада. Утврђено је да уџбеници за 4. разред садрже тринаест наставних јединица које афирмишу експериментални рад, док уџбеници за 5. разред садрже шеснаест наставних јединица пригодних за учење кроз експерименте. Потврђено је да је квалитативни ниво очекиваних исхода условљен примјеном експерименталне методе. Допринос овог рада огледа се у томе што је доказано да актуелна уџбеничка литература природе и друштва за четврти и пети разред основне школе не представља препреку, већ напротив, нуди методичку основу и подстицај за примјену експерименталног рада у настави.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Настава природе и друштва, сазнајни процес у настави природе и друштва, практични рад, експеримент, експериментална настава.

Content analysis of Nature and Society textbooks in the context of encouraging students' experimental work

ENGLISH ABSTRACT

The main objective of this paper is to determine the extent to which the content of current Nature and Society textbooks for the fourth and fifth grades of elementary school encourages students to engage in experimental work. The study applied a procedure that included qualitative and quantitative analysis of the textbook sets. Through the implementation of four research tasks, the paper successfully classified the experimental content, thereby fully confirming the established hypotheses. The experimental content was precisely categorized according to social forms of work. It was determined that the 4th-grade textbooks contain thirteen teaching units that promote experimental work, while the 5th-grade textbooks contain sixteen teaching units suitable for learning through experiments. It was confirmed that the qualitative level of expected outcomes is conditioned by the application of the experimental method. The contribution of this paper lies in proving that the current Nature and Society textbook literature for the fourth and fifth grades of elementary school does not present an obstacle, but on the contrary, offers a methodical foundation and incentive for the application of experimental work in teaching.

KEYWORDS: Nature and Society teaching, Cognitive process in Nature and Society teaching, Practical work, Experiment, Experimental teaching.

Васпитни стилови родитеља и педагошка подршка породици: импликације за развој програма подршке родитељству

Татјана Марић

Природно-математички фак ултет, Универзитет у Бањој Луци

tatjanamaric@pmf.unibl.org

Породично васпитање и родитељска подршка дјететовом развоју одавно су препознати као централна тема педагошке науке и праксе. Упркос богатој емпиријској основи о ефектима васпитних стилова (Baumrind, 1966, 1991), програми подршке родитељима који се фокусирају искључиво на преношење васпитних техника често не дају трајне резултате, јер не узимају у обзир имплицитна васпитна увјерења из којих васпитни стилови произилазе. Циљ истраживања је испитати да ли родитељи различитих васпитних стилова показују препознатљиво различите обрасце интеракције са дјететом, операционализоване кроз конструкте трансакционе анализе, те које импликације из тих разлика произилазе за развој програма подршке родитељству. Истраживање је спроведено на пригодном узорку 247 родитеља дјеце школског узраста (7–14 година) из осам основних школа у Републици Српској. Кориштен је Упитник родитељских образаца (УРО), оригинални инструмент конструисан за потребе овог истраживања, који мјери дванаест образаца васпитне интеракције на петостепеној Ликертовој скали (Кронбахов α = ,84), уз стандардизовани упитник Како родитељи реагују за процјену доминантног васпитног стила. Анализа је спроведена примјеном дескриптивне статистике, једнофакторске анализе варијансе (ANOVA) и Тукијев HSD пост-хок теста за утврђивање разлика између појединих група. Резултати показују статистички

значајно различите обрасце интеракције између родитеља различитих васпитних стилова. Ауторитативни родитељи постижу више вриједности на обрасцима који подржавају дјететову аутономију, подстичу комуникацију и пружају безусловну емоционалну подршку, а ниже вриједности на обрасцима који укључују критику и преношење ограничавајућих порука из сопственог дјетињства. Посебно је значајан налаз да пермисивни родитељи, за разлику од ауторитарних, задржавају емоционалну топлину и спонтаност у контакту са дјететом, али им недостаје структура која дјетету пружа предвидљив развојни оквир за стицање самосталности. Налази имају непосредне импликације за васпитно-образовну праксу и развој програма подршке родитељству. Дјелотворни програми подршке родитељима требало би да, поред преношења конкретних васпитних стратегија, обухвате и компоненту освјешћивања васпитних образаца које родитељи несвјесно преносе из сопственог дјетињства у однос са дјететом.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: васпитни стилови, породично васпитање, подршка родитељству, трансакциона анализа, васпитни обрасци.

Parenting styles and pedagogical support for families: implications for parenting support programme development

ENGLISH ABSTRACT

Family upbringing and parental support for children's development have long been recognised as central topics in pedagogical science and practice. Despite a rich empirical basis on the effects of parenting styles (Baumrind, 1966, 1991), parenting support programmes focused exclusively on transmitting parenting techniques often fail to produce lasting change, because they do not address the implicit parenting beliefs from which parenting styles stem. This study examines whether parents of different parenting styles demonstrate recognizably distinct patterns of interaction with their children, operationalized through transactional analysis constructs, and what implications these differences carry for the development of parenting support programmes. The study was conducted on a convenience sample of 247 parents of school-age children (ages 7–14) from eight primary schools in the Republic of Srpska. The Parenting Patterns Questionnaire (PPQ), an original instrument developed for this study measuring twelve parenting interaction patterns on a five-point Likert scale (Cronbach's $\alpha = .84$), was used alongside the standardized questionnaire How Parents Respond, used to assess the dominant parenting style. Data were analysed using descriptive statistics, one-way ANOVA, and Tukey HSD post-hoc tests to identify specific differences between groups. Results show statistically significant differences in interaction patterns across parenting style groups. Authoritative parents score higher on patterns that support children's autonomy, encourage communication, and provide unconditional emotional support, and lower on patterns involving criticism and transmission of restrictive messages from their

own childhood. A particularly significant finding is that permissive parents, unlike authoritarian parents, retain emotional warmth and spontaneity in contact with their child, but lack the structure that provides children with a predictable developmental framework for gaining independence. The findings have direct implications for educational practice and the development of parenting support programmes. Effective programmes should, beyond conveying specific parenting strategies, also include a component for raising awareness of the parenting patterns that parents unconsciously transmit from their own childhood into the parenting relationship with their child.

KEYWORDS: parenting styles, family upbringing, parenting support, transactional analysis, parenting patterns.

Ставови и наставна пракса наставника основних и средњих школа у коришћењу YouTube платформе

Давид Благојевић
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
david.blagojevic38@gmail.com

Драженко Јоргић
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
drazenko.jorgic@ff.unibl.org

YouTube је за наставнике постао неизбјежан извор образовног материјала, али његова употреба ријетко је праћена систематским увидом у то како наставници, као одрасли корисници платформе, заправо претражују, бирају и провјеравају садржај прије него што га унесу у учионицу. Рад полази од питања на који начин наставници основних и средњих школа процјењују вјеродостојност и педагошку употребљивост YouTube видеа, те који обрасци и критичне тачке обиљежавају тај процес. Подаци су прикупљени путем два полуструктурисана фокус-групна интервјуа, проведена у једној основној и једној средњој школи у Бањој Луци, с укупно десет наставника различитих предметних подручја и радног стажа. Транскрипти су обрађени рефлексивном тематском анализом, с кодирањем које је великим дијелом пратило области DigCompEdu оквира, а дијелом се ослањало на оно што су наставници сами истицали. Наставници YouTube претежно користе у припреми наставе, рјеђе током самог часа, најчешће због техничких ограничења. Вјеродостојност садржаја не процјењују према броју прегледа или лајкова, него према властитом стручном знању, налаз који се показао као један од најдо-

сљеднијих у објема групама. Претрага је вођена темом часа и интуитивном процјеном прикладности за узраст, док трајање и јасна структура видеа остају одлучујући критеријуми квалитета. Наставници средњих школа израженије препознају ризике дезинформација и садржаја генерисаног вјештачком интелигенцијом, а стратегије оснаживања ученика за самостално проналажење садржаја развијеније су на том нивоу него у основној школи. Налази упућују на то да процјена образовног видеа код наставника почива прије свега на предметној експертизи, а не на екстерним показатељима популарности, што отвара простор за програме усавршавања који надограђују постојеће знање умјесто да уводе сасвим нове критеријуме вредновања. Ови увиди вриједни су и за андрагошку праксу, јер осликавају како се одрасли, у овом случају наставници, самостално сналазе и уче у нерегулисаном дигиталном окружењу.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Дигитална компетенција; тематска анализа; фокус-групни интервју; YouTube; наставници основних и средњих школа

Primary and secondary school teachers' attitudes and teaching practices regarding the use of YouTube

ENGLISH ABSTRACT

YouTube has become an essential source of teaching material, yet little is known about how teachers, as adult users of the platform, actually search for, select and check content before bringing it into the classroom. This paper asks how primary and secondary school teachers judge the credibility and pedagogical value of YouTube videos, and what patterns and sticking points shape that process. Data come from two semi-structured focus group interviews, held in one primary and one secondary school in Banja Luka, with ten teachers altogether from different subjects and different lengths of service. The transcripts were analysed using reflexive thematic analysis; coding mostly followed the areas of the DigCompEdu framework, though some categories came directly from what the teachers themselves stressed. Teachers use YouTube mainly when preparing lessons, and rarely during the lesson itself, largely because of technical limitations in the classroom. They do not judge a video's credibility by view counts or likes, but by their own subject knowledge; this was one of the steadiest findings across both groups. Searches are guided by the lesson topic and by a fairly intuitive sense of what fits the students' age, while length and a clear structure remain the main markers of quality. Secondary school teachers are more alert to disinformation and AI-generated content, and they have gone further in teaching students to find material on their own than their primary school colleagues have. The findings suggest that teachers judge educational videos mainly through their subject expertise rather than through external signals of popularity. That leaves room for professional development that builds on what teachers already know, instead of in-

troducing a whole new set of evaluation criteria. The results also say something about adult learning more broadly: they show how adults, teachers in this case, find their own way through an unregulated digital environment.

KEYWORDS: Digital competence; thematic analysis; focus group interview; YouTube; primary and secondary school teachers

Од дигиталних извора до критичког разумевања: улога наставника у савременој настави

Татјана Милосављевић Ђукић
Педагошки факултет у Врању Универзитета у Нишу
tatjanamdj@pfvr.ni.ac.rs
tatjanamdj74@gmail.com

Све већа доступност дигиталних извора мења начин на који ученици долазе до информација, али сама доступност не значи да ће их ученици разумети, критички сагледати и смислено користити у учењу. Због тога је у савременој настави посебно важна улога наставника у осмишљавању и усмеравању рада са дигиталним садржајима. Циљ рада је да се, из педагошко-дидактичке перспективе, размотри како наставник може да води ученике од проналажења информација ка њиховом разумевању, повезивању, тумачењу и критичком вредновању. Рад је теоријског карактера и заснован је на анализи и синтези научне литературе из области педагогије, дидактике, дигиталног образовања и дигиталне хуманистике. Јединице анализе чинили су научни радови и монографске публикације посвећене улози наставника и коришћењу дигиталних извора у настави. Анализа је организована кроз четири повезане тематске целине: избор и вредновање дигиталних извора, њихово повезивање са наставним циљевима и садржајима, усмеравање ученика на истраживање и тумачење и развијање критичког односа према дигиталној грађи. Резултати теоријске анализе показују да дигитални извори добијају педагошку вредност када су пажљиво одабрани, повезани са циљевима наставе и укључени у активности које од ученика захтевају постављање питања, проверавање и повезивање информација, образлагање тумачења и критичко пре-

испитивање садржаја. Истовремено, анализа указује на кључну улогу наставника у избору и вредновању извора, њиховом повезивању са наставним садржајима, истраживачком усмеравању ученика и развијању критичког односа према дигиталној грађи. У таквом процесу наставник усмерава пажњу ученика, поставља подстицајна питања и ствара простор за аргументовање и самостално закључивање. Дигитална хуманистика пружа шири оквир у којем се рад са дигиталним изворима повезује са истраживањем, интерпретацијом и критичким разумевањем. Закључује се да се улога наставника у дигиталном образовном окружењу мења ка израженијем усмеравању, тумачењу и критичком посредовању у раду са информацијама. Такав приступ подстиче ученике на промишљенији однос према дигиталним садржајима и доприноси дубљем разумевању наставних садржаја и квалитетнијем процесу учења у различитим наставним ситуацијама и различитим предметним областима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дигитални извори, улога наставника, критичко разумевање, дигитална хуманистика, педагошко-дидактички приступ, савремена настава

From digital sources to critical understanding: the role of teachers in contemporary teaching

ENGLISH ABSTRACT

The increasing availability of digital sources is changing the way students access information, but availability alone does not ensure that students will understand it, evaluate it critically, and use it meaningfully in their learning. Consequently, teachers play a particularly important role in contemporary teaching by designing and guiding students' engagement with digital content. This paper aims to examine, from a pedagogical and didactic perspective, how teachers can guide students from locating information towards understanding, connecting, interpreting, and critically evaluating it. The paper is theoretical in nature and draws on an analysis and synthesis of scholarly literature in pedagogy, didactics, digital education, and the digital humanities. The units of analysis comprised scholarly articles and monographs addressing the role of teachers and the use of digital sources in teaching. The analysis was organised around four interrelated themes: selecting and evaluating digital sources, aligning them with learning objectives and curricular content, guiding students' inquiry and interpretation, and developing a critical approach to digital materials. The findings of the theoretical analysis indicate that digital sources acquire pedagogical value when they are carefully selected, aligned with learning objectives, and integrated into activities that require students to ask questions, verify and connect information, justify their interpretations, and critically examine content. At the same time, the analysis highlights teachers' central role in selecting and evaluating sources, connecting them with curricular content, guiding students' inquiry, and fostering a critical approach to digital materials. In this process, teachers direct students' attention, pose thought-provoking questions, and create

opportunities for reasoned argument and independent judgement. The digital humanities provide a broader framework within which engagement with digital sources is connected to inquiry, interpretation, and critical understanding. The paper concludes that teachers' role in digital educational environments is shifting towards greater emphasis on guidance, interpretation, and critical mediation in students' engagement with information. This approach encourages students to engage more thoughtfully with digital content and contributes to a deeper understanding of curricular content and a higher-quality learning process across diverse teaching contexts and subject areas.

KEYWORDS: digital sources, teacher role, critical understanding, digital humanities, pedagogical and didactic approach, contemporary teaching

Критичка анализа примјене пројективних техника у педагошкој пракси

Јелена Мештер
Студијски програм за психологију,
Филозофски факултет, Универзитет Црне Горе
jelenabarbados@gmail.com

Милица Јелић
Студијски програм за педагогију, Филозофски факултет,
Универзитет Црне Горе

Сања Чаловић
Студијски програм за педагогију, Филозофски факултет,
Универзитет Црне Горе

Иако су настале и развиле се у области клиничке психологије, пројективне технике се широко примјењују у васпитно-образовном контексту и веома су значајне за остваривање непосредније и природније комуникације, а посебно када је дјеци тешко да вербално и директно изразе осјећања и искуства. У овом раду се појам пројективних техника широко разматра кроз сликовно изражавање, причу и друге облике симболичне продукције. Ипак, њихова примјена у педагошкој пракси покреће значајна питања око могућности и ограничења да се дјечији искази тумаче уважавајући границе педагошке подршке и психолошке процјене. Циљ рада је да се, кроз критичку анализу релевантне стручне и научне литературе, издвоје важни извори интерпретативних грешака и размотре њихове импликације на професионалну одговорност педагога и других стручњака који су у свом послу посвећени дјеци. У анализи су издвојене вишезначност и

двосмисленост, утицај социолошких, културних и личних фактора на тумачење, значај ситуационог и развојног контекста за извођење закључака. Све због тога да се неријетко симболички садржаји и начини њиховог изражавања тумаче као дијагностички знаци неког трауматског искуства иако не постоји довољно основа да се такви закључци изведу. Због тога су елаборирани одређени феномени који нису доступни практичарима, а са циљем да се предметне анализе поставе у фокус односа потенцијалних користи оваквих техника и све комплекснијих захтјева савремене педагошке праксе. Нарочита пажња посвећена је важности интердисциплинарности, личној једначини у закључивању, професионалној одговорности у сврху заштите интереса ученика и практичара, те поступака процјене који се адресирају психолошкој струци, а примјењују рашireno и без систематског увида у посљедице које могу бити далекосежне.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: пројективне технике, педагошка пракса, професионална одговорност

A critical analysis of the use of projective techniques in educational practice

ENGLISH ABSTRACT

Although projective techniques originated and were developed within the field of clinical psychology, they are widely employed in educational settings, where they can facilitate more immediate and natural forms of communication, particularly when children find it difficult to articulate their feelings and experiences verbally and explicitly. In this paper, the concept of projective techniques is examined in a broad sense, encompassing pictorial expression, storytelling, and other forms of symbolic production. Nevertheless, their application in educational practice raises important questions concerning the possibilities and limitations of interpreting children's expressions while respecting the boundaries between educational support and psychological assessment. The objective of the paper is to identify key sources of interpretive error and examine their implications for the professional responsibility of pedagogues and other practitioners working with children, through a critical analysis of relevant scholarly and professional literature. The analysis identifies several critical considerations, including the polysemy and ambiguity of symbolic expressions, the influence of sociological, cultural, and individual factors on interpretation, and the importance of situational and developmental contexts in drawing valid conclusions. These considerations are particularly pertinent because symbolic content and its modes of expression are frequently interpreted as diagnostic indicators of traumatic experiences, even when there is insufficient evidence to substantiate such inferences. Accordingly, the paper examines several phenomena that may be insufficiently recognized or understood by practitioners, with the aim of situating the use of projective techniques within a critical consideration of their potential benefits and the increasingly complex demands of contemporary educational practice. Particular attention is devoted to the importance of interdisciplinary

collaboration, the role of the interpreter's individual characteristics and subjective predispositions in the reasoning process, and the professional responsibility to safeguard the interests of both pupils and practitioners. The paper also addresses the use of assessment procedures that properly fall within the remit of the psychological profession but are nevertheless employed extensively beyond that professional domain, often without a systematic understanding of their potential consequences, which may be far-reaching.

KEYWORDS: projective techniques, educational practice, professional responsibility

Перспективе наставника и ученика о међусобној интеракцији у школском контексту

Милица Кандић
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
milikan98@gmail.com

Драган Партало
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
dragan.partalo@ff.unibl.org

Полазиште рада јесте теоријско разликовање односа, као ширег и трајнијег облика повезаности, од интеракције, као конкретног и ситуационо условљеног процеса међусобног дјеловања у којем се однос наставника и ученика остварује, обликује и мијења. Циљ рада јесте да се анализира како наставници и ученици опажају и тумаче карактеристике своје међусобне интеракције у школском контексту, те у чему се њихове перспективе подударају, а у чему се разликују. Истраживање је спроведено у три основне школе у Бањој Луци. Емпиријску грађу чине транскрипти осам полуструктурисаних интервјуа са наставницима и три фокус-групе са укупно 15 ученика предметне наставе, анализирани примјеном тематске анализе са претежно индуктивним приступом. У наративима наставника издвојене су четири тематске цјелине: Улога и потребе наставника, Понашање ученика, Свакодневна комуникација са ученицима и Институционални захтјеви, док су у наративима ученика издвојене цјелине: Васпитни стил наставника, Улога и потребе ученика, Свакодневна комуникација са наставницима и Васпитно-образовни захтјеви. Обје групе истичу значај узајамног поштовања и

разумијевања као карактеристика пожељне интеракције, али поједине њене аспекте тумаче различито. Наставници наглашавају професионалне захтјеве и административну оптерећеност као чиниоце који ограничавају интеракцију, док ученици истичу правичност поступања, разумијевање њихових околности и могућност изражавања без страха од грешке. Наставници тешкоће у интеракцији чешће везују за понашање ученика, а ученици за васпитни стил наставника. Разлике у перспективама указују на то да наставници и ученици интеракцију у школском контексту тумаче и вреднују полазећи од различитих улога, потреба и очекивања, односно кроз призму ширег односа у који је интеракција уклопљена. Налази упућују на значај институционалних услова, васпитног дјеловања и комуникације у обликовању интеракције наставника и ученика. Педагошке импликације односе се на већу усмјереност наставе на примјењива знања, развијање отвореније комуникације и стварање окружења у којем ученици могу изражавати мишљење без страха од грешке.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: интеракција наставника и ученика; перспективе наставника; перспективе ученика; квалитативно истраживање; тематска анализа;

Teachers' and students' perspectives on their mutual interaction in the school context

ENGLISH ABSTRACT

The starting point of this paper is the theoretical distinction between relationship, as a broader and more enduring form of connectedness, and interaction, as a concrete and contextually conditioned process of mutual action through which the teacher–student relationship is realised, shaped, and transformed. The aim of the paper is to analyse how teachers and students perceive and interpret the characteristics of their mutual interaction in the school context, as well as the ways in which their perspectives converge and differ. The research was conducted in three primary schools in Banja Luka. The empirical material consists of transcripts of eight semi-structured interviews with teachers and three focus groups with a total of 15 students from grades 6–9, analysed using thematic analysis with a predominantly inductive approach. Four thematic units were identified in the teachers' narratives: Teachers' Roles and Needs, Student Behaviour, Everyday Communication with Students, and Institutional Requirements, while the students' narratives yielded the following thematic units: Teachers' Educational Style, Students' Roles and Needs, Everyday Communication with Teachers, and Educational Requirements. Both groups emphasise the importance of mutual respect and understanding as characteristics of desirable interaction, but interpret certain aspects of interaction differently. Teachers emphasise professional demands and administrative workload as factors that constrain interaction, whereas students highlight fairness in teachers' treatment, understanding of their circumstances, and the possibility of expressing themselves without fear of making mistakes. Teachers more often associate difficulties in interaction with student behaviour, while students associate them with

teachers' educational style. Differences in perspectives indicate that teachers and students interpret and evaluate interaction in the school context from the standpoint of different roles, needs, and expectations, that is, through the lens of the broader relationship within which interaction is embedded. The findings point to the importance of institutional conditions, educational practices, and communication in shaping teacher–student interaction. The pedagogical implications concern a greater emphasis on applicable knowledge in teaching, the development of more open communication, and the creation of an environment in which students can express their opinions without fear of making mistakes.

KEYWORDS: teacher–student interaction; teachers' perspectives; students' perspectives; qualitative research; thematic analysis

Имплицитне поруке у поезији Душка Радовића: могућности тумачења из перспективе савремене наставе

Наташа Скакавац

Студијски програм за образовање учитеља, Филозофски фак ултет, Универзитет Црне Горе

Дијана Вучковић

Студијски програм за образовање учитеља, Филозофски фак ултет, Универзитет Црне Горе

Јелена Мештер

Студијски програм за психологију, Филозофски фак ултет, Универзитет Црне Горе

jelenabarbados@gmail.com

Имплицитним порукама се преносе значења која нису директна, а врло често ни намјерна, везују се за садржаје које је тешко перципирати на први поглед и о којима је незгодно директно комуницирати. Потпомажу бесконфликтну комуникацију и преносе емоције, те граде слојевита значења наглашено зависна од контекстуалног. Често могу послужити и као облик свјесне комуникације ради преношења негативних осјећања или растерећивања од нагомиланих фрустрација кроз формате саркастичне комуникације, а могу бити и средство да се пасивно-агресивно дјелује на другога. У овом интерпретативно-аналитичком истраживању на конкретном корпусу поезије Душка Радовића анализирамо имплицитне поруке и припадајуће им вриједносне ставове и назначавамо могућност новог читања из перспективе савременог читаоца тј. млађих ученика ос-

новне школе. Значај изучавања ове теме препознаје се у области афирмације активног учења, критичког мишљења и осавремењивања наставе. Анализа збирке поезије под називом „Поштована децо“, која је публикована 1954. године, у фокусу има питања субверзије ауторитета, перцепције о слободи и страху, хумористичног критиковања свеопштег друштвеног лицемјерства, опасности од губитка аутентичности и свођења на ниво похлепности. У том смислу, циљ овог рада је да се методичке интерпретације прикривених порука у одабраној поезији истакну као значајне за усмјеравање ученика на активније уочавање, разумијевање и тумачење значења, а нарочито због унапређивања читалачке писмености, критичког мишљења и способности закључивања, што би активно доприносило истраживачки усмјереном наставном процесу.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: имплицитне поруке, савремена настава, поезија, Душко Радовић

Implicit messages in the poetry of Duško Radović: possibilities for interpretation from the perspective of contemporary teaching

ENGLISH ABSTRACT

Implicit messages convey meanings that are not expressed directly and are often not even intentional. They are associated with content that is difficult to perceive at first glance and that may be inconvenient to communicate directly. They support conflict-free communication, convey emotions, and create layered meanings that are strongly dependent on the context. They can also serve as a form of conscious communication aimed at expressing negative feelings or relieving accumulated frustration through sarcasm, as well as a means of exerting passive-aggressive influence on others. In this interpretative and analytical research study of Duško Radović's poetry, we analyze implicit messages and the values associated with them and point to the possibility of a new reading from the perspective of contemporary readers, particularly younger elementary school students. The importance of studying this topic is recognized in the context of promoting active learning, critical thinking and the modernization of teaching. The analysis of the poetry collection Dear Children, published in 1954, focuses on issues such as subversion of authority, perceptions of freedom and fear, humorous criticism of general social hypocrisy, the danger of losing authenticity, and reducing it to the level of greed. In this regard, the aim of this article is to highlight the methodical interpretations of implicit messages in selected poems as significant for guiding students toward more active observation, understanding, and interpretation of meaning. This is particularly important for developing reading literacy, critical

thinking and reasoning skills, thereby actively contributing to a research-oriented teaching process.

KEYWORDS: implicit messages, contemporary teaching, poetry, Duško Radović

Традиционални народни инструменти у настави: методички поступци у учењу свирања и извођачка пракса студената

Филип Јовић Вујаковић
Педагошки факултет у Сомбору
vujaborkovac@gmail.com

проф. др Биљана Јеремић
Педагошки факултет у Сомбору
mrbiljana@gmail.com

Дорис Јовић Вујаковић
Педагошки факултет у Сомбору
besudoris@gmail.com

Традиционални народни инструменти представљају значајан део музичке и културне традиције, а њихово укључивање у наставни процес пружа могућност повезивања усвајања музичких знања, развоја извођачких вештина и упознавања са културним наслеђем. Рад разматра примену методичких поступака у настави традиционалних народних инструмената, са посебним освртом на процес учења основа музичке теорије, свирања, усвајања нотног записа и развоја извођачких компетенција студената. Циљ рада је да се сагледају могућности примене одговарајућих методичких поступака у организовању и реализацији наставе, као и њихов значај за постепено оспособљавање студената за самостално извођење музичких садржаја. Истраживање је засновано на теоријској и аналитич-

кој методи и анализи релевантне литературе из области музичке педагогије, методике и етномузикологије. Посебна пажња усмерена је на избор наставних садржаја, поступно усвајање технике свирања, повезивање нотног записа са практичним извођењем и примену различитих облика рада у настави. Практична примена усвојених знања и вештина реализује се кроз припрему и извођење музичког програма на завршном концерту студената. На тај начин наставни процес обухвата повезивање теоријских знања, практичног рада и јавног музичког извођења. Анализа указује на значај систематичне примене методичких поступака у постепеном развијању музичких знања и извођачких вештина, као и у повезивању учења свирања и основа теорије музике са упознавањем традиционалног музичког наслеђа.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: етномузикологија, методика, музичко образовање, народна традиција, извођаштво

Traditional folk instruments in teaching: methods for learning to play and students' performance practice

ENGLISH ABSTRACT

Traditional folk instruments represent an important part of musical and cultural tradition, and their inclusion in the teaching process provides an opportunity to connect the acquisition of musical knowledge, the development of performance skills, and familiarization with cultural heritage. This paper examines the application of methodological approaches in the teaching of traditional folk instruments, with particular emphasis on the process of learning the fundamentals of music theory, instrumental performance, acquisition of music notation, and development of students' performance competencies. The aim of the paper is to examine the possibilities of applying appropriate methodological approaches in the organization and implementation of instruction, as well as their significance for gradually enabling students to independently perform musical content. The research is based on theoretical and analytical methods and an analysis of relevant literature in the fields of music pedagogy, music methodology, and ethnomusicology. Particular attention is devoted to the selection of teaching content, the gradual acquisition of instrumental technique, the integration of music notation with practical performance, and the application of various forms of classroom work. The practical application of acquired knowledge and skills is realized through the preparation and performance of a musical program at the students' final concert. In this way, the teaching process encompasses the integration of theoretical knowledge, practical work, and public musical performance. The analysis indicates the importance of the systematic application of methodological approaches in the gradual development of musical knowledge and performance skills, as well as in

connecting the learning of instrumental performance and the fundamentals of music theory with the study of traditional musical heritage.

KEYWORDS: ethnomusicology, methodology, music education, folk tradition, performance practice

Процене будућих учитеља о обиму наставе музичке културе на учитељским студијама и перципираним тешкоћама у извођењу наставе музике

Биљана Јеремић
Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду
mrbiljana@gmail.com

Јована Благојевић
Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду
jovana5milosevic@gmail.com

Миона Тубић
Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду
ilic_miona@yahoo.com

Филип Јовић Вујаковић
Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду
vujaborkovac@gmail.com

Дарко Ратковић
Филозофски фак ултет, Универзитет у Бањој Луци
darko.ratkovic@ff.unibl.org

У Србији наставу музичке културе у основној школи изводе учитељи разредне наставе, због чега њихова оспособљеност у великој мери зависи од програма учитељских студија. Циљ истраживања био је да се испита како будући учитељи процењују примереност обима наставе музичке културе током студија и које области наставе музике сматрају најзахтевнијим. Пресечно истраживање спроведено је од октобра до децембра 2024. године на пригодном узорку од 216 студената (88,4% жена) са седам факултета за образовање учитеља у Србији, од којих је 86,1% било на основним академским студијама. Подаци су прикупљени упитником од 12 ајтема, који су аутори конструисали за потребе овог истраживања. Спроведени су дескриптивна анализа и χ^2 тест независности. Процене примерености броја часова музичке културе значајно су се разликовале међу факултетима, $\chi^2(12) = 65{,}4$, $p < 0{,}001$, Крамеров $B = 0{,}39$. Најчешће навођена тешкоћа било је свирање мелодијско-хармонског инструмента (42,6%), затим певање песама по слуху (25,0%) и свирање дечјих ритмичких инструмената (19,9%). С обзиром на ослањање на самопроцену и непробабилистички узорак, налази имају експлоративни карактер. Они указују на потребу преиспитивања обима и садржаја практичне инструменталне обуке заступљене у курикулумима учитељских факултета, посебно на факултетима чији студенти извештавају о недовољној заступљености наставе музике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: музичко образовање, наставни програм, образовање учитеља, самопроцена.

Pre-service primary teachers' assessments of the adequacy of music instruction and perceived difficulties in teaching it in Serbia

ENGLISH ABSTRACT

In Serbia, Music Culture in primary schools is taught by generalist classroom teachers, so their preparedness depends largely on teacher education programs. This study examined how pre-service primary teachers perceive the adequacy of the amount of Music Culture instruction received during their studies and which areas of music teaching they find most demanding. A cross-sectional survey was conducted from October to December 2024 with a convenience sample of 216 students (88.4% female) from seven teacher education faculties in Serbia, of which 86.1% were undergraduate. Data were collected with a 12-item questionnaire constructed by the researchers for the purposes of this study and were analyzed using descriptive statistics and the chi-square test of independence. Appraisals of the adequacy of the number of Music Culture classes differed significantly across faculties, $\chi^2(12) = 65.4$, $p < .001$, Cramér's $V = .39$. The most frequently reported difficulty was playing a melodic-harmonic instrument (42.6%), followed by singing songs by ear (25.0%) and playing children's rhythm instruments (19.9%). Given the reliance on self-assessment and a non-probability sample, the findings are exploratory. They indicate a need to review the amount and content of practical instrumental training included in the curricula of teacher education faculties, particularly at faculties whose students report insufficient music instruction.

KEYWORDS: music education, curriculum, teacher education, self-assessment.

Иновације у високошколској настави подржане новим технологијама: студија случаја у оквиру Еразмус+ пројекта DiLanEdu-WB

Тамара Прибишев Белеслин
Филозофски факултет УНИБЛ
tamara.pribisev-beleslin@ff.unibl.org

Сања Партало
Филозофски факултет УНИБЛ
sanja.partalo@ff.unibl.org

Александра Шиндић Радић
Филозофски факултет УНИБЛ
aleksandra.sindic-radic@ff.unibl.org

Дигитална трансформација високог образовања у сегменту високошколске наставе, иако подразумијева увођење нових технологија у постојећу наставну праксу, захтијева свеобухватније преиспитивање педагошко-дидактичко-методичких елемената образовног процеса, и основни захтјев за развојем дигиталних компетенција наставног кадра и студената. У раду се анализирају искуства у иновирању високошколске наставе остварена на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци у оквиру Еразмус+ пројекта Digital Transformation in Language Study and Education of Western Balkans (DiLanEdu-WB). Истраживање је конципирано као студија једног случаја (embedded single-case study), при чему Филозофски факултет представља институционални случај, а

иновирани наставни предмети на два студијска програма Предшколско васпитање и Учитељски студиј, представљају јединице анализе. Намјера рада је сагледавање начина на који се заједнички оквир дигиталне трансформације који је успостављен на Филозофском факултету као јасан правац његовог развоја, конкретизује у различитим контекстима иницијалног образовања будућих васпитача и учитеља. Анализа се усмјерава ка процесу промјене наставних садржаја и исхода учења у три наставна силабуса и интеграцији дигиталних компоненти у процесу иновирања наставе, са истраживачким циљем да се додатно расвијетле начини који доприносе педагошки смисленој трансформацији наставе путем увођења нових технологија. Резултати могу послужити као основа за разматрање могућности даљег развоја и институционализације технолошки подржаних наставних пракси у образовању будућих васпитача и учитеља. Као извори података користе се пројектна документација, ревидирани силабуси и рецензије, наставни материјали и студентски продукти настали током имплементације, документација о употреби дигиталних платформи и алата, подаци добијени евалуацијом наставе, као и рефлексије наставника и студената. Студија приказује примјену комбинованих и колаборативних облика учења, дигиталних окружења, интерактивних апликација и алата заснованих на вјештачкој интелигенцији, те проблематизује њихову улогу у развоју дигиталних компетенција студената и наставника.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: иновација високошколске наставе, студија случаја, образовање учитеља и васпитача предшколске дјеце, дигитална трансформација, дигиталне компетенције.

Innovations in higher education teaching supported by new technologies: a case study within the Erasmus+ DiLanEdu-WB project

ENGLISH ABSTRACT

The digital transformation of higher education, particularly in the domain of teaching and learning, involves more than the introduction of emerging technologies into existing teaching practices. It requires a comprehensive reconsideration of the pedagogical, didactic, and methodological dimensions of the educational process, alongside the development of digital competences among academic staff and students. This paper analyses experiences of innovating higher education teaching at the Faculty of Philosophy, University of Banja Luka, within the Erasmus+ project Digital Transformation in Language Study and Education of Western Balkans (DiLanEdu-WB). The research is designed as an embedded single-case study, with the Faculty of Philosophy constituting the institutional case and the redesigned courses within two study programmes: Early Childhood Education and Primary Teacher Education, serving as embedded units of analysis. The study seeks to examine how a common framework for digital transformation, established at the Faculty of Philosophy as a clearly defined direction for its further development, is translated into the different contexts of initial education for future preschool and primary school teachers. The analysis focuses on changes to course content and learning outcomes across three course syllabi, as well as on the integration of digital components into the process of teaching innovation. The research aims to provide further insight into the ways in which the introduction of emerging technologies can contribute to a pedagogically meaningful transformation of teaching and learning. The findings may provide a basis for considering opportunities for the further develop-

ment and institutionalisation of technology-enhanced teaching practices in the education of future preschool and primary school teachers. The data sources include project documentation, revised course syllabi and peer reviews, teaching and learning materials, student-generated products developed during implementation, documentation relating to the use of digital platforms and tools, teaching evaluation data, and reflections from academic staff and students. The study examines the implementation of blended and collaborative forms of learning, digital learning environments, interactive applications, and artificial intelligence-based tools, while critically considering their role in developing the digital competences of both students and academic staff.

KEYWORDS: higher education teaching innovation; case study; preschool and primary teacher education; digital transformation; digital competences

Изазовна понашања дјеце предшколског узраста и педагошке интервенције: студија случаја

Vasiliki Trimpou
melissakikv@gmail.com
Предшколска установа „Мелиссаки", Котор Варош

Тања Глишић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
tanja.glisic@ff.unibl.org

Изазовно понашање дјеце предшколског узраста представља једну од појава са којима се васпитачи свакодневно сусрећу, а начин њиховог реаговања може имати значајну улогу у процесу регулисања понашања и подршке дјететовом развоју. Циљ истраживања био је сагледати облике изазовног понашања дјеце, ситуациони контекст у којем се оно јавља, начине реаговања васпитача и непосредне ефекте примијењених педагошких интервенција. Истраживање је конципирано првенствено као студија случаја реализована у једној предшколској установи у Котор Варошу, а укључивало је 24 дјетета узраста од три до шест година и 4 васпитача. Подаци су прикупљени посматрањем са учешћем, уз примјену протокола са унапријед дефинисаним категоријама понашања, интервенција и њихових исхода, те полуструктурисаним интервјуима са васпитачима. У истраживању су регистроване 324 ситуације изазовног понашања. Најзаступљенији облици били су агресивност, недостатак пажње и концентрације и непослушност/несарадња. Изазовно понашање јављало се у различитим ситуационим контекстима, при чему су поједини облици били израженији на почетку активности, док су

се други појављивали као реакција на непосредну фрустрацију или догађај. Васпитачи су најчешће реаговали опоменом и преоријентисањем дјетета, а анализа је показала статистички значајну повезаност између врсте примијењене интервенције и њеног непосредног исхода. Истовремено, квалитативни подаци указују на то да су ефекти интервенција често краткорочни, што отвара питање потребе за дубљим разумијевањем функције понашања и његовог контекста. У оквиру истраживања примијењена је и техника „Керкопорта“ (грч. мала скривена врата), заснована на екосистемском приступу, у којој васпитач превентивно гради промјену на позитивним особинама дјетета, додјељујући му улогу „помагача васпитачу“. Након њеног увођења регистровано је смањење појединих облика изазовног понашања, али без статистички значајне разлике између посматраних периода. Налази указују на значај континуираног праћења понашања, контекстуализовања педагошког реаговања, индивидуализације интервенција и рефлексивног преиспитивања властите праксе. Посебан педагошки значај има помјерање фокуса са непосредног заустављања непожељног понашања ка разумијевању потреба дјетета, његовог положаја у групи и могућности превентивног дјеловања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: изазовна понашања, педагошке интервенције, студија случаја, предшколска установа, васпитач

Challenging behaviours of preschool children and pedagogical interventions: a case study

ENGLISH ABSTRACT

Challenging behaviour in preschool children is one of the phenomena that preschool teachers encounter on a daily basis, and the way they respond may play an important role in regulating behaviour and supporting children's development. The aim of this study was to examine the forms of challenging behaviour, the situational contexts in which it occurs, preschool teachers' responses, and the immediate effects of the pedagogical interventions applied. The study was primarily designed as a case study conducted in one preschool institution in Kotor Varoš, involving 24 children aged three to six years and four preschool teachers. Data were collected through participant observation using a protocol with predefined categories of behaviour, interventions, and outcomes, as well as through semi-structured interviews with preschool teachers. A total of 324 instances of challenging behaviour were recorded. The most common forms were aggression, lack of attention and concentration, and disobedience/non-cooperation. Challenging behaviour occurred in different situational contexts, with some forms being more pronounced at the beginning of activities, while others emerged as responses to immediate frustration or specific events. Preschool teachers most frequently responded through reprimands and redirecting the child, and the analysis revealed a statistically significant association between the type of intervention applied and its immediate outcome. At the same time, qualitative data indicate that the effects of interventions are often short-term, raising the need for a deeper understanding of the function of behaviour and its context. The study also applied the "Kerkoporta" technique (Greek for a small hidden gate), grounded in the ecosystemic approach, in

which the teacher preventively builds change on the child's positive traits by assigning the child the role of "teacher's helper"; following its introduction, a reduction in certain forms of challenging behaviour was observed, although the difference between the observed periods was not statistically significant. The findings highlight the importance of continuous behaviour monitoring, contextualising pedagogical responses, individualising interventions, and critically reflecting on one's own practice. Of particular pedagogical importance is shifting the focus from immediately stopping undesirable behaviour towards understanding the child's needs, position within the group, and opportunities for preventive action.

KEYWORDS: challenging behaviour, pedagogical interventions, case study, preschool institution, preschool teacher

Мозаик културног насљеђа

Мирослав Дрљача
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
miroslav.drljaca@ff.unibl.org

Исидора Живковић
Музеј савремене умјетности Републике Српске
isidora.banjac@gmail.com

Културно насљеђе представља важан дио идентитета заједнице и простор у којем се повезују прошла искуства, традиција и савремени живот. Укључивање садржаја културног насљеђа у образовни процес доприноси његовом упознавању, разумијевању и очувању, али и подстиче ученике на активан однос према културним вриједностима властитог окружења. Рад представља резултате истраживања реализованог у оквиру пројекта „Музеји у покрету: Културна баштина у рукама младих", заједничке иницијативе Музеја савремене умјетности Републике Српске и Земаљског музеја Босне и Херцеговине, уз подршку УНЕСКО-а у Босни и Херцеговини, усмјерене на активно укључивање младих у очување и промоцију културне баштине. Пројекат је обухватио десет основних школа из различитих дијелова Босне и Херцеговине, док је за потребе овог истраживања обухваћено пет основних школа у Републици Српској, у којима је учествовало 56 ученика од VI до IX разреда. Предмет истраживања је начин на који ученици препознају и вреднују елементе културног насљеђа властитог окружења те њихова ликовна интерпретација. Циљ истраживања био је испитати на који начин ученици препознају, доживљавају и вреднују културно насљеђе властитог окружења те како га ликовно интерпретирају у минималистичкој, сведеној форми, техником колажа. Ученици су одабране елементе материјалног и нематеријалног културног насљеђа ликовно интерпретирали на квадратним подлогама једнаких димензија, након чега

су појединачни радови обједињени у заједничку ликовну цјелину – мозаик. У истраживању су примијењене метода посматрања, метода анализе ликовних радова и метода разговора. Истраживање је усмјерено на сагледавање начина на који ученици препознају и вреднују културно насљеђе те могућности његове ликовне интерпретације у техници колажа. Резултати указују на значај ликовног образовања у подстицању ученика на активно промишљање културног насљеђа и његово повезивање с властитим искуством и непосредним окружењем.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: културно насљеђе, културна баштина, ликовно образовање, ликовна култура, ученици основне школе, колаж

A mosaic of cultural heritage

ENGLISH ABSTRACT

Cultural heritage represents an important part of a community's identity and a space in which past experiences, tradition, and contemporary life are connected. Including cultural heritage content in the educational process contributes to its recognition, understanding, and preservation, while also encouraging students to develop an active relationship with the cultural values of their own surroundings. This paper presents the results of research conducted within the project "Museums in Motion: Cultural Heritage in the Hands of Young People," a joint initiative of the Museum of Contemporary Art of the Republic of Srpska and the National Museum of Bosnia and Herzegovina, with the support of UNESCO in Bosnia and Herzegovina, aimed at actively involving young people in the preservation and promotion of cultural heritage. The project included ten primary schools from different parts of Bosnia and Herzegovina, while for the purposes of this research, five primary schools in the Republic of Srpska were included, with 56 students from grades VI to IX participating. The subject of the research is the way in which students recognize and value elements of the cultural heritage of their own surroundings, as well as their artistic interpretation of these elements. The aim of the research was to examine how students recognize, experience, and value the cultural heritage of their own surroundings and how they artistically interpret it in a minimalist, reduced form, using the collage technique. Students artistically interpreted selected elements of tangible and intangible cultural heritage on square surfaces of equal dimensions, after which the individual works were combined into a single collective artwork – a mosaic. The research employed the methods of observation, analysis of artworks, and conversation. The research focused on examining the ways in which students recognize and value cultural heritage and the possibilities of its artistic interpretation using the collage technique. The results indicate the importance of art education in

encouraging students to actively reflect on cultural heritage and connect it with their own experiences and immediate surroundings.

KEYWORDS: cultural heritage, art education, visual arts education, primary school students, collage

Етнолошка фотографија у функцији истраживачког и ликовног рада будућих учитеља

Мирослав Дрљача
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
miroslav.drljaca@ff.unibl.org

Драган Партало
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
dragan.partalo@ff.unibl.org

Етнолошка фотографија представља значајан визуелни извор за проучавање начина живота, породичних односа и положаја дјетета у различитим друштвено-историјским контекстима. Њена примјена у раду са будућим учитељима омогућава повезивање истраживања културне баштине, личног искуства и ликовног стваралаштва. Циљ истраживања био је испитати могућности примјене етнолошке фотографије у раду са студентима и сагледати на који начин студенти кроз њену анализу и поређење са личним и породичним фотографијама препознају промјене у положају дјетета, породичним односима и обичајима, те како ова искуства преносе у властито ликовно изражавање. У истраживању су примијењени елементи етнолошке методе, анализа фотографија и разговор, док су истраживачки протоколи, дневници и ликовни радови студената кориштени као извори квалитативних података. Квалитативно истраживање реализовано је у љетном семестру 2026. године са 20 студената Учитељског студија Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Студенти су анализирали фотографије етнолога Милана Карановића из прве половине XX вијека (породичне задруге,

прослава крсне славе, дјеца у свакодневним пословима), поредили их са личним фотографијама, а потом на основу оба извора израдили ликовне радове у техници по слободном избору. Резултати показују да је истраживачки процес подстакао студенте на истраживање породичне историје, обичаја и начина живота у прошлости. У студентским анализама посебно су издвојене промјене у структури породице, начину обиљежавања крсне славе и положају и улози дјетета у породичном животу. Поређењем етнолошких и личних фотографија студенти су повезивали шири друштвено-историјски контекст са искуствима властитих породица и дјетињства. Анализа ликовних радова студената указала је на концептуално повезивање етнолошких и личних фотографија, као и на могућности примјене етнолошке фотографије као подстицаја за интегрисање истраживачког, рефлексивног и ликовног рада у образовању будућих учитеља.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: етнолошка фотографија, студенти учитељског студија, културна баштина, ликовна култура

Ethnological photography as a tool for research and artistic work of future primary school teachers

ENGLISH ABSTRACT

Ethnological photography represents a significant visual source for studying the way of life, family relationships, and the position of the child in different socio-historical contexts. Its application in working with future primary school teachers enables the connection of cultural heritage research, personal experience, and artistic creation. The objective of the research was to examine the possibilities of applying ethnological photography in working with students and to understand how students, through its analysis and comparison with personal and family photographs, recognize changes in the position of the child, family relationships, and customs, as well as how they translate these experiences into their own artistic expression. The research applied elements of the ethnological method, photograph analysis, and interviews/conversations, while research protocols, diaries, and students' artworks were used as sources of qualitative data. The qualitative research was conducted in the summer semester of 2026 with 20 students of the Primary Education Program at the Faculty of Philosophy, University of Banja Luka. Students analyzed photographs by ethnologist Milan Karanović from the first half of the 20th century (family cooperatives/extended family communes, celebration of krsna slava, children in everyday chores), compared them with personal photographs, and then created artworks based on both sources using a technique of their choice. The results show that the research process encouraged students to explore family history, customs, and past ways of life. In the students' analyses, changes in family structure, the manner of celebrating krsna slava, and the position and role of the child in family life were particularly highlighted. By comparing ethnological and personal pho-

tographs, students connected the broader socio-historical context with the experiences of their own families and childhoods. The analysis of the students' artworks indicated a conceptual connection between ethnological and personal photographs, as well as the potential for applying ethnological photography as an incentive for integrating research, reflective, and artistic work in the education of future primary school teachers.

KEYWORDS: ethnological photography, primary education students, cultural heritage, visual arts education

Психологија
Psychology

Рашова анализа скале сврсисходности школовања примјеном модела парцијалних кредита

Никола Аћимовић
мастер студиј психологије, Филозофски факултет,
Универзитет у Бањој Луци
nikola.acimovic@student.ff.unibl.org

Маја Золак
мастер студиј психологије, Филозофски факултет,
Универзитет у Бањој Луци
maja.zolak@student.ff.unibl.org

Синиша Лакић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
sinisa.lakic@ff.unibl.org

Стицање увида у то како ученици опажају школовање је неопходно како би доносиоци политика могли провјерити колико је образовни процес функционално креиран и испитивати успјешност његових адаптација. С обзиром на то да постоји недостатак психометријски провјерених инструмената за процјену сврсисходности школовања на популацији средњошколаца, овим радом смо примјеном Рашове анализе анализирали намјенски креирану Скалу сврсисходности школовања (14 ставки са петостепеним форматом одговора). Узорак је чинило 389 средњошколаца (70.0% женског пола, 43.2% гимназијалаца) из два града у Републици Српској. Експлораторна факторска анализа

сугерише суштинску једнодимензионалност инструмента, при чему доминантни фактор објашњава 40.4% варијансе. Главна истраживачка анализа спроведена је коришћењем модела парцијалних кредита, који се показао адекватнијим у односу на модел скале процјене (AIC = 13515, log-likelihood = -6649), јер омогућава слободно варирање прагова између категорија одговора. Примијењени модел показује високу поузданост сепарације испитаника (R = .896). Анализа параметара открива да већина ставки посједује адекватне унутрашње и спољашње индикаторе подесности (Infit и Outfit вриједности између 0.60 и 1.30). Изузетак представља једна обрнуто бодована тврдња која се односи на доживљај одређеног градива као бескорисног (Outfit = 1.73, Infit = 1.47). Резултати Рашове анализе показују адекватно покривање просјечних вриједности латентне особине, али и смањену финоћу дискриминативности за екстремне позиције. Анализа диференцијалног функционисања ставки сугерише да инструмент генерално није пристрасан, изузев једне тврдње која испитује каријерну релевантност градива ($z = -2.31$, $p = .021$). Гимназијалци теже да чешће бирају опцију потпуног неслагања са овом тврдњом у односу на ученике струковних школа са истим нивоом латентне особине. Мада резултати показују да инструмент и у датој форми има употребну вриједност, у раду се дискутују и могућности оптимизације што обухвата и прилике за скраћивање скале, као и провјере крајњих ставова.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: сврсисходност школовања, Рашова анализа, модел парцијалних кредита, диференцијално функционисање ставке, психометријске карактеристике.

Rasch analysis of the purposefulness of schooling scale using the partial credit model

ENGLISH ABSTRACT

Gaining insight into how students perceive schooling is essential for policymakers to evaluate the functional design of the educational process and examine the success of its adaptations. Given the lack of psychometrically validated instruments for assessing the purposefulness of schooling in high school populations, this study applied Rasch analysis to evaluate a custom-designed Purposefulness of Schooling Scale (14 items with a five-point response format). The sample consisted of 389 high school students (70.0% female, 43.2% general academic high school / gymnasium students) from two cities in the Republic of Srpska. Exploratory factor analysis suggested essential unidimensionality of the instrument, with the dominant factor accounting for 40.4% of the variance. The primary analysis was conducted using the Partial Credit Model, which proved more appropriate than the Rating Scale Model (AIC = 13515, Log-likelihood = -6649) because it allows response category thresholds to vary freely. The applied model demonstrated high person separation reliability (R = .896). Parameter analysis revealed that most items exhibited adequate fit statistics (Infit and Outfit values between 0.60 and 1.30). The exception was a single reverse-scored item regarding the perception of certain subject matter as useless (Outfit = 1.73, Infit = 1.47). Rasch analysis results showed adequate coverage of average levels of the latent trait, alongside reduced discriminative precision at extreme trait levels. Differential Item Functioning (DIF) analysis indicated that the instrument is generally unbiased, with the exception of one item examining the career relevance of course material (z = -2.31, p = .021). General academic high school students tended to select “strongly disagree” more frequently on

this item compared to vocational school students with equivalent levels of the latent trait. Although the results suggest that the instrument has practical utility in its current form, the paper discusses optimization opportunities, including potential scale shortening and further examination of extreme attitudes.

KEYWORDS: purposefulness of schooling, Rasch analysis, partial credit model, differential item functioning, psychometric properties.

Предиктори међугрупног опраштања међу становницима Сребренице: допринос рехуманизације, сарадње, повјерења, космополитизма и трауматских симптома

Срђан Пухало
Про Едуца, Бањалука
puhalosrdjan@gmail.com

Циљ истраживања био је испитати психосоцијалне и трауматске предикторе међугрупног опраштања на узорку становника Сребренице. Од укупно 150 испитаника, једнак број чинили су Срби и Бошњаци, као и мушкарци и жене. Због недостајућих вриједности на варијаблама укљученим у регресиони модел, у анализу су укључена 84 испитаника. За потребе регресионе анализе кориштен је поступак искључивања случајева с недостајућим вриједностима (listwise deletion). Анкетирање је обављено од децембра 2025. до јануара 2026. године. Кориштен је Упитник спремности на помирење (Petrović, 2005), којим су мјерени међугрупно опраштање, повјерење према другим етничким групама, спремност на сарадњу, рехуманизација других и космополитизам. Такође су, у односу на претходно наведени стресни догађај, мјерени симптоми посттрауматске стресне реакције путем IES-R скале (Vidaković, 2016). Испитаници су самостално попуњавали упитник у присуству анкетара. Подаци су анализирани вишеструком линеарном регресијом. Регресиони модел објаснио је 75,1% варијансе међугрупног опраштања ($R = .866$, $R^2 = .751$, $F(7, 76) = 32.701$, $p < .001$). С обзиром

на изражену повезаност појединих димензија спремности на помирење, посебно сарадње и рехуманизације, висок проценат објашњене варијансе треба тумачити уз опрез. Истовремено, вриједности толеранције и VIF-а нису указале на озбиљан проблем мултиколинеарности. Значајни позитивни предиктори били су сарадња ($\beta = .386$, $t = 3.74$, $p < .001$), IES-R избјегавање ($\beta = .350$, $t = 3.94$, $p < .001$), рехуманизација ($\beta = .311$, $t = 3.21$, $p = .002$), космополитизам ($\beta = .180$, $t = 3.01$, $p = .004$) и повјерење ($\beta = .176$, $t = 2.61$, $p = .011$). Наметање је било негативан статистички предиктор међугрупног опраштања ($\beta = -.238$, $t = -2.00$, $p = .049$), док повишена побуђеност није била статистички значајан предиктор ($\beta = .066$, $t = .57$, $p = .573$). Сарадња, рехуманизација, повјерење, космополитизам и избјегавање били су позитивни предиктори међугрупног опраштања, док је наметање било негативан предиктор. Повишена побуђеност није била значајан предиктор. Налази указују на значај психосоцијалних и трауматских фактора за међугрупно опраштање, уз опрез због повезаности појединих димензија.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: међугрупно опраштање, Сребреница, IES-R избјегавање, рехуманизација, пост-конфликтно друштво

Predictors of intergroup forgiveness among residents of Srebrenica: the contribution of rehumanization, cooperation, trust, cosmopolitanism, and trauma symptoms

ENGLISH ABSTRACT

The aim of this study was to examine psychosocial and trauma-related predictors of intergroup forgiveness among residents of Srebrenica. Out of the total sample of 150 participants, equal numbers were Serbs and Bosniaks, as well as men and women. Due to missing values on variables included in the regression model, 84 participants were included in the analysis. Listwise deletion was used to handle missing data in the regression analysis. Data were collected from December 2025 to January 2026. The Readiness for Reconciliation Questionnaire (Petrović, 2005) was used to measure intergroup forgiveness, trust toward other ethnic groups, willingness to cooperate, rehumanization of others, and cosmopolitanism. In addition, symptoms of post-traumatic stress reactions were assessed in relation to the previously reported stressful event using the IES-R scale (Vidaković, 2016). Participants completed the questionnaire independently in the presence of an interviewer. Data were analyzed using multiple linear regression. The regression model explained 75.1% of the variance in intergroup forgiveness ($R = .866$, $R^2 = .751$, $F(7, 76) = 32.701$, $p < .001$). Given the strong associations among some dimensions of readiness for reconciliation, particularly cooperation and rehumanization, this high proportion of explained variance should be interpreted with caution. At the same time, tolerance and VIF values did not indicate a serious problem of

multicollinearity. Significant positive predictors were cooperation ($\beta = .386$, $t = 3.74$, $p < .001$), IES-R avoidance ($\beta = .350$, $t = 3.94$, $p < .001$), rehumanization ($\beta = .311$, $t = 3.21$, $p = .002$), cosmopolitanism ($\beta = .180$, $t = 3.01$, $p = .004$), and trust ($\beta = .176$, $t = 2.61$, $p = .011$). Imposition was a statistically significant negative predictor of intergroup forgiveness ($\beta = -.238$, $t = -2.00$, $p = .049$), whereas hyperarousal was not a statistically significant predictor ($\beta = .066$, $t = .57$, $p = .573$). Cooperation, rehumanization, trust, cosmopolitanism, and avoidance were positive predictors of intergroup forgiveness, whereas imposition was a negative predictor. Hyperarousal was not a significant predictor. The findings highlight the importance of psychosocial and trauma-related factors for intergroup forgiveness, while also indicating the need for caution due to the connections among some dimensions.

KEYWORDS: intergroup forgiveness, Srebrenica, IES-R avoidance, rehumanization, post-conflict society

Дигитално насиље међу ученицима у Републици Српској

Сузана Зорић
независни истраживач,
suzanazoric144@gmail.com

Александар Миладиновић
директор Средње школе унутрашњих послова
Републике Српске
aaleksandarbl@yahoo.com

Душан Дакић
професор у Средњој школи унутрашњих послова
Републике Српске,
dusan.dakic@mup.vladars.rs

Слободана Родић
МУП Републике Српске
slobodanapd@gmail.com

Ванеса Керезовић
vanesa.kerezovic@gmail.com

Ово истраживање испитује заступљеност, обрасце и психосоцијалне односе дигиталног насиља међу ученицима средњих школа у Републици Српској, као и улогу заштите приватности и вршњачког притиска у наведеном процесу. Коришћењем пригодног узорка од 3.188

средњошколаца (41% мушког и 59% женског пола, просјечне старости 16,76 година) из 30 средњих школа, примијењен је упитник самопроцјене који обухвата ревидиране скале виктимизације, почињења насиља, дигиталне приватности и вршњачког притиска, уз високе психометријске параметре (α и ω у распону од 0,90 до 0,97). Резултати показују слабу до умјерену општу заступљеност виктимизације (M = 2,05) и ниску стопу почињења насиља (M = 1,65), при чему су најучесталији облици релацијског карактера (ширење гласина и искључивање из онлајн група). Утврђена је статистички значајна повезаност између улоге жртве и улоге починиоца ($r = 0,59$, $p < 0,001$), што указује на снажан преклоп и циркуларност дигиталног насиља. Вршњачки притисак се показао као значајан позитивни предиктор почињења насиља ($r = 0,42$, $p < 0,001$), док свијест о онлајн приватности остварује слабу заштитну функцију ($r = -0,04$, $p = 0,028$). Дужина времена проведеног на интернету није се показала као кључни ризик за виктимизацију. Поред тога, забиљежен је забрињавајући дефицит у тражењу професионалне помоћи, свега 3,5% ученика би се обратило школским службама, док 23,4% уопште не зна коме би се пријавило. Закључује се да дигитално насиље представља сложен вршњачки и институционални изазов који захтијева прелазак са реактивних мјера на системске превентивне програме, усмјерене на трансформацију улоге посматрача, пружање подршке у кругу жртва-починилац и јачање дигиталног грађанског васпитања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: дигитално насиље, виктимизација, вршњачки притисак, феномен жртва-починилац, средњошколци.

Cyberbullying among students in the Republic of Srpska

ENGLISH ABSTRACT

This study examines the prevalence, patterns, and psychosocial dynamics of cyberbullying among high school students in Republika Srpska, as well as the roles of digital privacy behavior and peer pressure. Utilizing a sample of 3,188 high school students (41% male and 59% female, mean age 16.76 years) across 30 high schools, data were collected using a self-report questionnaire containing revised scales for victimization, offending, digital privacy, and peer pressure, all demonstrating high psychometric reliability (α and ω ranging from 0.90 to 0.97). Results indicate a low to moderate overall prevalence of victimization (M = 2.05) and a low rate of cyberbullying offending (M = 1.65), with relational forms (online rumor spreading and exclusion from online groups) being the most frequent. A strong, statistically significant positive correlation was found between the roles of victim and perpetrator ($r = 0.59$, $p < .001$), highlighting a distinct victim-perpetrator overlap in the digital environment. Peer pressure emerged as a moderate positive predictor of cyberbullying perpetration ($r = 0.42$, $p < .001$), whereas online privacy awareness exhibited a weak protective effect against victimization ($r = -0.04$, $p = .028$). Time spent online daily was not a key determinant of victimization risk. Furthermore, a substantial gap in seeking professional assistance was identified: only 3.5% of students would report incidents to school support staff, while 23.4% do not know whom to contact. It is concluded that cyberbullying represents a complex peer and institutional challenge requiring a shift toward systemic prevention, bystander intervention training, target support within the victim-perpetrator cycle, and digital citizenship education.

KEYWORDS: cyberbullying, victimization, peer pressure, victim-perpetrator overlap, high school students.

Алтруизам младих који се образују за занимање полицијски службеник

Мирослав Ђурић

Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент

Бања Лука

miroslavzdjuric@gmail.com

Ово истраживање имало је за циљ да одговори на питања колики је ниво алтруизма младих који се образују за полицијског службеника и постоји ли статистички значајна разлика у нивоу алтруизма између младих различитог пола. Узорак је чинило 810 испитаника, узраста 17-27 година (просјечан узраст је 19.49 година), од чега су 593 (73.2%) испитаника мушког и 217 (26.8%) испитаника је женског пола. Испитаници су били ученици Средње школе унутрашњих послова и полазници Полицијске академије Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Истраживање је извршено 2024. и 2025. године у Бањој Луци. У истраживању су постављене двије хипотезе: млади који се образују за занимање полицијски службеник имају висок ниво алтруизма и млади женског пола који се образују за занимање полицијски службеник, статистички значајно, имају виши ниво алтруизма, него млади мушког пола. За мјерење нивоа алтруизма коришћена је скала АЛЗАМ (Čekrlija, Turjačanin i Puhalo, 2004). Након рекодирања девет ајтема, виши скор на скали АЛЗАМ значи нижи ниво алтруизма. Критериј за одређивање нивоа алтруизма је био: уколико је добијена вриједност аритметичке средине статистички значајно нижа од теоријске (просјечне) вриједности аритметичке средине (M=2.50), ниво алтруизма је висок, уколико је добијена вриједност аритметичке средине статистички значајно виша од теоријске вриједности, ниво алтруизма је низак. Уколико вриједност аритметичке средине статистички значајно не одступа од теоријске вриједности, ниво алтруизма је просјечан.

За тестирање хипотеза коришћена је дескриптивна статистика, Вилкоксонов тест означених рангова и Ман–Витнијев U-тест. Утврђено је да млади који се образују за занимање полицијски службеник имају висок ниво алтруизма ($Z = -24.660$; $p<.001$), чиме је постављена хипотеза потврђена. Нису утврђене статистички значајне разлике у нивоу алтруизма између младих различитог пола који се образују за занимање полицијски службеник, чиме друга хипотеза није потврђена. Резултати овог истраживања могу бити од користи агенсима социјализације да позитивно утичу на развој алтруизма код младих људи.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: алтруизам, пол, полицијски службеник, млади;

Altruism of young people who are being educated for the profession of police officer

ENGLISH ABSTRACT

The aim of this research was to answer the questions of what is the level of altruism of young people who are being educated for the profession of police officer and whether there is a statistically significant difference in the level of altruism between young people of different genders. The sample consisted of 810 participants, aged 17-27 years (the average age was 19.49 years), of which 593 (73.2%) participants were male and 217 (26.8%) participants were female. The participants were students of the Secondary School of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska and students of the Police Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska. The research was conducted in 2024 and 2025 in Banja Luka. Two hypotheses were set in the research: young people who are being educated for the profession of police officer have a high level of altruism, and young females who are being educated for the profession of police officer have a statistically significantly higher level of altruism than young males. The ALZAM Scale (Čekrlija, Turjačanin and Puhalo, 2004) was used to measure the level of altruism. After recoding nine items, a higher score on the ALZAM scale indicates a lower level of altruism. The criterion for determining the level of altruism was the following: if the obtained mean value was statistically significantly lower than the theoretical (average) mean value (M = 2.50), the level of altruism was considered high. If the obtained mean value was statistically significantly higher than the theoretical value, the level of altruism was considered low. If the mean value did not statistically significantly differ from the theoretical value, the level of altruism was considered average. Descriptive statistics, the Wilcoxon Signed Ranks Test and the Mann-Whitney U test were used to test the hypotheses. It was found that young people who are being educated for the profession of police officer have a high level of

altruism (Z=-24.660; p<.001), which confirms the hypothesis. No statistically significant differences were found in the level of altruism between young people of different genders who are training to become police officers. Therefore, the second hypothesis was not confirmed. The results of this research can be useful to agents of socialization in order to positively influence the development of altruism among young people.

KEYWORDS: altruism, gender, police officer, young people;

Повезаност социодемографских карактеристика и синдрома професионалног сагоријевања код медицинских сестара и техничара

Сара Сајак
мастер психологије,
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
sarasajak99@gmail.com

Дијана Ђурић
др психолошких наука,
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
dijana.djuric@ff.unibl.org

Професионално сагоријевање представља озбиљан проблем у радном окружењу, чија се учесталост значајно повећала посебно у последњих неколико година. Налази великог броја истраживања показују да су медицинске сестре и техничари свакодневно изложени различитим врстама оптерећења, укључујући ментално, физичко, емоционално и временско оптерећење. Овакви захтјеви радног окружења од њих траже континуирано улагање психичког и физичког напора, што неријетко доводи до развоја синдрома професионалног сагоријевања, при чему су социодемографске карактеристике показале значајну повезаност са његовом појавом. Циљ нашег истраживања је испитати повезаност

одређених социодемографских карактеристика са синдромом професионалног сагоријевања код медицинских сестара и техничара. Подаци су прикупљени методом "папир-оловка" на узорку од 135 медицинских сестара и техничара запослених у болници ЈЗУ „Др Младен Стојановић" Приједор (82.2 % женског пола). За прикупљање података коришћени су: Упитник социодемографских карактеристика, који је конструисан за потребе овог истраживања и Скала професионалног сагоријевања (MBI, 1986). Резултати показују да социодемографске варијабле попут пола, брачног статуса и родитељства нису статистички значајно повезане са синдромом професионалног сагоријевања. Такође, овим истраживањем нису пронађене значајне разлике у нивоу професионалног сагоријевања између испитаника различите старосне доби и радног стажа. Утврђена је, међутим, значајна повезаност радног стажа и димензије деперсонализација, при чему испитаници са краћим радним стажом показују виши ниво деперсонализације у односу на испитанике са дужим радним стажом. Корисно би било увести програме подршке, као и превенције развоја синдрома професионалног сагоријевања, са посебним фокусом на запослене са краћим радним стажом, а у циљу очувања и унапређења менталног здравља.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: професионално сагоријевање, медицинске сестре и техничари, социодемографске карактеристике, деперсонализација.

The relationship between sociodemographic characteristics and burnout syndrome among nurses and medical technicians

ENGLISH ABSTRACT

Professional burnout represents a serious problem in the work environment, the frequency of which has significantly increased, especially in the last few years. The findings of numerous studies show that medical nurses and technicians are daily exposed to various types of strain, including mental, physical, emotional, and time pressure. Such demands of the work environment require continuous investment of psychological and physical effort, which often leads to the development of burnout syndrome, while sociodemographic characteristics show a significant correlation with its occurrence. The goal of our study is to examine the correlation between specific sociodemographic characteristics and dimensions of professional burnout among medical nurses and technicians. The data were collected using the „paper-and-pencil" method on a sample of 135 medical nurses and technicians employed at the General Hospital „Dr Mladen Stojanović" Prijedor (82.2 % female). The following instruments were used for data collection: a Sociodemographic Characteristics Questionnaire, which was constructed specifically for the purposes of this study, and the Maslach Burnout Inventory (MBI, 1986). The results show that sociodemographic variables such as gender, marital status, and parenthood are not statistically significantly correlated with burnout syndrome. Furthermore, this study found no significant differences in the level of burnout among respondents of different ages or with different lengths of working experience. However, a significant association was found between length of work experience and the depersonalization dimension, with participants with shorter work experience showing a

higher level of depersonalization compared to those with longer service history. It would be beneficial to introduce support programmes and programmes to prevent burnout syndrome, with a special focus on employees with shorter work experience, in order to preserve and improve their mental health.

KEYWORDS: professional burnout, medical nurses and technicians, sociodemographic characteristics, depersonalization.

Општа самоефикасност младих који се образују за занимање полицијски службеник

Мирослав Ђурић

Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент

Бања Лука

miroslavzdjuric@gmail.com

Сања Ђурић

Eötvös Loránd University – Faculty of Education and Psychology (ELTE), Будимпешта, Мађарска

sanjadjuric520@gmail.com

Ово истраживање имало је за циљ да одговори на питања колики је ниво опште самоефикасности младих који се образују за полицијског службеника и постоји ли статистички значајна разлика у нивоу опште самоефикасности између младих различитог пола. Узорак је чинило 799 испитаника, узраста 17-27 година (просјечан узраст је 19.47 година), од чега је 585 (73.2%) испитаника мушког и 214 (26.8%) испитаника женског пола. Испитаници су били ученици Средње школе унутрашњих послова Министарства унутрашњих послова Републике Српске и полазници Полицијске академије Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Истраживање је извршено 2024. и 2025. године у Бањој Луци. У истраживању су постављене двије хипотезе: млади који се образују за занимање полицијски службеник имају висок ниво опште самоефикасности и не постоји статистички значајна разлика у нивоу опште самоефикасности између младих различитог пола који се образују за занимање полицијски службеник. За мјерење

нивоа самоефикасности коришћена је скала опште самоефикасности (Schwarzer, Bäsler, Kwiatek, Schröder, & Zhang, 1997, prema Ivanov, 2002), коју су адаптирали Иванов и Пенезић (Ivanov i Penezić, 2002, prema Lacković-Grgin, Proroković, Ćubela i Penezić, 2002). За тестирање хипотеза коришћена је дескриптивна статистика, Вилкоксонов тест означених рангова и Ман–Витнијев U-тест. Утврђено је да млади који се образују за занимање полицијски службеник имају висок ниво опште самоефикасности: вриједност аритметичке средине статистички значајно одступа од теоријске вриједности ($Z = -24.508$; $p < .001$) и да не постоји статистички значајна разлика у нивоу опште самоефикасности између младих различитог пола чиме су постављене хипотезе потврђене. Резултати овог истраживања могу бити од користи агенсима социјализације да позитивно утичу на развој опште самоефикасности код младих људи.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: општа самоефикасност, пол, полицијски службеник, млади

General self-efficacy among young people training to become police officers

ENGLISH ABSTRACT

The aim of this research was to determine the level of general self-efficacy among young people who are being educated to become police officers and to examine whether there is a statistically significant difference in the level of general self-efficacy between young people of different genders. The sample consisted of 799 participants aged 17–27 years, with an average age of 19.47 years. Of the total number of participants, 585 (73.2%) were male and 214 (26.8%) were female. The participants were students of the Secondary School of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska and cadets of the Police Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska. The research was conducted in 2024 and 2025 in Banja Luka. Two hypotheses were proposed in the research: young people who are being educated for the profession of police officer have a high level of general self-efficacy, and there is no statistically significant difference in the level of general self-efficacy between young people of different genders who are being educated for the profession of police officer. The level of self-efficacy was measured using the General Self-Efficacy Scale (Schwarzer, Bäsler, Kwiatek, Schröder, & Zhang, 1997, as cited in Ivanov, 2002), adapted by Ivanov and Penezić (Ivanov & Penezić, 2002, as cited in Lacković-Grgin, Proroković, Ćubela, & Penezić, 2002). Descriptive statistics, the Wilcoxon Signed-Rank Test, and the Mann–Whitney U Test were used to test the hypotheses. The results showed that young people who are being educated for the profession of police officer have a high level of general self-efficacy. The arithmetic mean was statistically significantly different from the theoretical value ($Z = -24.508$; $p < .001$). It was also found that there was no statistically significant difference in the level of general self-efficacy between young people of different genders. Therefore, both hypotheses were confirmed. The results of this research may

be useful to agents of socialization in positively influencing the development of general self-efficacy among young people.

KEYWORDS: general self-efficacy, gender, police officer, young people

Велики језички модели као симулирани испитаници: могу ли LLM-ови симулирати индивидуалне обрасце моралног расуђивања?

Данило Абрамовић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Студијски програм психологија
danilo.abramovic@student.ff.unibl.org

Анђела Поповић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Студијски програм психологија
andjela.popovic@student.ff.unibl.org

Синиша Лакић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Катедра за психологију
sinisa.lakic@ff.unibl.org

Проблем истраживања: Велики језички модели (LLM) представљају потенцијално нови приступ генерисању симулираних података у психолошким истраживањима. Иако су тренирани на великим количинама људског језика и могу репродуковати различите обрасце људских одговора, остаје отворено питање у којој мјери могу симулирати одговоре конкретних појединаца, посебно у доменима који укључују морално расуђивање. Циљ овог истраживања био је испитати може ли се повећавањем количине информација о поје-

динцу побољшати способност LLM-а да предвиди његове одговоре на специфичне моралне дилеме. Метод: У истраживању су учествовала 52 студента психологије (10 мушкараца) који су процјењивали поступак одређеног појединца у девет моралних сценарија на двије петостепене Ликертове скале: моралну оправданост поступка и властиту спремност да поступе на исти начин. Поред тога, прикупљени су подаци о вриједносним оријентацијама испитаника помоћу кратке верзије Шварцовог упитника вриједности (SSVS-G; Boer, 2013), као и подаци о склоности испитаника ка социјално пожељном одговарању. Одговори испитаника симулирани су помоћу ChatGPT-а кроз три нивоа симулације: (1) на основу демографских података, (2) на основу демографских података и вриједности и (3) на основу демографских података, вриједности и социјалне пожељности. Успјешност симулације процијењена је просјечном апсолутном девијацијом (MAD) између одговора модела и стварних одговора испитаника, док је додатно анализиран смјер одступања модела од људских одговора. Резултати: Резултати нису показали конзистентно смањење просјечне апсолутне девијације са повећањем количине информација о испитаницима. Просјечне дистанце варирале су између моралних дилема, док је анализа усмјерене девијације показала да модел за поједине дилеме систематски прецјењује, а за друге потцјењује људске одговоре. Закључак: Налази сугеришу да LLM може репродуковати одређени степен индивидуалних образаца одговора, али да додатне информације о психолошким карактеристикама не доводе нужно до прецизније симулације. Резултати указују на потенцијал LLM-ова као методолошког алата, али и на потребу за даљим истраживањем услова под којима симулирани подаци могу вјеродостојно представљати људске одговоре.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: велики језички модели, симулирани подаци, морално расуђивање, психолошка истраживања, ChatGPT

Large language models as simulated participants: can LLMs simulate individual patterns of moral reasoning?

ENGLISH ABSTRACT

Research problem: Large language models (LLMs) represent a potentially novel approach to generating simulated data in psychological research. Although they are trained on large amounts of human language and capable of reproducing various patterns of human responses, it remains unclear to what extent they can simulate the responses of specific individuals, particularly in domains involving moral reasoning. This study aimed to examine whether increasing the amount of information about an individual improves an LLM's ability to predict their responses to specific moral dilemmas. Method: The study included 52 psychology students (10 males) who evaluated an individual's actions in nine moral scenarios (adapted from Greene et al., 2001) using two five-point Likert scales: moral justification of the action and willingness to act in the same way. Data on participants' value orientations were collected using the short version of the Schwartz Value Survey (SSVS-G; Boer, 2013), along with measures of socially desirable responding. Participants' responses were simulated using ChatGPT (version 5.5) across three levels of simulation: (1) demographic information, (2) demographic information and values, and (3) demographic information, values, and social desirability. Simulation accuracy was assessed using mean absolute deviation (MAD) between model-generated and participants' actual responses, while the direction of deviations from human responses was also examined. Results: The results did not show a consistent decrease in mean absolute deviation with increasing amounts of participant information. Mean distances varied across moral dilemmas, while analysis of directional deviations indicated that the model systematically overestimated human responses on some dilem-

mas and underestimated them on others. Conclusion: The findings suggest that LLMs can reproduce certain individual response patterns, but additional information about psychological characteristics does not necessarily lead to more accurate simulations. The results highlight the potential of LLMs as a methodological tool while emphasizing the need for further research into the conditions under which simulated data can validly represent human responses.

KEYWORDS: large language models, simulated data, moral reasoning, psychological research, ChatGPT

Особине личности из модела Великих пет као предиктори синдрома сагоријевања на раду и радне ангажованости код запослених

Анђела Поповић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет,
Студијски програм психологија
andjela.popovic@student.ff.unibl.org

Данило Абрамовић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет,
Студијски програм психологија
danilo.abramovic@student.ff.unibl.org

Јелена Нишкановић
Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
Катедра за психологију
jelena.niskanovic@ff.unibl.org

Сагоријевање на раду и радна ангажованост представљају значајне показатеље психолошког функционисања запослених. Поред организационих фактора који доприносе њиховом развоју, индивидуалне разлике у структури личности представљају значајан фактор који може утицати на начин на који појединци доживљавају и реагују на захтјеве радног окружења. Циљ истраживања био је испитати повезаност и предиктивну улогу особина личности из модела Великих пет у објашњењу синдрома сагоријевања на послу и радне

ангажованости код запослених особа. Истраживање је спроведено на пригодном узорку од 210 запослених особа, старости од 20 до 68 година (M = 42,31), од којих је 55,24% било женског пола. Особине личности мјерене су помоћу упитника Big Five Inventory (BFI; John et al., 1991), сагоријевање помоћу Oldenburg Burnout Inventory (OLBI; Demerouti et al., 2003), а радна ангажованост помоћу Utrecht Work Engagement Scale (UWES; Schaufeli et al., 2006). Адаптација инструмената на српски језик извршена је методом независног двоструког превођења. Поред основних варијабли, прикупљени су и демографски подаци који су укључивали пол, старост, радни стаж и сектор рада. Линеарна регресиона анализа показала је да су особине личности значајно допринијеле објашњењу сагоријевања и радне ангажованости. Модел личности објаснио је 26% варијансе радне ангажованости и 15% варијансе сагоријевања. Пријатност (β = .21), савјесност (β = .17) и отвореност према искуству (β = .15) биле су значајни позитивни предиктори радне ангажованости. Неуротицизам је био једини значајан предиктор сагоријевања (β = .26). Хијерархијска регресија показала је да особине Великих пет објашњавају додатних 15% варијансе сагоријевања и 29% варијансе радне ангажованости након контроле демографских варијабли. Налази потврђују значај особина личности као важних детерминанти позитивних и негативних радних исхода, уз већи допринос у објашњењу радне ангажованости него сагоријевања. Резултати указују на потребу за уважавањем индивидуалних разлика међу запосленима, те имплицирају да интервенције усмјерене на јачање личних ресурса могу бити посебно ефикасне у повећању ангажованости запослених и превенцији сагоријевања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Великих пет, сагоријевање на раду, радна ангажованост, лични ресурси, запослени

Big Five personality traits as predictors of job burnout and work engagement among employees

ENGLISH ABSTRACT

Burnout and work engagement are important indicators of employees' psychological functioning. In addition to organizational factors contributing to their development, individual differences in personality may influence how individuals perceive and respond to demands in the work environment. The aim of this study was to examine the associations between Big Five personality traits and their predictive role in explaining burnout and work engagement among employed individuals. The study was conducted on a convenience sample of 210 employed individuals aged 20 to 68 years (M = 42.31), of whom 55.24% were female. Personality traits were assessed using the Big Five Inventory (BFI; John et al., 1991), burnout using the Oldenburg Burnout Inventory (OLBI; Demerouti et al., 2003), and work engagement using the Utrecht Work Engagement Scale (UWES; Schaufeli et al., 2006). The instruments were adapted into Serbian using an independent double-translation procedure. Demographic data included sex, age, years of work experience and job sector. Linear regression showed that personality traits significantly contributed to the explanation of both burnout and work engagement. The personality model explained 26% of the variance in work engagement and 15% of the variance in burnout. Agreeableness (β=.21), conscientiousness (β=.17), and openness to experience (β=.15) were significant positive predictors of work engagement, while neuroticism was the only significant predictor of burnout (β = .26). Hierarchical regression showed that Big Five traits explained an additional 15% of the variance in burnout and 29% of the variance in work engagement after controlling for demographic variables. The findings confirm the importance of personality traits as determinants of

positive and negative work outcomes, with a stronger contribution to explaining work engagement than burnout. The results highlight the importance of considering individual differences among employees and suggest that interventions aimed at strengthening personal resources may be particularly effective in enhancing work engagement and preventing burnout.

KEYWORDS: Big Five, burnout, work engagement, personal resources, employees

Професионалне баријере и мјере унапрјеђења услуга у области заштите менталног здравља дјеце и младих: ставови професионалаца запослених у CZMZ-овима у Републици Српској

Јелена Нишкановић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
jelena.niskanovic@ff.unibl.org

Сања Радетић Ловрић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
sanja.radetic-lovric@ff.unibl.org

Дијана Ђурић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
dijana.djuric@ff.unibl.org

Планирање унапрјеђења здравствених услуга почива на претпоставци да професионалци подржавају мјере које одговарају проблемима са којима се највише сусрећу у раду. Циљ рада је испитати структуру перципираних професионалних баријера у центрима за заштиту менталног здравља (CZMZ) Републике Српске као и конгруентност између баријера и предложених мјера унапрјеђења услуга за рад са дјецом и младима. Метод. Истраживање је реализовано по типу студије пресјека, а истим је обухваћено 49,5% запослених

професионалаца у CZMZ-овима у Републици Српској (n = 92). Примијењен је упитник који је намјенски креиран за потребе истраживања. Тринаест ајтема о професионалним проблемима груписано је, према моделу захтјева и ресурса посла (JD-R), у четири групе: оптерећење, компетенције, ресурси и организационо-релациона баријера. Подршка за четири мјере унапрјеђења услуга (едукација, реорганизација рада, запошљавање, сарадња) мјерена је тростепеном скалом. Приликом обраде података примијењена је ANOVA, т-тест за независне узорке и Спирманов коефицијент корелације. Резултати. Најизраженије су кадровске баријере, изгарање и недостатак едукације, а најмање организационо-релационе баријере. Између професионалаца који раде и не раде са дјецом не постоји разлика у односу на општи ниво професионалних баријера (F=0,943, p= ,334), али професионалци који раде са дјецом израженијом баријером процјењују недостатак компетенција (t=2,011, p< ,50). Конгруентност између баријера и предложених мјера унапрјеђења услуга није евидентирана на нивоу укупних скорова, али је присутна на нивоу појединачних ајтема. Професионалци који одређену баријеру процјењују израженијом, чешће сматрају да би помогла управо одговарајућа, комплементарна, мјера: едукација (r= 0,314, p< ,01), промјене у организацији рада (r=0,240, p< ,05) и запошљавање (r = 0,347, p< ,001). Закључак. Професионалци подржавају мјеру унапрјеђења услуга у области заштите менталног здравља дјеце и младих која одговара препознатим професионалним баријерама. Планирање унапрјеђења услуга може се ослонити на актуелне процјене уз препознату потребу за јачањем кадровских и стручних капацитета професионалаца.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: професионалне баријере, мјере унапрјеђења услуга, ментално здравље

Professional barriers and measures for improving child and adolescent mental health services: views of professionals employed at mental health centers in the Republic of Srpska

ENGLISH ABSTRACT

Planning service improvement rests on the assumption that professionals support measures matching the problems they most often encounter at work. This study examines the structure of perceived professional barriers in the Community Mental Health Centres (CMHCs) of Republic of Srpska and the congruence between these barriers and the proposed measures for improving services for children and young people. Method. In this cross-sectional study, 49.5% of professionals employed in CMHCs in Republika Srpska participated (n = 92). A purpose-designed questionnaire was administered. Thirteen items on professional problems were grouped, following the Job Demands–Resources (JD-R) model, into workload, competencies, resources, and organisational-relational barriers. Support for four improvement measures (education, reorganisation of work, recruitment, collaboration) was rated on a three-point scale. Data were analysed using ANOVA, independent samples t-tests, and Spearman's correlation coefficient. Results. Staffing barriers, burnout, and lack of education were the most pronounced, and organisational-relational barriers the least. Professionals who do and do not work with children did not differ in the general level of barriers ($F = 0.943$, $p = .334$), but those working with children rated lack of competencies as a more pronounced barrier ($t = 2.011$, $p < .05$). Congruence between barriers and proposed meas-

ures was absent at the level of total scores but present at item level: professionals who rated a barrier as more pronounced more often endorsed the complementary measure: education ($r = 0.314$, $p < .01$), changes in work organisation ($r = 0.240$, $p < .05$), and recruitment ($r = 0.347$, $p < .001$). Conclusion. Professionals support child and adolescent mental health service improvement measures that correspond to the barriers they identify. Service planning can draw on these assessments, alongside the recognised need to strengthen the staffing and professional capacities of practitioners.

KEYWORDS: professional barriers, service improvement measures, mental health

Анксиозност и депресивност код студената: основне психолошке потребе и медијацијска улога субјективне виталности

Петар Мразић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

Студијски програм Психологија

petar.mrazic@student.ff.unibl.org

Милена Пашић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

Студијски програм Психологија

milena.pasic@ff.unibl.org

Иако су проблеми менталног здравља често присутни код студентске популације, мало је истраживања која на узорку студената Универзитета у Бањој Луци испитују у којој мјери задовољење основних психолошких потреба (аутономије, компетентности и повезаности) и субјективна виталност објашњавају симптоме анксиозности и депресивности, те да ли субјективна виталност посредује тај однос. Стога је циљ овог рада био испитати ове односе, укључујући медијацијску улогу субјективне виталности. Спроведено је трансверзално корелационо истраживање путем онлајн и папир-оловка упитника на узорку од 556 студената (64% жена; просјечна доб M = 21.83; SD = 2.68) различитих факултета и нивоа студија. Коришћени су Скала основних психолошких потреба (ОПП/BPNSS; α = .72 за Аутономију, .62 за Компетенцију и .56 за Повезаност), Скала субјективне виталности (SVS; α = .62), скала анксиозности (GAD-7; α = .89) и

скала депресивности (PHQ-9; α = .84), уз упитник социодемографских и контролних варијабли. Подаци су обрађени корелационом, хијерархијском регресионом и медијационом анализом. Аутономија, компетенција и субјективна виталност показале су се као значајни негативни предиктори депресивности (финални модел R^2 = .46; β = -.24, -.20 и -.16, редом) и анксиозности (R^2 = .41; β = -.29, -.15 и -.12, редом), док повезаност није задржала статистичку значајност у финалним моделима, након увођења контролних варијабли. Субјективна виталност показала се као дјелимични медијатор односа између све три потребе и оба исхода (сви индиректни ефекти статистички значајни). Налази указују да аутономија, компетентност и субјективна виталност представљају важне ресурсе повезане с менталним здрављем студената, док повезаност није задржала самосталан предиктивни допринос у финалним моделима, али је остала релевантна кроз индиректни однос посредован субјективном виталношћу. Добијени резултати упућују на потенцијални значај подршке аутономији и компетентности те очувања субјективне виталности у оквиру универзитетских превентивних и савјетодавних активности.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: основне психолошке потребе, субјективна виталност, анксиозност, депресивност, студенти

Anxiety and depression among students: basic psychological needs and the mediating role of subjective vitality

ENGLISH ABSTRACT

Although mental health problems are common among the student population, few studies on University of Banja Luka students have examined the extent to which the satisfaction of basic psychological needs (autonomy, competence, and relatedness) and subjective vitality explain symptoms of anxiety and depression, and whether subjective vitality mediates this relationship. The aim of this study was therefore to examine these relationships, including the mediating role of subjective vitality. A cross-sectional correlational study was conducted using online and paper-and-pencil questionnaires on a sample of 556 students (64% female; mean age M = 21.83; SD = 2.68) from different faculties and levels of study. The instruments used were the Basic Psychological Needs Scale (OPP/BPNSS; α = .72 for Autonomy, .62 for Competence, and .56 for Relatedness), the Subjective Vitality Scale (SVS; α = .62), an anxiety scale (GAD-7; α = .89), and a depression scale (PHQ-9; α = .84), alongside a sociodemographic and control-variables questionnaire. Data were analyzed using correlation, hierarchical regression, and mediation analysis. Autonomy, competence, and subjective vitality emerged as significant negative predictors of depression (final model R^2 = .46; β = -.24, -.20, and -.16, respectively) and anxiety (R^2 = .41; β = -.29, -.15, and -.12, respectively), while relatedness did not retain statistical significance in the final models, after the inclusion of control variables. Subjective vitality was found to partially mediate the relationship between all three needs and both outcomes (all indirect effects statistically significant). The findings indicate that autonomy, competence, and subjective vitality represent important resources related to students' mental health, while relatedness did not retain an independent pre-

dictive contribution in the final models, though it remained relevant through an indirect relationship mediated by subjective vitality. The obtained results point to the potential importance of supporting autonomy and competence, as well as preserving subjective vitality, within university-based prevention and counseling initiatives.

KEYWORDS: basic psychological needs, subjective vitality, anxiety, depression, students

Релације афективне везаности са квантитетом и квалитетом породичне интеракције

Iva Patricia Davidoski
patricia.iva@gmail.com

Александра Хаџић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
aleksandra.hadzic@ff.unibl.org

Породица представља прво и једно од најважнијих окружења у којем појединац успоставља односе са другима, развија осећај припадности и сигурности и обликује очекивања о себи и свету који га окружује. Полазећи од значаја породичног контекста за развој и функционисање афективне везаности, циљ истраживања био је испитати повезаност димензија афективне везаности са квантитетом и квалитетом породичних интеракција, као и повезаност између квантитета и квалитета породичних интеракција. Истраживање је спроведено на узорку од 411 испитаника узраста од 17 до 35 година. Димензије афективне везаности процењиване су Упитником процене индивидуалних разлика у афективној везаности – ревидирана верзија (УПИПАВ-Р), квантитет породичних интеракција Скалом свакодневне окупљености породице (СОПУС), а квалитет породичних интеракција инструментом SCORE-15. Подаци су анализирани применом дескриптивне статистике, Пирсонове корелационе анализе и вишеструке регресионе анализе. Резултати су показали да је већи квантитет породичних интеракција био повезан са мање израженом неразрешеном породичном трауматизацијом, негативним радним моделом других, негативним радним моделом селфа и проблемима у

регулацији беса, као и са израженијим коришћењем спољашње базе сигурности. Када говоримо о квалитету породичних интеракција, неповољнија процена породичног функционисања је била повезана са израженијом неразрешеном породичном трауматизацијом, негативним радним моделом себе, негативним радним моделом других, страхом од губитка спољашње базе сигурности и регулацијом беса, док је повољнија процена породичног функционисања била повезана са израженијим коришћењем спољашње базе сигурности. Утврђена је и значајна повезаност квантитета и квалитета породичних интеракција, при чему је већи квантитет био повезан са повољнијом проценом породичног функционисања. Регресионе анализе показале су да квалитет породичних интеракција остварује значајан јединствени допринос у објашњењу већине испитиваних димензија афективне везаности, док је квантитет остварио значајан јединствени допринос у објашњењу неразрешене породичне трауматизације и негативног радног модела себе. Добијени резултати указују на значај истовременог сагледавања квалитативних и квантитативних аспеката породичних интеракција у разумевању индивидуалних разлика у афективној везаности код особа у одраслом добу у настајању и младом одраслом добу.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: афективна везаност, квалитет породичних интеракција, квантитет породичних интеракција

The relationship between attachment and the quantity and quality of family interactions

ENGLISH ABSTRACT

The family represents the first and one of the most important environments in which an individual establishes relationships with others, develops a sense of belonging and security, and shapes expectations about oneself and the world around them. Proceeding from the importance of the family context for the development and functioning of attachment, the aim of this research was to examine the relationship between attachment dimensions and the quantity and quality of family interactions, as well as the relationship between the quantity and quality of family interactions themselves. The study was conducted on a sample of 411 participants aged 17 to 35. Attachment dimensions were assessed using the Questionnaire for the Assessment of Individual Differences in Attachment – Revised Version (UPIPAV-R), the quantity of family interactions using the Family Daily Togetherness Scale (SOPUS), and the quality of family interactions using the SCORE-15 instrument. Data were analyzed using descriptive statistics, Pearson correlation analysis, and multiple regression analysis. The results showed that a higher quantity of family interactions was associated with less pronounced unresolved family traumatization, negative working model of others, negative working model of self, and problems in anger regulation, as well as with more pronounced use of an external safe haven. Regarding the quality of family interactions, a poorer assessment of family functioning was associated with more pronounced unresolved family traumatization, negative working model of self, negative working model of others, fear of losing the external safe haven, and anger regulation, whereas a better assessment of family functioning was associated with more pronounced use of an external safe haven. A significant

correlation was also found between the quantity and quality of family interactions, with higher quantity being associated with a better assessment of family functioning. Regression analyses showed that the quality of family interactions makes a significant unique contribution to explaining the majority of the examined attachment dimensions, while the quantity made a significant unique contribution to explaining unresolved family traumatization and the negative working model of self. The obtained results indicate the importance of simultaneously considering qualitative and quantitative aspects of family interactions in understanding individual differences in attachment among individuals in emerging adulthood and young adulthood.

KEYWORDS: attachment, quality of family interactions, quantity of family interactions

Афективна везаност, психолошка флексибилност, депресивност, анксиозност и стрес као корелати усамљености

Ана Рисовић
ana.ribnik@gmail.com

Александра Хаџић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
aleksandra.hadzic@ff.unibl.org

Савремено доба биљежи глобални пораст социјалне изолације и усамљености, што представља значајан ризик за ментално и физичко здравље популације. Усамљеност се дефинише као субјективно непријатно искуство које настаје усљед несклада између жељеног и оствареног квалитета социјалних интеракција. Циљ овог истраживања био је испитати повезаност димензија афективне везаности (анксиозност и избјегавање), психолошке (не)флексибилности, те емоционалних стања (депресивност, анксиозност и стрес) са усамљеношћу, као и утврдити постојање узрасних и полних разлика у испитиваним конструктима. Истраживање је спроведено на узорку од 1704 испитаника (узраста од 13 до преко 65 година, просјечне старости M = 27.58 година, са 59% учешћа женског пола). Подаци су прикупљени онлајн упитником, примјеном сљедећих инструмената: једно стандардизовано питање за процјену усамљености, Упитник за процјењивање односа (RQ), Упитник прихватања и акције (AAQ-2) и Скала депресивности, анксиозности и стреса (DASS-21). Резултати су показали да постоји статистички значајна повезаност димензија анксиозности и избјегавања у оквиру афективне везаности, те суб-

скала депресивности, анксиозности и стреса са усамљеношћу, као и статистички значајна позитивна корелација психолошке (не)флексибилности са усамљеношћу. Даље, у оквиру истраживања су потврђене полне и старосне разлике у доживљају усамљености. Идентификација психолошке (не)флексибилности као кључног протективног фактора указује на висок практични значај примјене превентивних и интервентних програма за смањење усамљености код вулнерабилних група.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Афективна везаност, психолошка (не)флексибилност, депресивност, стрес, анксиозност, усамљеност

Attachment, psychological flexibility, depression, anxiety, and stress as correlates of loneliness

ENGLISH ABSTRACT

Modern times are marked by a global increase in social isolation and loneliness, which represents a significant risk to both the mental and physical health of the population. Loneliness is defined as a subjective, unpleasant experience that arises due to a mismatch between the desired and the actual quality of social interactions. The aim of this study was to examine the relationship between attachment dimensions (anxiety and avoidance), psychological flexibility, and emotional states (depression, anxiety, and stress) with loneliness, as well as to determine the existence of age and gender differences in the examined constructs. The study was conducted on a sample of 1,704 participants (aged 13 to over 65 years, with a mean age of M = 27.58 years, and 59% female participants). Data were collected via an online questionnaire using the following instruments: a single standardized question for assessing loneliness, the Relationship Questionnaire (RQ), the Acceptance and Action Questionnaire (AAQ-2), and the Depression, Anxiety and Stress Scale (DASS-21). The results showed a statistically significant association between the anxiety and avoidance dimensions of attachment, as well as the depression, anxiety, and stress subscales, and loneliness. A statistically significant positive correlation was also found between psychological inflexibility and loneliness. Furthermore, the study confirmed gender and age differences in the experience of loneliness. The identification of psychological flexibility as a key protective factor highlights the strong practical importance of implementing preventive and intervention programs aimed at reducing loneliness in vulnerable groups.

KEYWORDS: Attachment, Psychological flexibility, Depression, Stress, Anxiety, Loneliness

Повезаност когнитивног стила обраде са подложношћу наседању на интернет преваре

Сузана Зорић
независни истраживач
suzanazoric144@gmail.com

Ненад Величковић
Докторант на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду
nenadvelickovickpu@gmail.com

Ово емпиријско истраживање бави се проблемом подложности грађана интернет преварама, истражујући психолошке, понашајне и демографске факторе дигиталне виктимизације, са тежиштем на улози когнитивних стилова обраде информација и механизмима заштите у оквиру теорије рутинских активности (RAT). Применом попречно-пресечног корелационог нацрта, истраживање је обухватило 370 испитаника из Босне и Херцеговине (62.4%) и Србије (35.7%), просечне старости 42 године (57.6% жена), при чему су подаци прикупљени комбинацијом онлајн и папирног упитника уз накнадни дебрифинг ради смањења пристрасности социјалне пожељности. Анализе су укључивале корелационе, вишеструке и хијерархијске регресије, као и модераторске анализе (Хејсов модел 1). Резултати показују да је 19.2% испитаника било жртва преваре (предњачи лажна куповина са 50.7%), уз висок емоционални стрес и изражену пасивност у пријављивању (38% није пријавило инцидент). Рационални когнитивни стил остварује снажну негативну повезаност са подложношћу преварама ($\rho = -0.57$), при чему је

сама рационална способност кључни унутрашњи заштитни предиктор (β = -0.59), док сама мотивација нема самосталан допринос. Искуствени стил повећава ризик првенствено код старијих особа и појединаца са ниском дигиталном писменошћу, док се тај ефекат губи код дигитално писменијих корисника. Интензитет ризичних онлајн рутина није дао статистички значајан допринос (β = 0.10, p = 0.061), али примена техничких мера заштите (попут двофакторске аутентификације) делује као снажан спољашњи заштитник који објашњава додатних 19.8% варијансе и надвладава демографске разлике. Закључује се да подложност интернет преварама не зависи примарно од пуке изложености или демографије, већ од способности аналитичке обраде информација и примењених мера заштите, што указује на потребу премештања фокуса са општих кампања подизања свести на практично увежбавање критичке процене, циљану едукацију старијих и подизање техничких стандарда заштите.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: когнитивни стил, интернет преваре, дигитална виктимизација, спољашњи чувар, унутрашњи чувар

The relationship between cognitive processing style and susceptibility to online scams

ENGLISH ABSTRACT

This empirical study examines citizens' susceptibility to online fraud, exploring the psychological, behavioral, and demographic factors of digital victimization, with an emphasis on the role of cognitive information-processing styles and protective mechanisms within Routine Activity Theory (RAT). Utilizing a cross-sectional correlational design, the study included 370 participants from Bosnia and Herzegovina (62.4%) and Serbia (35.7%), with an average age of 42 years (57.6% female). Data were collected using a combination of online and paper-based questionnaires, accompanied by a post-survey debriefing to minimize social desirability bias. The statistical analyses encompassed correlational, multiple, and hierarchical regressions, as well as moderation analyses (Hayes' Model 1). The results indicate that 19.2% of participants had fallen victim to fraud (led by fake online shopping at 50.7%), accompanied by high emotional distress and pronounced passivity in reporting (38% did not report the incident). A rational cognitive style demonstrates a strong negative correlation with fraud susceptibility (ρ = -0.57), where rational ability itself acts as a key internal protective predictor (β = -0.59), while motivation alone makes no independent contribution. The experiential style increases risk primarily among older adults and individuals with low digital literacy, whereas this effect disappears among digitally literate users. Although the intensity of risky online routines did not yield a statistically significant contribution (β = 0.10, p = 0.061), the adoption of technical protective measures (such as two-factor authentication) acts as a powerful external shield, accounting for an additional 19.8% of the variance and overriding demographic differences. It is concluded that susceptibility to internet fraud depends not primarily on mere exposure or demographics, but on analytical information-processing abilities and implemented protective measures. This

underscores the need to shift the focus from general awareness campaigns toward practical training in critical appraisal, targeted education for older adults, and raising technical security standards.

KEYWORDS: cognitive style, internet scams, digital victimization, external guardian, internal guardian

A systematic review of the relationship between ideological and affective polarization

Žiga Mekiš Recek
Social Psychology & Policy Lab, Department of Psychology, Faculty of Arts, University of Ljubljana
Centre for Applied Epistemology, Educational Research Institute, Slovenia,
ziga.mekisrecek@ff.uni-lj.si

Žan Lep
Social Psychology & Policy Lab, Department of Psychology, Faculty of Arts, University of Ljubljana
Centre for Applied Epistemology, Educational Research Institute, Slovenia,
zan.lep@ff.uni-lj.si

Recent literature on political polarization has increasingly highlighted the role of social identity and affective evaluations of political ingroups and outgroups. These evaluations may shape political decision-making and behaviour relatively independently of ideological differences. Concurrently, theoretical accounts suggest that affective evaluations may emerge as consequences of actual or perceived ideological divisions, with ideological disagreement subsequently fuelling affective polarization. To examine the current state of the literature on the relationship between ideological and affective polarization, we conducted a systematic literature review. The review provides an overview of how different forms of ideological polarization

are connected to affective polarization and identifies the mechanisms proposed to explain this relationship. Following the PRISMA guidelines, we searched Web of Science and Scopus and screened 405 records, resulting in 24 eligible peer-reviewed empirical articles. Across the reviewed literature, ideological and affective polarization were generally positively related, with studies proposing political sophistication and interest, social identity, perceived threat, group norms, and elite cues as linking mechanisms. These mechanisms, however, were rarely tested directly, and the literature was predominantly concerned with elite ideological polarization and affective evaluations of political parties and candidates. Comparatively little research examined mass polarization and affective evaluations between ordinary citizens holding different ideological positions. Most studies conceptualized ideological polarization as preceding affective polarization, either through actual or perceived ideological differences. Longitudinal evidence, however, also points to reciprocal and reverse patterns, suggesting that the relationship may not be strictly unidirectional. This highlights the need for longitudinal and experimental designs that directly test competing directional hypotheses and the mechanisms linking ideological disagreement to affective responses. Finally, the review highlights the need for greater attention to vertical spillover processes – how ideological polarization among political elites translates into affective responses toward ordinary citizens – to better understand how elite ideological divisions become consequential for intergroup relations.

KEYWORDS: ideological polarization, affective polarization, intergroup relations, political psychology

Систематски преглед односа идеолошке и афективне поларизације

СРПСКИ ПРЕВОД

У новијој литератури о политичкој поларизацији све се више наглашава улога социјалног идентитета и афективних процјена властите политичке групе и других група. Ове процјене могу обликовати политичко одлучивање и понашање релативно независно од идеолошких разлика. Истовремено, теоријска објашњења указују на то да афективне процјене могу настати као посљедица стварних или опажених идеолошких подјела, при чему идеолошко неслагање затим подстиче афективну поларизацију. Ради испитивања тренутног стања литературе о односу идеолошке и афективне поларизације спровели смо систематски преглед литературе. Преглед показује како су различити облици идеолошке поларизације повезани са афективном поларизацијом и издваја механизме предложене за објашњење тог односа. Пратећи смјернице PRISMA, претражили смо базе Web of Science и Scopus и прегледали 405 записа, од којих су 24 рецензирана емпиријска чланка испунила критеријуме за укључивање. У прегледаној литератури идеолошка и афективна поларизација углавном су биле позитивно повезане, а као механизми њиховог повезивања предложени су политичка упућеност и заинтересованост, социјални идентитет, опажена пријетња, групне норме и сигнали политичких елита. Међутим, ови механизми ријетко су непосредно тестирани, а литература се претежно бавила идеолошком поларизацијом елита и афективним процјенама политичких странака и кандидата. Знатно мање истраживања испитивало је поларизацију међу грађанима и афективне процјене између обичних грађана различитих идеолошких позиција. У већини студија идеолошка поларизација концептуализована је као претходница афективне поларизације, било посредством стварних било опажених идеолошких разлика. Ипак, лонгитудинални

налази указују и на реципрочне и обрнуте обрасце, што сугерише да однос не мора бити строго једносмјеран. То наглашава потребу за лонгитудиналним и експерименталним нацртима који непосредно тестирају супротстављене хипотезе о смјеру односа и механизме који повезују идеолошко неслагање са афективним реакцијама. Коначно, преглед указује на потребу да се више пажње посвети процесима вертикалног преливања — начину на који се идеолошка поларизација политичких елита преноси на афективне реакције према обичним грађанима — како би се боље разумјело како идеолошке подјеле елита постају значајне за међугрупне односе.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: идеолошка поларизација, афективна поларизација, међугрупни односи, политичка психологија

Life satisfaction among Croatian informal caregivers: the role of the relationship to the care recipient

Jelena Ombla
University of Zadar, Croatia
jombla@unizd.hr

Marina Vidaković
University of Zadar, Croatia
mjurkin@unizd.hr

Ana Slišković
University of Zadar, Croatia
asliskov@unizd.hr

Ana Šimunić
University of Zadar, Croatia
asimunic@unizd.hr

Population aging represents a pronounced demographic trend in Croatia, contributing to growing long-term care needs and reliance on informal caregivers. In this context, informal caregivers' well-being has become an important public health issue. As the prevalence of informal caregiving in Croatia is not well established, research targeting this population is essential to understand their characteristics, needs, and well-being. Co-residence with the care recipient is an important aspect of the caregiving context, as sharing a household may shape caregiving demands

and caregivers' daily routines. This study aimed to examine differences in caregivers' life satisfaction according to their relationship to the care recipient. A cross-sectional computer-assisted telephone survey was conducted on a nationally representative sample of 1,012 Croatian adults, including gathering sociodemographic data, information relevant to the caregiving context and a single-item measure of global life satisfaction. Informal caregivers were defined as individuals providing unpaid care to a family member or another close person due to disability, chronic illness, mental health problems, or older age, without formal caregiver status or financial compensation. A total of 288 respondents met these criteria. The results indicated that caregivers providing care to a spouse or child reported the lowest levels of life satisfaction, whereas caregivers providing care to their partner's parents reported the highest levels of life satisfaction. Living arrangements were strongly related to the type of caregiving relationship, with co-residence being most common when caring for immediate family members, particularly spouses/partners and children. A total of 93% of Croatian caregivers providing care to a spouse/partner or a child lived in the same household as the care-recipient. It seems that co-residence with the care recipient may represent a potential risk factor for informal caregivers, as it may increase exposure to caregiving demands that in turn reflect negatively on caregivers' life satisfaction.

KEYWORDS: life satisfaction, Croatian informal caregivers, relationship to the care recipient

Задовољство животом неформалних његоватеља у Хрватској: улога односа са особом којој пружају његу

СРПСКИ ПРЕВОД

Старење становништва представља изражен демографски тренд у Хрватској, који доприноси расту потреба за дуготрајном његом и ослањању на неформалне његоватеље. У том контексту добробит неформалних његоватеља постала је важно јавноздравствено питање. Будући да учесталост неформалног пружања његе у Хрватској није довољно утврђена, истраживања ове популације неопходна су за разумијевање њених карактеристика, потреба и добробити. Заједничко становање са особом којој се пружа њега важан је аспект контекста његовања, јер дијељење домаћинства може обликовати захтјеве његе и свакодневне рутине његоватеља. Циљ ове студије био је испитати разлике у задовољству животом његоватеља с обзиром на њихов однос са особом којој пружају његу. Спроведено је пресјечно телефонско анкетирање уз помоћ рачунара на национално репрезентативном узорку од 1.012 одраслих становника Хрватске. Прикупљени су социодемографски подаци, информације релевантне за контекст његовања и процјена општег задовољства животом једном ставком. Неформални његоватељи дефинисани су као особе које неплаћено његују члана породице или другу блиску особу због инвалидитета, хроничне болести, проблема менталног здравља или старије животне доби, без формалног статуса његоватеља или новчане накнаде. Ове критеријуме испунило је укупно 288 испитаника. Резултати су показали да су његоватељи који брину о супружнику или дјетету исказивали најниже задовољство животом, док су они који брину о родитељима свог партнера исказивали највише задовољство животом. Услови становања били су снажно повезани са вр-

стом односа у његовању, при чему је заједничко становање било најчешће код бриге о најближим члановима породице, посебно супружницима/партнерима и дјеци. Укупно 93% његователја у Хрватској који су бринули о супружнику/партнеру или дјетету живјело је у истом домаћинству са особом којој пружају његу. Чини се да заједничко становање са особом којој се пружа њега може представљати потенцијални фактор ризика за неформалне његоватеље, јер може повећати изложеност захтјевима његе који се, заузврат, негативно одражавају на њихово задовољство животом.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: задовољство животом, неформални његоватељи у Хрватској, однос са особом којој се пружа њега

The Attachment Project – Attachment at Work Scale in Bosnia: psychometric properties and comparison with countries of the region

Vladimir Hedrih

Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia

vladimir.hedrih@filfak.ni.ac.rs

Jock Gordon

The Attachment Project

Julia Fernando

The Attachment Project

Although many see the roles at work as strictly professional rather than personal, studies clearly show that emotionally meaningful relationships do develop at work. The goal of the current study is to explore internal psychometric properties of The Attachment Project's Attachment at Work Scale in Bosnia and Herzegovina. The Attachment at Work Scale was developed by adapting the items of the Experiences in Close Relationships – Relationship Structures Questionnaire to be about relationships at work. In a preliminary study, five different versions of this adaptation were tested and the one with the best psychometric properties was adopted as the final version. The scale is deployed on The Attachment Project platform and has so far been completed by over 800,000 respondents worldwide. The current analysis is a secondary analysis of responses of 255 participants from Bosnia and Herzegovina from The Attachment Project. Confirmatory factor analysis of the scale using the WLSMV estimator and

robust standard errors supported the fit of the 2-factor model (Avoidance and Anxiety) to the data – CFI = 0.989; RMSEA = 0.064; SRMR = 0.055. Cronbach's alpha of the Avoidance and Anxiety factors was 0.807 and 0.785, respectively, while McDonald's omega1 statistics were 0.805 and 0.819 for the two scales. AVE statistics for the two scales were 0.409 and 0.621, while HTMT ratio of correlations for the two scales was close to 0. Comparing the mean values of workplace anxiety and attachment of the Bosnian sample with means of its two neighbors – Serbia and Croatia, the results show that the Bosnian participants, on average, show higher workplace anxiety than both participants from Croatia and Serbia, while on workplace avoidance, the mean of the Bosnian participants is lower than the mean of Croatian participants, but higher than the mean of Serbian participants.

KEYWORDS: Attachment Project, workplace, workplace attachment, attachment.

Скала афективне везаности на раду пројекта The Attachment Project у Босни: психометријске карактеристике и поређење са земљама региона

СРПСКИ ПРЕВОД

Иако многи улоге на послу сматрају строго професионалним, истраживања јасно показују да се и на радном мјесту развијају емоционално значајни односи. Циљ ове студије је испитивање унутрашњих психометријских карактеристика Скале афективне везаности на раду пројекта The Attachment Project у Босни и Херцеговини. Скала је развијена прилагођавањем ставки Упитника искустава у блиским односима — структура односа, тако да се односе на односе на раду. У прелиминарној студији тестирано је пет различитих верзија ове адаптације, а верзија са најбољим психометријским карактеристикама усвојена је као коначна. Скала је доступна на платформи The Attachment Project и до сада ју је попунило више од 800.000 испитаника широм свијета. У овој студији спроведена је секундарна анализа одговора 255 учесника из Босне и Херцеговине са платформе The Attachment Project. Конфирматорна факторска анализа скале, уз WLSMV процјењивач и робусне стандардне грешке, подржала је уклапање двофакторског модела (избјегавање и анксиозност) у податке: CFI = 0,989; RMSEA = 0,064; SRMR = 0,055. Кронбахова алфа за факторе избјегавања и анксиозности износила је 0,807 и 0,785, док су вриједности Мекдоналдове омеге 1 за двије скале износиле 0,805 и 0,819. Вриједности просјечне издвојене варијансе (AVE) за двије скале биле су 0,409 и 0,621, док је хетеротреит-монотреит однос корелација (HTMT) био близак нули. Поређење средњих вриједности анксиозности и афективне везаности на

раду у узорку из Босне са средњим вриједностима у двије сусједне земље — Србији и Хрватској — показало је да испитаници из Босне у просјеку имају вишу анксиозност на раду од испитаника из Хрватске и Србије. Када је ријеч о избјегавању на раду, средња вриједност испитаника из Босне била је нижа од средње вриједности испитаника из Хрватске, али виша од средње вриједности испитаника из Србије.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Attachment Project, радно мјесто, афективна везаност на раду, афективна везаност

Прелиминарна анализа упитника за процјену особина мачака Feline Five и однос особина мачака са особинама њихових власника

Катарина Митрић
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци

Ђорђе Чекрлија
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
djordje.cekrlija@ff.unibl.org

У овом раду испитане су прелиминарне психометријске карактеристике упитника Feline Five (ФФ) и повезаности између особина личности мачака и њихових власника. Укупно 150 власника мачака процјењивало је особине личности својих мачака користећи упитник ФФ, а властите особине личности користећи Инвентар Великих пет (БФИ). Подаци су анализирани примјеном конфирматорне факторске анализе (ЦФА), анализе поузданости, дескриптивне статистике, корелационе и мултипле регресионе анализе. Резултати су показали да актуелни превод упитника ФФ на овом узорку није остварио задовољавајуће показатеље уклапања у предложену петофакторску структуру. Ови налази указују на потребу за додатним испитивањем садржаја ставки и ревизијом појединих ставки чије формулације на циљном језику могу довести до двосмислености или тумачења која одступају од њиховог намјераваног значења. Утврђено је неколико значајних повезаности између особина личности мачака и њихових власника. Неуротицизам мачака био је позитивно повезан с екстраверзијом

и пријатношћу власника, док је пријатност (умиљатост) мачака била позитивно повезана с пријатношћу и савјесношћу власника. Ови налази указују на повезаност интерперсоналних карактеристика власника с њиховим процјенама емоционалног и социјалног понашања мачака. Претпостављена повезаност смирености мачака и отворености власника према искуству није потврђена. Добијени налази могу послужити као основа за унапређење праксе бриге о мачкама, њиховог удомљавања и тренинга. Међутим, њихове практичне импликације треба сматрати прелиминарним, имајући у виду психометријска ограничења преведеног упитника и корелациону природу истраживања.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Feline Five, особине мачака, особине власника мачака

A preliminary evaluation of the Feline Five questionnaire and associations between the personality traits of cats and their owners

ENGLISH ABSTRACT

This study examined the preliminary psychometric properties of the Feline Five (FF) questionnaire and the associations between the personality traits of cats and their owners. A total of 150 cat owners assessed their cats' personality traits using the FF questionnaire and their own personality traits using the Big Five Inventory (BFI). Data were analysed using confirmatory factor analysis (CFA), reliability analysis, descriptive statistics, correlations, and multiple regression. The results indicated that the current translation of the FF questionnaire did not provide an adequate fit to the proposed five-factor structure in this sample. These findings highlight the need for further examination of item content and revision of specific items whose wording in the target language may lead to ambiguity or interpretations that differ from their intended meaning. Several significant associations emerged between the personality traits of cats and their owners. Feline neuroticism was positively associated with owners' extraversion and agreeableness, whereas feline agreeableness (affectionateness) was positively associated with owners' agreeableness and conscientiousness. These findings suggest associations between owners' interpersonal characteristics and their perceptions of their cats' emotional and social behaviour. The hypothesised association between feline calmness and owners' openness to experience was not supported. The findings may inform practices in feline care, adoption, and training. However, their practical implications should be considered preliminary, giv-

en the psychometric limitations of the translated questionnaire and the correlational nature of the study.

KEYWORDS: Feline Five, cat personality traits, cat owner personality traits